

SİVİL TOPLUMUN ON YILI

2010-2020

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

ALAN İZLEME **RAPORLARI**

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 80

ALAN İZLEME RAPORLARI: 4

SİVİL TOPLUMUN ON YILI | 2010-2020

Proje Yürütücüsü: Lütfi Sunar

Proje Danışmanı: Nihat Erdoğan

Editör: H. Merve Bircan Altınsoy

Yazarlar: Lütfi Sunar, Nihat Erdoğan, H. Merve Bircan Altınsoy, Selahattin Güven, Funda Akyol, Ahmet Sait Öner, Hakan Kalkavan, Ramazan Tiyek, Muhammed Hüseyin Ergören, Mustafa Halil Aydın, Muhammed Gazali Kılıç, Muhammed Mustafa Bilgili, Hasan Remzi Eker

Uzman Görüş Yazarları: Ömer Torlak, Abdullah Serenli, Nihat Bulut

Farklı Bakıştan Yazarları: Davut Pehlivanlı, Süleyman Ragıp Yazıcılar, Mehmet Ali Çalışkan

Katkıda Bulunanlar: Kübra Bilgin Tiryaki

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2021

ISBN: 978-625-44342-7-3 | E-ISBN: 978-625-7684-10-1

DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/ai0004>

Tasarım: Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt: Limit Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZA13 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul

Tel: 0212 567 45 35

İLKE Vakfı, ilk günden itibaren yaptığı nitelikli çalışmalarla toplumu her açıdan geliştirmeyi kendisine şiar edinmiştir. Bu çalışmalarına temel faaliyet alanlarındaki gelişmeleri izleyerek daha nitelikli bir alanın oluşumuna katkı sağlamak hedefiyle “Alan İzleme” Projesini eklemiştir. Bu kapsamda her yıl İktisat, Eğitim, Hukuk ve Sivil Toplum alanlarında İLKE Vakfı Araştırma Yayın Birimi yıllık izleme ve değerlendirme raporları hazırlamaktadır. Bu raporlarda ilgili alanda bir yıl boyunca yaşanan gelişmeler ve gerçekleşen önemli hadiseler veriler, göstergeler ve değerlendirmeler ışığında ele alınmaktadır. Elinizdeki rapor İLKE bünyesinde yer alan Kurumsal Yönetim Akademisi (KYA) tarafından hazırlanmıştır.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporlarda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nı bağlamaz.

SİVİL TOPLUMUN ON YILI

2010-2020

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2021

İçindekiler

DEVLET TOPLUM İLİŞKİLERİ BAKIMINDAN SON ON YILDA SİVİL TOPLUM
Lütfi Sunar

25

SAYISAL GÖSTERGELERLE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ
H. Merve Bircan Altınsoy

47

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TEMEL MESELELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Nihat Erdoğan

63

FARKLI ALANLARDA SİVİL TOPLUMUN SON ON YILI

81

İnsani Yardım Sivil Toplum Kuruluşları
Muhammed Mustafa Bilgili

82

Eğitim Sivil Toplum Kuruluşları
Hasan Remzi Eker

87

Gençlik Sivil Toplum Kuruluşları
Funda Akyol

91

Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları
Mustafa Halil Aydın

96

Sendikalar
Ramazan Tiyek

101

Kadın Sivil Toplum Kuruluşları
H. Merve Bircan Altınsoy

85

Çocuk Sivil Toplum Kuruluşları
Selahattin Güven

89

Hak ve Savunuculuk Sivil Toplum Kuruluşları
Ahmet Sait Öner

93

Sivil Araştırma ve Düşünce Kuruluşları
Muhammed Hüseyin Ergören & Muhammed Gazali Kılınc

98

İş Adanı Kuruluşları
Hakan Kalkavan

104

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

107

Uzman Görüşü

---

15 Temmuz Öncesi ve Sonrası Sivil Toplum Kuruluşları

Abdullah Serenli

40

Türkiye'de Sivil Toplumun Özgürlüğü Nereye Gidiyor?

Nihat Bulut

59

Salgın Zamanında Sivil Toplum

Ömer Torlak

76

Farklı Bakıştan

Sivil Toplum 2010-2020: Etkisiz Çoğulculuk

Mehmet Ali Çalışkan

38

Özgün Sesler Aranıyor

Süleyman Ragıp Yazıcılar

58

Sivil Toplum Kuruluşlarında Teknoloji Kullanımı

Davut Pehlivanlı

75

Tablolar ve Şekiller Listesi

Tablolar

Tablo 1. Statülerine Göre Sivil Toplum Kuruluşları	48
Tablo 2. Türlerine Göre Dernek Sayıları Dağılımı	50
Tablo 3. Yıllara Göre Türkiye’de Vakıf Sayılarının Dağılımı	53
Tablo 4. Türlerine Göre Vakıf Sayıları	54
Tablo 5. Mülhak Vakıflarda Çalışan Sayıları	54
Tablo 6. Cemaat Vakıflarda Çalışan Sayıları	55
Tablo 7. Vakıflarda Üye Sayıları	55
Tablo 8. Seçili Sivil Araştırma/Düşünce Kuruluşlarının 2020 Yılı Yayın Sayısı	99
Tablo 9. Sendikalarla İlgili İstatistikler	103
Tablo 10. Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	104

Grafikler

Grafik 1. Yıllara Göre Faal Dernek Sayısı	49
Grafik 2. Bölgelere göre Faal Dernek Sayıları	49
Grafik 3. Yıllara Göre Derneklerin Üye Sayıları	51
Grafik 4. Yıllara Göre Derneklerde Gönüllü ve Ücretli Çalışan Sayısı	52
Grafik 5. Yıllara Göre Derneklerde Çalışan Sayısı	52
Grafik 6. Yıllara Göre Tez Sayıları	57
Grafik 7. Yıl İçinde Kurulan Yeni Vakıf Sayıları (2010-05.08.2020)	82
Grafik 8. Yeni Vakıfların Amaçlara Göre Giderleri 2015-2019	84

Şekiller

Şekil 1. Gönüllü Yönetim Süreci	69
---------------------------------	----

Kurumsal Yönetim Akademisi Hakkında

Kurumsal Yönetim Akademisi temel olarak, sivil toplum alanında kâr amacı gütmeyen faaliyet gösteren kuruluşların "kurumsal kapasitelerini" ve bu kuruluşlarda "gönüllü ve profesyonel çalışanların yetkinliklerini artırmayı" hedeflemektedir.

Kurumsal Yönetim Akademisinin gayesi; sivil alandaki çalışmaların gönüllülük ruhunu ve motivasyonunu kaybetmeden daha organize, verimli ve sürekli olmasına katkı sağlamaktır.

Kurumsal Yönetim Akademisi;

- Kurumsal Gelişim Desteği
- Dijital Danışmanlık Desteği
- STK Gündemi ve Karar Süreçlerine Yönelik Faaliyetler
- Araştırma ve Yayın Faaliyetleri yürütmektedir.

KYA Yayınları

Sivil Toplum Kuruluşlarında
Gönüllü ve Profesyonel
Çalışma

Nihat Erdoğan

Kurumsal Yönetim El Kitabı
Ed.: *Nihat Erdoğan, Züleyha Sayın*

STK'larda Strateji Geliştirme:
İmkan ve Kabiliyetler
Ed.: *Nihat Erdoğan*

Genç Gönüllülerin Motivasyonu
STK'larda Devamlılığı Sağlayan
Faktörler

*Nihat Erdoğan, H. Merve Bircan,
Züleyha Sayın, Ömer Faruk Aydemir*

STK'larda Kurum Kültürü ve
Ücretli Çalışanların İş Tatmini

*Nihat Erdoğan, Ömer Faruk Aydemir,
H. Merve Bircan, Züleyha Sayın,*

Takdim

Lütfi Sunar

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı | Alan İzleme Raporları Projesi Koordinatörü

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak, Türkiye'nin toplumsal ihtiyaçlarını gidermek üzere sosyal problemleri çözmeye yönelik vizyon ve somut önerilerde bulunmayı kendimize şiar edindik. Türkiye'nin öncelikli olarak ihtiyaç duyduğunu düşündüğümüz eğitim, iş ahlakı, hukuk ve yönetim gibi alanlarına dair özgün fikirler geliştirmek üzere araştırma çalışmaları gerçekleştiriyoruz. Böylece sadece çözülmesi gereken meseleleri işaret etmekle kalmıyor, toplumun huzur ve refahını artırmak üzere politika yapıcılara birer rehber niteliğinde raporlar yayımlıyoruz. Her biri özgün ve nitelikli bir fikri birikim oluşturan bu çalışmalarımız yalnızca toplum tarafından değil karar alıcılar ve politika yapıcılar tarafından da ilgiyle takip ediliyor.

İLKE Vakfı çatısı altında bulunan İlmî Etüdler Derneği (İLEM), Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği (YEKDER), Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD) gibi kuruluşlarımızca yürüttüğümüz çalışmalara, Alan İzleme Raporları projemizi de ekleyerek 2020 yılında üç önemli rapor yayımladık. Hukuk, İslam İktisadı ve Eğitim konularında yayımlamış olduğumuz alan izleme raporlarımızda, daha güçlü ve refaha sahip Türkiye için somut çözüm önerilerinde bulunarak ilgili mercilere sunumumuzu gerçekleştirdik. Şimdi de yayımlamış olduğumuz bu raporlarımıza bir yenisini daha ilave ederek Sivil Toplum konulu raporumuzu sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

İLKE Vakfı araştırma birimlerinden birisi olan Kurumsal Yönetim Akademisi'nin (KYA) büyük emek harcayarak hazırlamış olduğu Türkiye'de Sivil Toplumun On Yılı isimli raporumuz, ondan fazla yazarın emeği ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlandı. İncelemekte olduğunuz raporumuzda; devlet-toplum ilişkileri bakımından sivil toplumun konumu, nicel veriler üzerinden Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının izlediği seyir, sivil toplum kuruluşlarının yüzleşmekte olduğu problemler ve çözüm önerileri; eğitim, insani yardım, kadın ve çevre gibi birçok alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının son on yıldaki gelişim ve değişiminin analizi gerçekleştirildi.

Sivil toplum kuruluşları, insani ihtiyaçların giderilmesi ve sorunların çözümü için kolektif bir çalışma zemini oluşturması yönüyle önemlidir. Ayrıca STK'lar sosyal tabanlı bir denge ve kontrol mekanizması oluşturmasıyla da değerlidir. Bu işlevleriyle STK'lar, modern devletin bir ürünü olan merkezileşmeyi özellikle demokratik ülkelerde dengeleyici unsur olarak öne çıkarlar.

Türkiye’de yakın zamana kadar devam edegelen badireler STK’ların bu işlevlerinden mahrum bırakmaktadır. Toplum pasifleştirici merkezîyetçi bakış ve tutumun oluşumu biçim ve tarz değiştirerek varlığını sürdürmektedir.

Türkiye 2010 sonrasında hem hızlı bir değişim sürecine girdi hem de çok sarsıntılı bir dönemi geçirdi. Bu raporda merkezi tutumun, sivil alanı kısıtlamak üzere başvurduğu ilk araçlardan biri olan darbeleri, Türkiye’nin bu konudaki önemli tarihsel süreci olarak ele aldık ve son on yılda sivil toplum kültürünün geçirdiği değişikliğe nasıl zemin hazırladığını ortaya koyduk. Bu sürecin sonuçlarından biri olarak tecrübe ettiğimiz 1982 anayasasının; devleti, toplum üzerinde bir kontrol aygıtı olarak kurgulayışının, Türkiye’de sivil toplum alanına nasıl zarar verdiğini göstererek bu vesileyle sivil alanı baskılayan bir bürokratik yapı oluşturmasının bugüne etkileri üzerinde durduk.

Raporda son on yılda gerçekleşen toplumsal hadiseler, siyasal değişimler, bürokratik yönelimler, iktisadi krizler ve son olarak da salgın gibi büyük ölçekli sarsıntıların sivil toplum alanındaki derin izleri ve etkilerini ele alıyoruz. Bu anlamda son on yıllık dönem Türkiye toplumunda ve siyasetinde yaşanan değişimler sivil toplum üzerinde büyük izler bırakmıştır. 2010 yılına kadar devam eden sivilleşme eğilimleri bir taraftan genişlerken bir taraftan da daralmıştır. Geldiğimiz noktada bürokratik sistemde sivil toplum kuruluşlarının alanını genişletmeye yönelik ilgi ve isteğin azaldığına şahitlik etmekteyiz. Bu durumun sosyal maliyetlerinin orta vadede görülmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu raporun bir taraftan da sivil alanın genişletilmesi ve rahatlatılmasına yönelik bir çağrı olarak da görülmesini isteriz.

Sonuç olarak sivil toplumun son on yılda yaşadığı dönüşüme niceliksel ve niteliksel olarak değerlendiren bu raporun bundan sonra yapılacaklara da ışık tutmasını ümit ediyoruz. Bu raporda büyük ve güçlü bir Türkiye için sivil toplumun güçlendirilmesi doğrultusunda atılması gereken adımları İLKE değerleri ışığında sizlere sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Raporun yazımına ve derlenmesine önemli katkılar yapan İLKE Araştırmacısı H. Merve Bircan Altınsoy’a ve değerli yazılarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Hayırlara vesile olması temennisiyle.

Yönetici Özeti

Sivil Toplumun On Yılı Alan İzleme Raporu kapsamında, sivil toplum alanında son on yılda meydana gelmiş değişimler ve veriler ele alınmıştır. Bu kapsamda kronolojik olarak sivil toplumun son on yılı, sivil toplum ve devlet ilişkileri, sayısal göstergelerle sivil toplum, sivil toplum kuruluşlarının temel meseleleri ve bu meselelere yönelik çözüm önerileri, sivil toplumu derinden etkileyen önemli olaylardan olan 15 Temmuz darbe girişimi ve salgın, STK'ların türlerine göre son on yıldaki değişimler ve sivil toplum kuruluşları için önemli olabilecek farklı konular ele alınmaktadır.

Dört ana bölümden oluşan raporun ilk bölümünde "Devlet-Toplum İlişkileri Bakımından Son On Yılda Sivil Toplum" başlığı ele alınmıştır. Bu bölümde son on yıl içinde sivil toplumu etkileyen olaylar çerçevesinde sivil toplum ve devlet ilişkisi irdelenmiştir. Bölüm kapsamında, sivil toplum işlevsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Sivil toplum 2000'lerin ilk on yılında bir rahatlama ve genişleme dönemi yaşamışken, 2010'lu yıllarda çalkantılı ve gerilimli bir dönem geçirmiştir. Bu on yıllık dönem dört ana etken ve dönüm noktası ekseninde incelenmiştir. Bu dönüm noktaları; 2010 anayasa değişikliği ve sivil toplumun değişen yüzü, toplumsal gerilimler ve sivil toplumun farklılaşan bölmeleri, 15 Temmuz darbe girişimi ve devlet-toplum münasebetlerinin değişimi ve son olarak küresel salgında sivil toplumdur.

2010 değişiklikleri kapsamında öne çıkanlar; yargının siyasal sistem üzerinde belirleyici bir güç olmasının dengelenmesi, siyasal alanın genişlemesi, sivil katılımın rahatlama, bireysel hak ve özgürlük alanlarının nispi genişlemesi şeklinde sıralanabilir. 28 Şubat süreciyle başlayan siyasal gerilimlerin sivil topluma yansımaları, 2007 Cumhuriyet Mitingleri ile devam etmiş, Gezi Olayları ile birlikte sivil toplumun farklı yüzleri ortaya çıkmış ve sivil toplumdaki ayrışma belirginleşmiştir. Son on sene içerisinde sivil toplum siyasal alana entegre olmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye'de devlet-toplum münasebetlerinin değişimi açısından bir alan ve fırsat verdiği gibi sivil toplumun farklı kullanımını da göstermesi bakımından bir başka etki daha oluşturmuştur. Özellikle eğitim alanında örgütlenen ve sivil yapıları da kendisine paravan olarak kullanan örgütün bu yönelimi, sivil topluma dair güvensizlik oluşturmuştur. Günümüzde ise sivil toplum kuruluşları pek çok sosyal alandan çekilmektedir ve bu alanlar bürokratik aygıtlarla doldurulmaktadır. Son olarak salgın süreci kapsamında "sosyal mesafe" arttıkça gönüllüler ile kurumların ilişkisinin zayıfladığı görülmektedir. STK'larda katılıma ve birlikteliğe dayalı faaliyetler motor görevi görmektedir. STK'ların işlerini uzaktan yapmakta zorlanmaları, faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. Bu salgın süreci ile birlikte devletin sivil topluma bakış açısı da görülmüştür. Sivil toplumun salgının oluşturduğu sorunları çözmek için paydaş olarak görülmesi yerine, kriz zamanlarında en erken vazgeçilen alan olması, devletin sivil topluma bakış açısını gösteren en önemli etmenlerden biridir.

Raporun ikinci bölümünde, sayısal göstergelerle sivil toplum kuruluşları incelenmiştir. Bu kapsamda derneklerin ve vakıfların sayısal değerleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Dernekler kapsamında faal dernek sayıları, bölgelerdeki faal dernekler, dernek türlerine göre sayısal dağılım, derneklerin üye sayılarındaki değişim, gönüllü ve profesyonel çalışan sayıları, derneklerde tam zamanlı, yarı zamanlı ve proje bazlı çalışan sayıları bu kapsamda incelenmiştir. Bu veriler kapsamında dernek sayılarındaki artış, faal olarak en fazla derneğin Marmara Bölgesi'nde bulunması, "mesleki ve dayanışma dernekleri"nin dernek türleri kapsamında en fazla sayıya sahip olması dikkat çekicidir. Ayrıca derneklerde çalışan profesyonel sayısının 2010-2019 yılları arasında incelendiğinde artış içerisinde olması, gönüllü çalışan sayısının ise 2013 yılında ciddi bir artış yaşamaması ve bu artışın ardından bir düşüş olsa da artışın devam etmesi dikkat çekici veriler arasındadır.

Vakıflar kapsamında ise vakıf çeşitlerinden olan mülhak vakıflar, cemaat vakıfları, esnaf vakıfları ve yeni vakıfların verileri incelenmiştir. Türlerine göre vakıf sayılarının dağılımı, vakıf türlerindeki çalışan sayıları ve üye sayıları bu veriler kapsamındadır. Vakıf türlerinin hepsine ait ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır. Türlerine göre vakıflar incelendiğinde, en fazla türün eğitim alanına ait olduğu dikkat çekmektedir. Yeni vakıflardaki üye sayılarının gerçek kişiler kapsamında artış eğiliminde olduğu, tüzel kişilerin ise 2014-2016 yılları arasında azaldığı, 2016-2018 yılları arasında ise arttığı görülmektedir.

Sayısal göstergeler kapsamında sivil toplum alanında yapılmış akademik çalışmalar, araştırmalar ve yayınlar da ele alınmış, Türkiye'de faaliyet gösteren araştırma merkezleri ve lisansüstü programlar paylaşılmıştır. 2020 yıl sonu itibarıyla 8 araştırma merkezi ve 4 lisansüstü program bulunmaktadır. Sivil toplum alanında yazılan tezlerin yıllara göre dağılımı da incelenmiştir. 2010-2019 yılları arasında genel olarak bir artış olduğu görülmekle birlikte, farklı alanlara kıyasla yapılan tezlerin azlığı da dikkat çekmektedir. Zaman içerisinde alana artan ilgi ve lisansüstü programların sayısal artışı ile tez sayılarında artışın olabileceği düşünülmektedir. Sayısal göstergeler kapsamında son olarak sivil toplumun kapasite gelişimine destek veren STK'ların yayın sayıları paylaşılmıştır. Bu STK'lar Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), Yaşama Dair Vakıf (YADA), Türkiye Gençlik STK'ları Platformu (TGSP) ve Kurumsal Yönetim Akademisi (KYA) olarak sıralanabilir. TÜSEV'in 2010 yılından itibaren farklı konularda sivil toplum için hazırladığı 26 yayını bulunmaktadır. STGM'nin yayınları incelendiğinde, 2010'dan itibaren 36 yayını bulunduğu görülmektedir. TGSP'nin 6 yayını bulunmaktadır. YADA'nın 2010-2020 yılları arasında 20 yayını olduğu görülmektedir. KYA'nın ise 12 yayını bulunmaktadır.

Raporun üçüncü ana bölümü olan "Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel Meseleleri ve Çözüm Önerileri" bölümü, STK'ların temel meseleleri olarak belirlenen tanım ve sınıflandırma, yönetim ve organizasyon, gönüllü ve profesyonel istihdamı, mali sistem ve STK hukuku meselelerini ele almaktadır. STK'ların tanım ve sınıflandırma meselesi, farklı tarihsel, sosyal ve iktisadi yapıların içinde gömülü oldukları için her toplumda farklı örüntülere ve işlevlere sahip olmalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. STK'larda yönetim ve organizasyon meselesi kapsamında yönetim tarzı ve yetkinliği, organizasyonel yapılanma (örgütlenme), görev tanımları, organların uygun rol

ve sorumluluklar üstlenmesi, iş süreçleri ve unvan kullanımı gibi sorunlar ele alınmaktadır. Gönüllü ve profesyonel çalışma meselesi kapsamında ele alınan gönüllü sorunları; katılım, STK algısı, bağlılık, gönüllü yönetimi ve yasal mevzuat eksikliği olarak incelenmiştir. Profesyonel çalışmanın geliştirilmesi ihtiyacı ise bir diğer sorun olarak ele alınmıştır. Mali sistem oluşturma meselesi, düzgün işleyen bir mali sistem oluşturma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. STK hukuku meselesinde ise kanun ve mevzuat sorunu irdelenmiştir.

Rapor kapsamında bu meselelerden yola çıkılarak çözüm önerileri sunulmuştur. Sınıflandırma ve tanım meselesi için dünyadaki sınıflamaları göz ardı etmeden Türkiye'deki sivil toplum alanının tarihsel geçmişi, toplumsal dinamikler, STK birikimi ve gelecek ihtiyaçları da dikkate alarak sivil toplum kuruluşları alanının dış sınırları (kamu ve özel sektör) ve iç sınırları (çok farklı türler arasındaki farklar) ile bunlar arasındaki geçişimleri dikkate alarak tanım ve tasnif çalışmaları yapılması önerilmiştir. Yönetim ve organizasyon meselesi için standart çözüm önerileri oluşturmak yerine her kuruluşun faaliyet, ölçek, uluslararası faaliyet yürütme gibi farklı özelliklerine göre, yani kendi kurumsal yapılarına göre çözümler oluşturulması önem arz etmektedir. Güncel yönetim ve organizasyon yaklaşımlarının takip edilmesi, başka alanlardan iyi ve örnek uygulamalarının bu kuruluşlara uyarlanması, STK'ların yönetim kurulu, komisyonlar ve yönetim kadrolarının yapısı ve buralarda görev alacak kişilerin niteliği önemsenmesi gibi çözüm önerileri sunulmuştur. Gönüllü ve profesyonel çalışma meselesi kapsamında ele alınan ilk mesele olan gönüllülük meselesi için yasal düzenlemelerin yapılması, motivasyonlarının artırılması önerilerinden bahsedilebilir. Profesyonel istihdamı kapsamında ise nitelikli profesyonellerin kuruma çekilebilmesi için özel çalışma yapılması, yapısal ve yönetsel alt yapının oluşturulması önerileri ele alınabilir. Mali sistem meselesi kapsamında düzgün işleyen mali sistemin kurulabilmesi için nitelikli insan kaynağı ve doğru mali kaynak planlaması önerilmiştir. Son olarak STK hukuku kapsamında ise Kalkınma Bakanlığı çalıştayında da belirtildiği gibi; STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, finans kaynakları, faaliyetleri, kamu kurumları ve diğer yapılar ile ilişkileri ve iş birlikleri bütünsel bir yaklaşımla ele alan bir çerçeve yasa önerisinde bulunulmuştur.

Raporun dördüncü bölümünde farklı alanlarda sivil toplumun son on yılı ele alınmıştır. Bu bağlamda insani yardım, kadın, eğitim, çocuk, gençlik, hak ve savunuculuk, çevre, düşünce ve araştırma kuruluşları, sendikacılık ve iş adamı kuruluşları incelenmiştir. Rapor kapsamında ele alınan bu ana bölümlerin yanında, 15 Temmuz darbe girişimi, salgının sivil topluma etkisi ve sivil toplumun özgürlüğü meselesi ayrı olarak incelenmiştir. Ayrıca teknoloji gibi sivil toplumun gündeminde olan önemli meseleler paylaşılmıştır.

Giriş

Sivil toplum kuruluşları (STK) devletin ve özel sektörün erişemediği alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlardır. STK'lar; eğitim, araştırma, yardım gibi pek çok farklı alanda faaliyet göstermektedirler. Sivil toplumu farklı açılardan ele alan çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bu raporun amacı, sivil toplum alanında son on yılda meydana gelen gelişmelerin ve alana dair verilerin paylaşılmasıdır.

Sivil toplumun son on yılı incelendiğinde, anayasa değişikliği ile başlayan sürecin, toplumsal gerilimlere sahne olması, 15 Temmuz darbe girişimi ve küresel salgın gibi oldukça önemli başlıklarla ele alınabildiği görülmektedir. On yıllık sürecin "Kitle İmha Silahlarının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun" ile sonlanması ise oldukça önemlidir. İncelenen olaylardan her biri sivil toplumda iz bırakmıştır.

Sivil toplumun bütün bu süreçlerini ele alan "Sivil Toplumun On Yılı Alan İzleme Raporu" dört ana bölüm ve bu bölümleri destekleyen alt bölümlerden oluşmaktadır. Öncelikle on yıl boyunca yaşanan olaylar kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu şekilde geniş bir perspektiften yaşanan tüm değişimler görülebilmektedir. Raporun birinci bölümünde, Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri ve sivil toplumun değişen konumu ele alınmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz olaylar çerçevesinde devletin sivil topluma bakışı ve sivil toplumun durumu, Türkiye'de sivil toplumun işlevsel olarak ele alınması gibi önemli başlıklarla bu bölüm irdelenmiştir. Sivil toplumun devletin yükünü hafifleten kuruluşlar olması, toplumsal hayatı işler hâle getirmesi gibi pek çok önemli işlevi nedeniyle,

STK'ların alanlarının genişletilmesine yönelik tespitlerde bulunulmuştur. İkinci bölümde, sivil toplum kuruluşları sayısal göstergelerle ele alınmıştır. Derneklerin ve vakıfların verileri incelenmiş, sivil toplum alanındaki araştırma merkezleri ve kapasite gelişimine destek olan STK'ların araştırma ve yayınları paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde ise sivil toplum kuruluşlarının temel meseleleri olarak belirlenen; tanım ve sınıflandırma, yönetim ve organizasyon, gönüllü ve profesyonel çalışma, mali sistemler ve STK hukuku alanları incelenmiş ve bu meselelere dair çözüm önerileri sunulmuştur. Dördüncü bölümde farklı alanlarda sivil toplumun son on yılı ele alınmıştır. İnsani yardım, eğitim, çocuk, gençlik, çevre gibi farklı STK türlerinin son on yıldaki değişimi de rapor kapsamında incelenmiştir. Bu STK'ların sayısal değişimi, alandaki genel eğilimler, tartışılan gündemler, yeni faaliyet örnekleri gibi farklı başlıklar altında bu STK türleri ele alınmıştır. Ana bölümlerin yanında, sivil toplumu derinden etkileyen 15 Temmuz darbe girişimi ve salgın konuları ayrı başlıklarda incelenmiştir. Sivil toplum kuruluşları için önemli olduğunu düşündüğümüz STK'lar için teknoloji kullanımından da bahsedilmiştir. Ayrıca sivil toplumun özgürlüğü konusu da rapor kapsamında ele alınmıştır. Sivil toplum alanında farklı alanlarda faaliyet gösteren uzmanlardan da görüşler alınarak rapor zenginleştirilmiştir.

Sivil toplum alanının son on yılını pek çok farklı başlıkla, geniş bir perspektifte ele aldığımız bu raporda, alanın tüm aktörlerine etki ederek bir sonraki on yıl için katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Önemli Gelişmelerle 2010-2010 yılları Arasında Sivil Toplum

2010

12 Eylül 2010

Anayasa değişikliği referandumu yapıldı. Yeni anayasa yapım sürecinde TBMM Başkanı'nın girişimi ile halkın tüm kesimlerinin ve STK'ların yeni anayasanın oluşturulmasına katkı sağlayacağı katılımcı bir yapım süreci başlatıldı.

31 Mayıs 2010

Gazze'ye yardım götürmek amacıyla yola çıkan Mavi Marmara gemisine İsrail tarafından saldırı düzenlendi.

2011

18 Ocak 2011

Aralarında LÖSEV Yönetim Kurulu Başkanı Üstün Ezer, Deniz Feneri Derneği Genel Başkanı Mehmet Cengiz ve Mehmetçik Vakfı Genel Müdürü Salih Güloğlu'nun da aralarında bulunduğu 45 kişi, kurban bağışi kesim ihalelerinde yolsuzluk iddialarıyla ilgili açılan davada yargılanmaya başladılar.

2012

4 Nisan 2012

12 Eylül davası başladı. Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya sağlık durumlarını gerekçe göstererek duruşmaya katılmadılar. Davayı takip adına çok sayıda vatandaş, dernek, sivil toplum örgütleri ve siyasi parti temsilcileri Ankara Adliyesi önünde toplandılar.

11 Nisan 2012

Kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanıyan “Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” Resmi Gazete’de yayınlandı.

2013

1 Şubat 2013

Serhat Kalkınma Ajansı tarafından “TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili” başlıklı rapor yayınlandı.

25-26 Nisan 2013

“Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında “Sivil Toplum Kamu İşbirliği” konferansı düzenlendi.

2014

07 Mart 2014

KADEM tarafından “Demokrasi Bağlamında Kadın STK’ların Rolü” çalıştayı düzenlendi.

13 Mart 2014

Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı'nın etkinlikleri kapsamında, Kamu Araştırmaları Vakfı tarafından düzenlenen "Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi" tamamlandı.

05 Aralık 2014

TİKA'nın Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu'na göre mazlum coğrafyalara en çok yardımı 35,74 milyon dolarla Türkiye Diyanet Vakfı gerçekleştirdi.

25 Aralık 2014

150 STK'dan müteşekkil Milli İrade Platformu, gazetelerde "Yeni Türkiye Yolunda Şimdi Yeni Şeyler Söylemek Lazım..." başlıklı bir bildiri yayınladı.

2015

Ağustos 2015

CIVICUS 2015 Sivil Toplumun Durumu raporu yayınlandı.

11 Ekim 2015

Yaşama Dair Vakıf (YADA) "Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları" raporunu yayınladı.

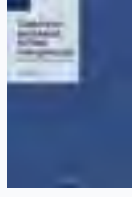

2016

Ocak 2016

16 STK'dan müteşekkil Türkiye Anayasa Platformu tarafından yapılan "Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte" çağrısına 250 sivil toplum kuruluşundan destek geldi.

5 Ocak 2016

SETA tarafından "Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmaları" başlıklı rapor yayınlandı.

1 Şubat 2016

Karadeniz İşbirliği Fonu tarafından desteklenen ve Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği tarafından yürütülmüş olan Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması'nın sonuçları açıklandı.

15 Temmuz 2016

Fetullahçı Terör Örgütü tarafından darbe girişiminde bulunuldu. 104'ü darbeci askerler olmak üzere 356 kişinin hayatını kaybettiği girişim 16 Temmuz sabahı bastırıldı.

20 Temmuz 2016

OHAL ilan edildi.

25 Temmuz 2016

15 Temmuz darbe girişimini kınamak ve demokrasiden yana tavır aldıklarını belirtmek için 1000 yazar "Şahitlik Bildirisi"ni imzaladı. Bildiri Türkiye Yazarlar Birliği İstanbul Şubesi'nde okundu.

2017

4 Ocak 2017

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şikayeti sonucu İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), MAZLUMDER ve Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) hakkında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından TCK'nin 301. maddesinden soruşturma açıldı.

18 Şubat 2017

Kurumsal Yönetim Akademisi "STK Konuşmaları"nın birincisini "İtibar Yönetimi" başlığında gerçekleştirdi.

30 Eylül 2017

Kurumsal Yönetim Akademisi'nin tanıtım toplantısı yapıldı. İLKE Vakfı tarafından sivil toplum kuruluşlarının yönetim, kurumsallaşma ve süreklilik gibi sorunlarına yönelik çözüm üretmek amacıyla kurulan Kurumsal Yönetim Akademisi, o tarihten bu yana birçok eser yayınladı ve programlar gerçekleştirdi.

20-22 Ekim 2017

Esenler Belediyesi tarafından "Uluslararası Şehir ve Sivil Toplum Kuruluşları" zirvesi gerçekleştirildi.

27-29 Ocak 2017

Kurumsal Yönetim Akademisi tarafından "Suriyeli STK'lar İçin Kapasite Geliştirme Eğitimi" gerçekleştirildi.

6 Mayıs 2017

Kurumsal Yönetim Akademisi'nde, STK'larda Kapasite Geliştirme Çalıştayı'nın ilki "STK'larda Gönüllü ve Profesyonel Çalışan İstihdamının Geliştirilmesi" teması ile gerçekleştirildi.

18 Ekim 2017

28 adet KHK yayınlandı. Bu KHK'lardan 5 tanesi sivil toplum kuruluşlarını etkilemektedir.

9-10 Aralık 2017

İslam Dünyası STK'ları Birliği (İDSB), Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı'nın (TGTV) iş birliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin desteğiyle "II. Uluslararası STK Fuarı" gerçekleştirildi. Bu fuar serisinin ilki 2007 yılında düzenlenmişti.

2018

3 Mart 2018

Kurumsal Yönetim Akademisi düzenlediği STK Konuşmaları'nın beşincisinde Vehbi Koç Vakfı Genel Müdürü Erdal Yıldırım ile "Türkiye'de Vakıfların Gelişimi" ele alındı.

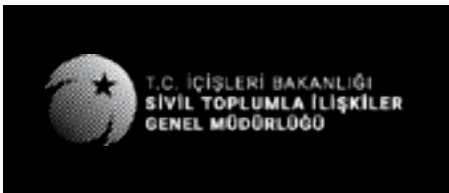
10-11-12 Mayıs 2018

Kurumsal Yönetim Akademisi'nde, STK'larda Kapasite Geliştirme Çalıştayı'nın ikincisi "STK'larda Strateji Geliştirme: İmkân ve Kabiliyetler" teması ile gerçekleştirildi.

10-11-12 Mayıs 2018

Kurumsal Yönetim Akademisi STK'lar için Kurumsal Gelişim Eğitim Programı'nı KKTC'de düzenledi.

13 Eylül 2018

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Dernekler Dairesi Başkanlığı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.

1 Ekim 2018

İLKE Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Geleceğin Türkiye'sinde Eğitim" raporu kamuoyuna sunuldu.

17-18 Kasım 2018

İslam Dünyası STK'ları Birliği ile Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı tarafından düzenlenen "3. Uluslararası STK Fuarı" gerçekleştirildi.

2019

30 Ocak 2019

Kadir Has Üniversitesi, "Türkiye Sosyal Siyasal Eğilimler Araştırması 2018" başlıklı raporu yayınladı. Mülteciler ilk defa Türkiye'nin en önemli problemleri arasında zikredildi.

6 Şubat 2019

BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü Michael Forst, İstanbul'da insan hakları savunucularıyla bir araya geldi.

12 Şubat 2019

İLKE Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Geleceğin Türkiye'sinde Yükseköğretim" raporu kamuoyuna sunuldu.

7 Mart 2019

KADEM 5. Toplumsal Cinsiyet Adalet Kongresi'ni "Demografik Dönüşüm ve Kadın" başlığıyla düzenledi.

16 Nisan 2019

İLKE Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Geleceğin Türkiye'sinde Ekonomi" raporu kamuoyuna sunuldu.

Mayıs 2019

Avrupa Komisyonu, 2019 Türkiye İlerleme Raporu'nu yayınladı. Rapora göre Türkiye sivil toplum konusunda ciddi bir gerileme yaşadı.

3 Eylül 2019

İLKE İlim ve Kültür Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Geleceğin Türkiye'sinde Yönetim" raporu kamuoyuna sunuldu.

2 Kasım 2019

Kurumsal Yönetim Akademisi STK'larda Kapasite Geliştirme Çalıştayı'nın üçüncüsünü "STK'ların Kamu, İş Dünyası ve Uluslararası İlişkilerini Konumlandırma" teması ile gerçekleştirdi.

2020

21 Ocak 2020

Bilim ve Sanat Vakfı'na kayyum atandı. 2019 yılında vakfın kurucusu olduğu İstanbul Şehir Üniversitesi kayyum atanması suretiyle Marmara Üniversitesi'ne devredilmişti.

14 Şubat 2020

Kurumsal Yönetim Akademisi "STK'larda İş Birliği Kültürü'nün Geliştirilmesi" başlıklı raporunu yayınladı.

25 Şubat 2020

İLKE Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika" raporu kamuoyuna sunuldu.

27 Şubat 2020

KADEM'in düzenlemiş olduğu 28 Şubat sürecini kadınların deneyimi ve hafızası üzerinden anlatan "Böyle Daha Güzelsin" isimli sergi açıldı.

11 Mart 2020

Türkiye'de ilk koronavirüs vakası tespit edildi.

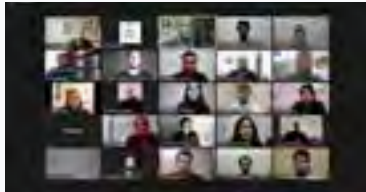

6 Ekim 2020

İLKE Vakfı, Hukuk İzleme Raporu 2019'u kamuoyuna tanıttı.

27 Ekim 2020

İLKE Vakfı tarafından "Geleceğin Türkiye'si" projesi kapsamında hazırlanan "Sosyal Politikalar Raporu" kamuoyuna sunuldu.

19-20-21 Kasım 2020

Kurumsal Yönetim Akademisi'nin 11. kez düzenlediği STK'lar İçin Kurumsal Gelişim Eğitim Programı (KGEP) gerçekleştirildi.

31 Aralık 2020

"Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun" Resmî Gazete'de yayınlandı.

A close-up photograph of a hand placing a wooden block on top of a stack of other wooden blocks. The background is a plain, light-colored wall. The text is overlaid on the right side of the image.

DEVLET TOPLUM İLİŞKİLERİ BAKIMINDAN SON ON YILDA SİVİL TOPLUM

Lütfi Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Sivil toplum kavramı devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi kapsayan bir kavramdır. Sivil toplumun normatif tanımlarının ötesinde en önemli niteliği siyasal otoritenin dengelenmesi ve kontrol edilmesidir. Modern demokratik siyasal sistemde sivil topluma hükümeti denetleme ve kamusal uygulamalar hakkında bir farkındalık oluşturma vazifesi biçilmektedir. Bu anlamda bir sistemin demokratik işleyişinin en önemli göstergelerinden birisi düşünce, ifade ve toplanma özgürlüğü olarak görülmektedir. Bu haklar ve özgürlükler sivil toplumun varlığı ve iyi bir şekilde işleyişi ile mümkündür.

Sivil kavramı bir taraftan kamusal davranış ve nezakete atıfta bulunurken öte taraftan da şehre ve uygarlığa dair bir anlam içermektedir. Sivil kavramı normatif bir biçimde tanımlandığında medeni olmakla özdeş bir şekilde anlaşılmaktadır. Kavramın bu şekildeki kullanımı kamusal alanın bireylerin katılımını güvenceye alacak şekilde dizayn edilmesi yönelimini de bünyesinde barındırır. Bu anlamda sivil kavramı sıklıkla medeniyetle ilişkili olarak kullanılmıştır.

İnsanlığın sosyal gelişiminde üretimin sürdürülebilir ve verimli bir şekilde örgütlenmesi ve şehirlerin inşası özel bir önemi haizdir. İnsani ihtiyaçların giderilmesi için kolektif çalışma ve üretme; üretileni başkaları ile paylaşarak bir toplum inşa etme siyasal sistemlerin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Siyasal sistemler ortaya çıktığı günden itibaren gücün dengelenebilmesi en önemli mesele olagelmıştır. Zira kamusal gücü elinde bulunduran iktidar sahipleri bunu şahsi olarak kullandıklarında çok büyük sorunlara ve dengesizliklere yol açabilirler. Bu anlamda tarih boyunca siyasal sistemde güç ve

meşruiyet arasında denge oluşturmak esas arayışı teşkil etmiştir. Meşru güç tekeli olarak tanımlanan modern ulus devlet kendisinden önceki siyasal otoritelerden farklı olarak modern tekniklerin sağladığı imkanlarla organize olma kapasitesinin yükselmesi neticesinde daha geniş çaplı bir gücü daha merkeziyetçi bir şekilde elinde bulundurmaktadır. Ancak modern toplum içinde sosyal hareketlilik ve katılım imkanlarının artması bu merkeziyetçi gücü dengelemek üzere sivil bir kamusal alanın ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Sonuçta geline nokta devlet gücünün dengelenmesi ve denetlenmesi gibi bir mesele söz konusudur.

Bütün siyasal sistemler güç ve meşruiyet arasındaki işlevsel bir denge üzerinde varlıklarını kurarlar. Gücün kaynakları ve meşruiyetin oluşturulma biçimi devlet ile toplum arasındaki ilişkileri de tayin eder. Bu bağlamda toplumsal ihtiyaçların biçimi ve düzeyi ile bu ihtiyaçları gidermek üzere fayda temini ve dağıtımını önemli iki unsurdur. Bu da bizi sosyal ve ekonomik düzenin tesisine götürür.

Örneğin bir göçebe toplumda gücün kaynağı toplumun en hızlı ve etkili bir şekilde sevk ve idare edilmesidir. Toplumsal ihtiyaçlar topluluğun mekânsal hareketliliği vasıtasıyla giderildiği için bunu sağlayacak bir siyasi ve sosyal organizasyon oluşturulabilmesi meşruiyetin kaynağını ve gücün dayanağını oluşturur. Bu tür bir yapıda topluluğun üyelerinin doğrudan katılımı önemlidir. Yerleşik bir tarım toplumunda temel toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için tarımsal üretimin, genişleyen ve çeşitlenen sosyal ve siyasal yapının sürdürülebilmesi için farklı bir organizasyon ortaya çıkar. Bu toplumda gücün kaynağı siyasal sistemin güç ve meşruiyet

kaynağı sosyal düzenin devamından gelir. Siyasal katılım artık doğrudan olmaktan çıkar grup temelli olmaya başlar. Bu toplumlar zümre temelli bir siyasal görünüm kazanırlar. Göçebe toplumlardaki patriarşinin yerine onun değişmiş biçimi olan monarşi gelir. Siyasal organizasyon ile toplumsal organizasyon iki farklı düzey olmaya başlar. Bu yapıda sivil toplumun rolü sosyal organizasyonun sürdürülmesi ve zümreler temelinde siyasal katılımın sağlanmasıdır. Modern endüstriyel toplumlarda ise şehirleşmenin genişlemesi, hızlanan iktisadi ve ticari aktiviteler, genişleyen bilgi, iletişim ve erişim imkanları yeni bir siyasal sistemi zorunlu kılmaktadır. Bu yeni sistemde siyasal sistem sosyal alanı da kontrol edecek şekilde genişlemiştir. Weber'in bahsettiği gibi bu sistem, merkezi bir güç tekeli beraberinde getirir. Bireylerin kamusal alana erişimlerinin ve hareketliliklerinin artması ile birlikte artık zümre temelli dolaylı katılımın yerine bireylerin doğrudan katılımı gelmektedir. Bu anlamda temsili demokrasi kadar bireylerin örgütlenerek hak ve özgürlüklerini savunmaları modern siyasal modelin işleyişi için önemli bir unsur olur. Her biriminde ileri düzeyde örgütlü bir toplumsal yapının siyasal modelinin işleyişi için bireylerin ilgi ve çıkarlarına göre örgütlenmiş olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda modern toplumun örgütlü bir toplum olduğu görülmektedir. Merkezileşmiş gücün meşruiyeti, artırılmış siyasal ve sosyal katılımı sağlanmaktadır. Günümüzde bu toplumsal yapının ileri bir aşaması olan bilgi toplumu içinde yaşamaktayız. Bilgi toplumunda bir taraftan gelişen teknik ve bilişimsel imkanlarla devletin sosyal yaşam alan üzerindeki gücü ve kontrolü genişlerken, örgütlenme ve katılım düzeyi ileri bir aşamaya taşınmış-

tır. Bugün sivil toplumun kamusal alana katılımı ve müdahalesi artık sosyal meselelerin çözümü için vazgeçilmez bir şeydir.

Yukarıdaki paragrafta çok genel olarak özetlenen gelişim seyrinde bir toplumsal modelin işleyişi için şu unsurların merkezi olduğu görülmektedir:

1. Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için iktisadi ve sosyal faydaların üretimi ve dağıtımı.
2. Bu üretim ve dağıtım mekanizması içinde siyasal gücün oluşumu ve örgütlenme biçiminin teşekkülü.
3. Gücün tatbikinin amacı ve biçimine göre sosyal örgütlenme ve katılım ile elde edilen meşruiyetin oluşumu.
4. Siyasal yapının elindeki gücün düzeyi arttıkça toplumsal katılımın da artması ihtiyacı.

Türkiye'de Sivil Toplumun Genişlemesi

Türkiye'de bir sivil toplumun olup olmadığı, Türkiye'nin sosyo-tarihsel yapısının bir sivil toplumun ortaya çıkışına zemin ya da engel oluşturup oluşturmadığı hep tartışılmalıdır. Bugüne kadarki araştırma ve tartışmalarda genel olarak tarihsel açıdan Batılı manada bir devlet ve sivil toplumun ortaya çıkmadığı gibi bir kanaat egemendir. Ayrıca bu tür bir devlet ve sivil toplum yapısının modernleşme döneminde de ortaya çıkmadığı belirtilmektedir. Böylece aslında Türkiye'de bir sivil toplumun yeterince oluşmadığı söylemi egemendir. Ancak bir başka çalışmamızda da dile getirdiğimiz gibi bu yaklaşım ve de-

ğerlendirmeler sivil topluma biçimsel yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Sivil topluma işlevsel bir açıdan baktığımızda aslında mesele başka bir görünüm kazanacaktır.

Sivil toplumun işlevleri açısından bakıldığında Osmanlı toplumunda dönemin ihtiyaçlarına ve sosyal düzenine göre çeşitli "sivil unsurların" var olduğunu görebiliriz. Bu anlamda özellikle vakıf, medrese ve lonca sisteminin rolüne vurgu yapılmalıdır. Bu üç unsur refahın dağıtımını, sosyal konumların dağıtımını ve mesleki bilginin dağıtımında devlet dışı bir alan oluşturarak siyasal gücü dengelemektedir. Ayrıca bu müesseseler toplumsal alanın işler kalmasını ve ihtiyaçların merkezi bir idare olmaksızın giderilebilmesini sağlamaktadır. Böylece bu kurumların sivil toplumun bir siyasal sistem içinde oynaması gereken rolleri oynadıkları görülmektedir. Ancak modernleşme sürecinde devletin merkezleşmesi ile birlikte gittikçe bu sivil yapılar zayıflamıştır. Bu süreçte ortaya çıkması beklenen yeni kamusal kurumların da oluşumu yavaş işlediği için gittikçe bürokratik bir merkezîyetçilik siyasal modelin temel belirleyicisi olmuştur. Bu süreçte devlet bir taraftan gücü elinde toplarken buna mukabil meşrulaştırma aygıtlarını tamamlayamamıştır. Zira uzunca bir süre sistemin meşruiyet kaynağını oluşturan adem-i merkezi yönetim tarzı terk edilmiş ve meşruiyetin fikri kaynağı olan dini düşünceden uzaklaşmıştır. Sivil toplumun oluşumu geciktikçe devlet ile toplum arasındaki münasebetler çeşitli gerilimlerle çatışmalı bir hal almıştır.

Türkiye'de modernleşme ile birlikte en başından beri bir kamusal alanın oluşumuna tanıklık edilmektedir. Artan şehirleşme düzeyi, genişleyen eğitim, hızlanan iktisadi mü-

nasebetler, çeşitlenen sosyal ilişkiler merkezleşen siyasal gücün dengelenmesi için bir taraftan yoğun bir siyasal rekabet ve katılım üretirken diğer taraftan da genişleyen bir sivil toplum alanı meydana çıkarmaktadır. Ancak yakın tarihimizde sık sık gördüğümüz askeri ve bürokratik vesayet ve müdahale girişimleri siyasal alanı toplumsal katılıma kapatma ve toplumsal hareketliliği azaltmaya yönelik anakronik arzuları yansıtmaktadır. Bilgiye erişimin artması ve sosyal hareketlerin çeşitlenmesi ile birlikte düşündüğümüzde burada oluşan çelişkilerin sosyal gerilimler meydana çıkardığı görülmektedir.

1980 askeri darbesi, 1960-1980 arasında artan şehirleşme, genişleyen eğitim, sanayileşme ve siyasal katılıma bağlı olarak oluşan sivil toplumu büyük oranda bastırmış ve yok etmiştir. Bu tarihten itibaren yeniden şekillenen sivil toplumun bir kesimi 28 Şubat post-modern darbesi tarafından bastırılmıştır. Ancak 1999'daki deprem ve akabinde yaşanan ekonomik kriz sivil toplumun çeşitlenen ve gelişen yapısını görmek açısından bir imkan alanı oluşturmuştur. 2000'li yıllar demokratikleşme yönünde yasalarda yapılan iyileştirmeler ile Türkiye'de tam bir sivil toplum gelişim rüzgârı meydana gelmiştir. Bu raporun ikinci bölümünde yer alan sayısal göstergelerde de görülebileceği üzere sivil toplum kuruluşları sayısal olarak ve nitelik bakımından çok büyük bir gelişim göstermişlerdir. 2010'lardan itibaren bir taraftan bu gelişim devam ederken diğer taraftan da farklı eğilimlerin kendisini gösterdiği görülmektedir. 2000'lerin ilk on yılı sivil toplum açısından nasıl bir genişleme ve rahatlama dönemi olduysa 2010'lu yıllar da bir çalkantı ve gerilim zamanı olagelmıştır. Aşağıda bu on yıllık dönem dört ana etken ve dönüm noktası çerçevesinde ele alınmıştır.

2010 Anayasa Değişikliği ve Sivil Toplumun Değişen Yüzü

Türkiye’de 1982 Anayasası’nın özgür bir ortamda ve katılımcı bir şekilde yapılmaması, devleti toplum üzerinde bir kontrol aygıtı olarak kurgulaması; siyasal alanı ve katılımı sınırlandırıcı hükümler içermesi nedeniyle başlangıcından beri tartışılmalıdır. Bir darbe ortamında anayasayı hazırlayan bürokratik zihniyetin yasağcı ve otoriter bakışı değişen ve gelişen bir Türkiye’ye dar gelmeye başlamıştır. Bu anayasanın bir anarşi ortamının sonlandırılması psikolojisi ile toplumdaki farklı eğilim ve talepleri kısıtlayıcı bir bakışı vardır. Ancak bu bakış çözüm üretmek yerine toplumsal, siyasal ve ekonomik krizlere neden olmuş ve bütün toplum kesimleri tarafından eleştirilmiştir. Türkiye’de 1990’lardan itibaren sürekli anayasa tartışmaları vardır ancak bu tartışmalar ufak tadilatlarla neticelenmiştir.

Türkiye’de 2000’li yıllarda iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan büyük bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimi tamamlayacak şekilde demokratikleşmeye yönelik adımlar ve yasal sistemde sivil toplumun alanını genişletecek çok sayıda yenilik getirilmiştir. Ancak 2007’de yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçim krizi, sistemin ana bileşenlerinin hala halk katılımına ve demokratik işleyişe uygun olmadığını göstermiştir. Belki de Türkiye’de uzun vadede en büyük kırılma 2007’de sistem içinde bazı kurumların yetki ve sorumluluklarını aşarak cumhurbaşkanlığı seçimini sabote etmesi olmuştur. Bu krizi aşmak üzere 2008’den itibaren “sivil anayasa” girişimleri ortaya çıkmıştır. Ancak 1987’den itibaren yapılan değişikliklerle bütünlüğünü kaybeden anayasanın tamamen değiştirilmesine yönelik bu girişimler başarılı olmamış ve 12 Eylül 2010

tarihinde halk oylaması sonucu kabul edilen kapsamlı bir değişiklikle yetinilmiştir. Bu anlamda 2010 yılındaki değişikliğin toplumsal talep ve ihtiyaçları tatmin etmediği söylenebilir. Ancak özellikle devlet toplum münasebetlerinin rahatlaması ve sivil katılımı artırması açısından önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca zamanla bu anayasa değişikliklerinin devlet içinde örgütlenmiş bir grup tarafından aslında kötüye kullanıldığının görülmesi de 2010 değişikliklerine yönelik bakışı farklılaştırmıştır.

Belki de 2010 değişikliklerinin en önemli olanı yargının siyasal sistem üzerinde belirleyici bir güç olmasının dengelenmesi, siyasal alanın genişlemesi, sivil katılımın rahatlaması, bireysel hak ve özgürlük alanlarının nispi genişlemesi olmuştur.

Öncelikle Anayasa değişikliği ile yargı sistemi revize edilmiştir. Bunda 411 milletvekilinin kabulü ile gerçekleşen bir önceki anayasa değişikliğinin Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptalinin etkili olduğu görülmektedir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK), Anayasa Mahkemesi (AYM), Askeri Yargı’da önemli değişiklikler yapılmıştır. Kişisel verilerin korunması, AYM’ye bireysel başvuru hakkı, Kamu Denetçiliği Kurumu’nun kurulması, çocuk haklarının genişletilmesi, Yüksek Askeri Şura kararları üzerine yargı denetimi getirilmesi, parti kapatmanın zorlaştırılması gibi düzenlemeler bu anlamda sivil toplumun alanını genişleten değişiklikler olmuştur. Daha da önemlisi Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ile birlikte bürokrasi karşısında siyasetin ve sivil toplumun alanı genişlemiştir.

2010 Anayasa Değişikliği sivil toplum ve bireysel özgürlükler açısından dört önemli de-

ğişikliği bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle anayasaya kişisel verilerin korunması hükmü eklenmiş, yurt dışına çıkma hürriyetine ilişkin sınırlamalar hakim kararına bağlı hale getirilerek daraltılmıştır. Ayrıca daha önce 2004'te yasal düzenleme ile tanınan bilgi edinme hakkı anayasal bir zemine kavuşturulmuştur. Daha da önemlisi Anayasa Mahkemesi'nin oluşumu ve görev alanı yeniden düzenlenirken hak ihlallerini denetleyen bir kurumsal yapıya büründürülerek bireysel başvuru hakkı geliştirilmiştir. Bu değişiklikler aslında Türkiye'de bireysel özgürlükler açısından 2000'lerin ilk on yılında yasal olarak gelişen zeminin daha da güçlendirilmesine ve sivil toplumun rahatlamasına yol açmıştır.

Sivil toplum açısından anayasada yapılan bir başka önemli değişiklik de çalışanların kolektif sosyal haklarına ilişkindir. Bu anlamda 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile getirilen kamu görevlilerine "toplu görüşme" hakkı yerine, "toplu sözleşme" hakkı tanınması önemlidir. Ancak bu sözleşme hakkı tam olarak verilmemiş, sınırlandırılmıştır. Zira toplu görüşmede uyuşmazlık çıkması halinde devreye girmesi gereken Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'nun oluşturulma biçimi aslında toplu sözleşme hakkının kullanılmasını sınırlandıran bir çerçeve oluşturmaktadır. Ayrıca kamu görevlilerine grev hakkının tanınmamış olması da yine sivil hak ve özgürlükler bakımından bir eksiklik olarak gözükmemektedir. Ayrıca yine Anayasa'nın 166. maddesine eklenen fıkra ile anayasal bir mahiyet kazandırılan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in oluşumu önemli olmakla birlikte yasayla yapılan düzenlenmede bu konseyin etkisiz bir yapıda oluşumu gözlenmiştir.

Öte yandan bu değişikliğin belki de en fazla dikkatten kaçan tarafı dezavantajlı gruplara yönelik pozitif ayrımcılığa bir zemin oluşturmamasıdır. Anayasa'nın "kanun önünde eşitlik" ilkesini düzenleyen 10. maddenin "kadın-erkek eşitliği"ne ilişkin 2. Fıkrasına "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." ifadesi eklenmiştir. Ayrıca bu maddeye eklenen "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malül gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." fıkrası da dezavantajlı gruplar lehine bir pozitif ayrımcılık yapmayı mümkün hale getirmiştir.

Anayasa değişikliği ile Yüksek Askerî Şura (YAŞ) ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) kararları ile memurlara verilen uyarı ve kınama cezalarına ilişkin kararlar, kısmen de olsa yargısal denetime açılmıştır. 12 Eylül dönemi ve yönetimi üzerindeki yargısal denetim yasağı kaldırılmıştır. Ayrıca askeri mahkemelerin görev alanının daraltılması önemlidir. Askerî mahkemelerin asker olmayanları yargılaması sonlandırılmıştır. Özellikle anayasaya eklenen "Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür." fıkrası Askeri yargının siyaset ve toplum üzerinde kendi başına müstakil bir denetim alanı olmasını engellemiştir.

Bugün her ne kadar farklı tezahürleri açısından değerlendirilse de, 27 maddelik anayasa değişikliği paketi için yapılan halk oylamasına %77,1 oranında bir katılım gerçekleşmiş ve teklif %57,9 oranında bir destekle kabul edilmiştir. 2010 anayasa değişikliği Türkiye'de siyaset üzerinde bir vesayet odağına dönmüş bulunan kurumları denetime açmış, bireysel ve siyasal haklar ve özgürlükler açı-

sından da beklendiği kadar olmasa da olumlu değişimler getirmiştir.

Ancak bu anayasa değişikliği beklentileri karşılamadığı için çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Akabinde yapılan seçimlerde en önemli vaatlerinden birisi yeni bir anayasa olmuştur. 2011'de başlayan yeni anayasa yapım sürecinde ise daha önceki anayasa yapım süreçlerinin aksine katılımcı bir seyir takip edileceği belirtilmiş ve bizzat TBMM Başkanı'nın girişimi ile halkın tüm kesimlerinin ve STK'ların yeni anayasanın oluşturulmasına görüşleriyle katkı sağlayabileceği katılımcı bir yapım süreci başlatılmıştır. Ekim 2011'de mecliste grubu bulunan dört siyasi partiden eşit sayıda (üçer) temsilcinin katılımıyla oluşturulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na danışmanlık yapmak üzere sivil toplumun farklı kesimlerinden bir danışma kurulu oluşturulmuştur. Böylece sivil toplumun katkılarının yansımaları hedeflenmiştir. Halkın ve sivil toplum kuruluşlarının anayasaya dair görüş ve tekliflerini iletmesi için meclis başkanlığının girişimiyle TBMM internet sitesine "Yeni Anayasa" başlıklı bir sayfa açılmıştır. Bu sayfaya ve mail adresine 64.000'den fazla teklif ve öneri gelmiş ve çok sayıda sivil toplum kuruluşu kendi anayasa teklifini hazırlayarak kamuoyu ile paylaşmıştır. Ayrıca Anayasa Uzlaşma Komisyonu 79 kuruluşla birebir görüşmüş ve katkılarını almıştır. Türkiye tarihinde büyük bir katılımcılık örneği olan bu sürecin akamete uğraması ise büyük bir kayıp olsa da sivil toplumun artık bu tür süreçlere daha aktif ve örgütlü katılımı için de bir alan açmıştır.

Toplumsal Gerilimler ve Sivil Toplumun Farklılaşan Bölgeleri

Sivil toplum tanımı gereği yeknesak bir yapı değildir. Toplumdaki farklı görüş, eğilim ve bakışların yansımaları ile birlikte sivil toplum bir farklılık ve çeşitlilik alanıdır. Doğal olarak birbiri ile çatışan çıkar ve talepler, sivil toplumun farklı kesimlerinin oluşmasına yol açacaktır. Örneğin işçi haklarını savunan örgütlenmeler ile işveren haklarını savunan örgütlenmeler birbirine muhalif olacaktır. Ya da muhafazakar dünya görüşünü savunan gruplar ile liberal görüştekiler birbirinin zıddı düzenleme ve uygulamaları talep edebilir. Bu hemen hemen kamusal tüm uygulamalarda farklı taleplerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Ancak sivil toplumun sivil hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanımına yönelik temel haklar alanında uzlaşması beklenir. Bu da sivil alana yönelik siyasi veya bürokratik bir baskının reddedilmesi noktasında ortak hareket ile mümkün olacaktır.

Türkiye'de bu tür bir uzlaşma sınırlı zamanlarda meydana çıksa da genel olarak siyasal gerilimlerin sivil topluma da yansıdığını görmek mümkündür. Bu anlamda 28 Şubat sürecinde büyük çatlaklar meydana gelmiştir. Özellikle sivil toplumun İslami kesimlerine yapılan hukuksuz ve antidemokratik müdahaleler, siyasi partilerin anlamlı olmayan gerekçelerle kapatılmasına sivil toplumun belirli kesimlerinin ses çıkarmaması ve hatta buna destek olması büyük bir kırılmayı getirmiştir. 2000'lerin başlarında sivil alanın genişlemesi yönündeki çabalar sivil toplum için bir yakınlaşma alanı oluştursa da 2007 Cumhuriyet Mitingleri, sonrasında yapılan demokratikleşme girişimlerine karşı sivil

toplumun belirli unsurlarının karşı çıkması bir gerilimi beraberinde getirmiştir.

Bu tarihten itibaren Türkiye’de yaşanan siyasal gerilimlerin sivil toplumun farklı unsurlarını birbirine karşı güvenmeyen bir noktaya doğru götürdüğü görülmektedir. Siyasal gücü elinde bulunduran zümrelere yakın olan sivil toplumun, bir denge mekanizması olmaktan uzaklaşıp devlet erki ile müşterekliği arttırdığı bir düzlem ortaya çıkmaktadır. Daha önce devlet ve bürokrasi ile daha yakın olan sivil toplumun seküler kesimlerinin bu konumdan uzaklaşarak muhalif bir konuma doğru evrildiğini ve aksi yönde de sivil toplumun muhafazakar kesimlerinin gittikçe devletle ve siyasetle daha fazla yakınlaştığı görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren yaşam tarzı üzerinden başlayan gerilimler gittikçe sivil toplum kuruluşları ile siyaset arasındaki ilişkiyi de sağlıklı bir zeminden uzaklaştırmıştır.

Özellikle Gezi olayları olarak bilinen süreçte birlikte sivil toplumun hem farklı yüzleri ortaya çıkmış hem de ayrışma belirginleşmiştir. İstanbul Taksim’de yer alan Gezi Parkı’nın yerinde bulunan topçu kışlasının yeniden inşası sırasında parkta bulunan ağaçların kesilecek olmasına yönelik protestolar hızla kitleselleşmiş ve hükümet karşıtı eylemlere dönüşmüştür. Başlangıçta farklı toplum kesimlerinden destek gören bu eylemler, bir süre sonra Hükümeti düşürmeye yönelik provokatif bir yapıya bürünmesi ile mecra değiştirdiği için toplumsal desteği kaybetmiştir. Ayrıca bu süre içerisinde hükümetin ve polislin yoğun ve orantısız şiddet kullanımını da tartışılmıştır. Bugün halen devam eden davalarda Gezi olayları hükümeti devirmeye yönelik güdümlü eylemler olarak nitelenmektedir. Ancak bu olayların en önemli

etkisi sivil toplumun bir kesimini mutlak manada muhalif bir noktaya çekerken, diğer bir kesimini de hükümete yaklaştırmış olmasıdır. Cumhuriyet mitingleri ile başlayan ve Gezi ile zirveye varan bu eylemlilik belirli toplum kesimlerinde geçmişe dönüleceğine dair korkuları tetiklemiştir. Böylece sivil toplum içinde devletçi ve muhafazakar damarın daha da güçlendiği görülmektedir.

Sivil toplum genellikle iki yaklaşım içinde ele alınır. Buna göre cemaatçi yaklaşım sivil toplumu sosyal sorunların çözümü için toplumun organize olması olarak nitelerken; sosyal hareketler yaklaşımı sivil toplumu temelde bir hak arama mekanizması olarak görmektedir. Her iki yaklaşımda da sivil toplumun devlet ve toplumdaki konumlanması ve oynaması beklenen roller farklıdır. Birincisinde STK’lar hükümete yardımcı sosyal refah müesseseleri olarak görülürken ikincisinde de siyasal temsil ve katılımın bir aracı olarak görülür. Elbette aynı anda sivil toplum içinde her ikisine de uyan kesimler bulunabilir. Ancak son 10 yıl içinde Türkiye’de artan siyasal gerilimlerin de etkisi ile “yaşam tarzı sivil toplumculuğu” diye nitelenebilecek yeni bir eğilim meydana çıkmıştır. Bu eğilim sosyal bir mesele veya siyasal katılım odaklı STK’lardan ziyade sivil toplumu bir temsil alanı gibi değerlendirmektedir. Böylece sivil toplum sembollerin çok fazla değer kazandığı ancak sosyal etkinin azaldığı bir alan hüviyetine bürünmektedir. Bu süreçte siyasal alan genişlerken sivil alan gittikçe daralmıştır. Daha açık bir ifadeyle sivil toplum siyasal alana entegre olmuştur. Aslında bu entegrasyon uzun vadede sosyal farkındalık ve katılımın zayıflamasına ve sivil toplumun sembolik bir mahiyet kazanmasına yol açma riskini de beraberinde getirmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Devlet Toplum Münasebetlerinin Değişimi

Türkiye'nin modernleşme tarihi devletle toplum arasındaki bir dizi kırılmanın yansımasını içerir. Modernleşme sürecinde özellikle kurucu temel fikir etrafında bürokratik elitler gittikçe toplumdaki kopmuş, kıymeti kendinden menkul bir modernleşme macerasının peşinden koşmaya başlamışlardır. 1960'ta başlayan darbeler silsilesi ise bürokratik ve askeri vesayet mantığının siyasal ve sivil alanı kontrol, baskılama ve düzenleme girişimlerini göstermektedir. Siyasal ve sivil alan her genişlediğinde ve toplumsal dinamizm her arttığında gerçekleşen bir darbe veya müdahale ile bir yeniden düzenleme gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat'ın ünlü paşalarından birisinin dediği gibi sürekli olarak demokrasiye

balans ayarı yapma durumu söz konusudur. Halbuki demokratik olduğu iddia edilen bir rejimde balans ayarını demokrasinin kurumlarının bürokrasinin güçlerine yapması gerekmektedir. 1960, 1971, 1980, 1997'de yapılan darbe veya müdahaleler çeşitli açılardan sistemin işleyişini sekteye uğratmış ve siyasal-sivil alanı daraltmıştır. 2007 ve 2016'daki muhtıra ve darbe girişimleri ise başarısızlığa uğratılmıştır.

12 Nisan'daki Cumhurbaşkanlığı sürecine müdahil olan Genelkurmay Başkanlığı 27 Nisan'da sitesinden "e-muhtıra" olarak nitelenen bir açıklama yayımlamıştır. Bu açıklamada Türk Silahlı Kuvvetlerinin "Atatürkçülüğe, laikliğe ve Cumhuriyet'in temel ilkelerine sözde değil, özde bağlı" bir cumhurbaşkanı istediği belirtilmiştir. Dönemin havası içinde farklı değerlendirmelere konu olan bu açıklama daha sonra Anayasa Mahkemesi'nin

meşhur 367 kararı ile birlikte düşünüldüğünde aslında siyasi sivil iradeye bürokratik vesayetçi bir müdahaledir. Başarısız da olsa Türkiye’de uzun bir dönemi belirleyen bir gerilimi başlatmış, sivilleşme çabalarını da rayından çıkararak tepkisel bir noktaya götürmüştür.

Yakın tarihimizi etkileyen bir başka darbe girişimi de 15 Temmuz’da gerçekleşmiştir. Devlet içinde uzunca bir süre gizli bir şekilde örgütlenen FETÖ’nün mensubu bir grup asker ve yargı mensubunun organize darbe girişimi halkın direnişi ile bastırılmış ve Türkiye’de yepyeni bir süreç başlamıştır. Bu darbe girişimi, Türkiye’de devlet toplum münasebetlerinin değişimi açısından bir alan ve fırsat verdiği gibi sivil toplumun farklı kullanımlarını da göstermesi bakımından bir başka etki daha oluşturmuştur. Özellikle eğitim alanında örgütlenen ve sivil yapıları da kendisine paravan olarak kullanan örgütün bu yönelimi sivil topluma dair güvensizlik oluşturmuştur.

Bu güvensizliğin pek çok alanda bürokrasinin alanını genişlettiği görülmektedir. Hemen akabinde yapılan referandumla anayasa değişikliği yapılmış ve cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemi Türkiye’de kapsamlı bir sistem ve işleyiş değişimi getirmiştir. Bu sistemle aslında siyasal alanda seçimlerin ülke yönetimine etkisi ciddi bir biçimde artmış ve sivil-siyasal katılım önem kazanmıştır. 2010 yılından 2017 yılına kadar yaşanan yedi yıllık süreçte Türkiye’de siyasal alanda bürokratik yapının gücü azalsa da beklenenin aksine Cumhurbaşkanlığı sistemi merkezîyetçi bir uygulamaya dönüşmüştür. Bugün sivil toplum kuruluşları pek çok sosyal alandan çekilmekte ve bu alanlar bürokratik aygıtlarca doldurulmaktadır.

Küresel Salgında Sivil Toplum

Son on yıllık süreçte sivil toplumu makro düzeyde etkileyen bir başka gelişme ise 2019’un sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm hızıyla etkililiğini sürdüren Covid-19 salgınıdır. Salgınlar da diğer pek çok hadise gibi sosyal boyutlara sahiptir. Her ne kadar bu süreç genellikle sağlık açısından ele alınsa da sosyal hayatı çok ciddi boyutlarda etkileyen bir mahiyete sahiptir. Zira Covid-19 salgını ve bu salgına karşı alınan tedbirler sosyal hayatı durma noktasına getirmiştir. Bu anlamda sosyal hayatın işlerliği ve rutinler üzerine kurulu olan sivil toplum kuruluşları da bu salgından olumsuz manada etkileniler. Zira STK’lar büyük oranda gönüllülerin sosyal örgütlenmesine bağlı yapılar oldukları için çok önemli ölçüde ilişki ve iletişim kaybı yaşadılar. “Sosyal mesafe” artınca STK’ların da gönüllüleri ile olan ilişkisinin soğuduğu, bağının zayıfladığı ve etkinliğinin düştüğü görülmektedir.

Özellikle katılım ve birlikteliğe dayanan faaliyetler STK’lar için bir motor görevi görür. Pek çok STK amacına ulaşmak üzere etkinlikler düzenlemekte, eğitimler vermekte ve organizasyonlar yapmaktadırlar. Bu tür faaliyetler artık çoğu kez o kadar çok tekrarlanmıştır ki, bir araç oldukları unutulup nihai bir amaca, bir varlık sebebine dönüştükleri söylenebilir. Sosyal hayatı durduran virüs salgını STK’lar için temel faaliyetlerin büyük ölçüde durmasına yol açmıştır. Pek çok STK’nın yaptığı işler uzaktan yapılabilecek bir mahiyete sahip değildir ve aynı zamanda hem gönüllüleri hem profesyonelleri hem de hizmet alıcıları açısından bunu yapabilecek dijital bir kapasiteye sahip olduklarını söylemek güçtür. Dolayısıyla yapılan araştırmalar Türkiye’de

STK'ların faaliyetlerinin büyük oranda durma noktasına geldiğini göstermektedir. Rutinin bu şekilde ani ve kapsamlı bir şekilde bozulması STK'ların kitlelerinden kopmasına ve organizasyonsuzluğa itecek bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süreçteki kısıtlamalar insan topluluklarına hitap eden sosyalliğin azalmasına yol açmıştır. Yapılan araştırmalar salgının oluşturduğu büyük kapanmanın insanlarda anlam krizine ve sorgulamasına yol açtığını göstermektedir. Hayatın dijital ortamlara kayması pek çok insan için ilişkilerini sorgulama ve alışkanlıklarını yeniden tanımlamak için bir başlangıç oluşturmuştur. Bunun STK'lar için bir örgütlenme ve insan kaynağı problemine yol açacağı düşünülmektedir.

Bu süreç neticesinde iki yönlü bir örgütsel kapasite sorunu ortaya çıkmıştır. Öncelikle bazı kuruluşlarda kapasite fazlası oluşmuştur. Büyük binalara, büyük salonlara, kitlesel

katılımlı çalışmalara yönelik kapasite oluşturulan kuruluşlarda bir kapasite fazlası ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu süreç sosyal yardım gibi alanlarda çalışan kuruluşlar için de talebi artırmış ve bir kapasite eksikliği ortaya çıkarmıştır. Ne olursa olsun sivil toplumun kapasitesini zorlayacak bir sürece girildiği görülmektedir.

Kamusal yaşamdaki kısıtlamalar insanların ve toplulukların örgütlenme ve hak arama imkânlarını daraltmaktadır. Bir taraftan uygulanan idari tedbirler ve kısıtlamalar çok sayıda hak ihlalini gündeme getirirken öte taraftan hem bu kısıtlamaların oluşturduğu sınırlandırma hem de toplumsal psikoloji hak arama imkânlarını daraltan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira toplumda genel olarak yasal teknik altyapısı çok sağlam olmasa da kısıtlamalara yönelik zımni bir kabul bulunmaktadır ve bu süreçte hak arama faaliyetlerine pek sıcak bakılmamaktadır. Ancak sürecin biraz gevşemesi, idari

tedbirlerin azalması ile birlikte ortaya çıkan sorunlar daha da görünür hale gelecek ve muhtemelen hak arama çalışmalarında bir artış meydana gelecektir.

Bu süreç Türkiye’de devletin hizmet ve etkinlik alanının genişlemesine yol açmıştır. Sosyal ihtiyaçları giderme, iktisadi döngüyü sağlama, tedbirleri etkin bir biçimde uygulama ve kamusal seferberliği sağlama noktasında devletin daha fazla inisiyatif aldığı görülmektedir. Bu anlamda devletin öteden beri temel refleksi olan STK'lara alan bırakmama tavrının kendisine uygun bir zemin bulması söz konusudur. Böylece STK'ların etkinlik alanı önemli ölçüde daralmaktadır. Bu daralma aslında hem STK'ların güçsüzleşmesine hem de devlet üzerindeki yükün kalıcı olarak artmasına yol açacaktır. Aslında kriz zamanında alınan devlet merkezli tedbirler kamusal hayatı sekteye uğratan ve devletin imkânlarını aşan bir sorumluluk altına girmesine neden olmaktadır. Aksi ise hem sorumluluk paylaşımına hem de sosyal barışa yol açacaktır.

Süreçte yoğun iş kaybı, işsizleşme, yoksullaşma yaşanacağı öngörülmektedir. Küresel ekonomideki daralmaya bağlı olarak bu kayıp daha fazla da artabilir. Bu anlamda sivil toplumu etkileyecek unsurların başında orta sınıf daralması sebebiyle STK gönüllü ve katkı veren bağışçı sayısının düşmesi gelmektedir. Bildiğimiz üzere sivil toplumun etkili kesimini eğitimli orta sınıf mensuplarının kurduğu ve katkı verdiği kuruluşlar oluşturmaktadır. Bu daralma bu STK'ların her türlü kaynak (insan, para ve bilgi) sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Bu salgınla ortaya çıkan sosyal sorunlar, yaşanan iktisadi kriz ile derinleşmektedir. Böylece STK'ların finansal kaynaklarında da

bir daralma yaşanmaktadır. Üyelerinden ve sosyal çevreden aldığı destekle ayakta kalan pek çok kuruluş için bu bir küçülme ve hatta bazen çekilme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sivil toplum bu salgında bir alan daralması yaşamaktadır.

Bu salgından sonra devletlerin ekonomide küreselleşmeci siyasette ve hukukta devletçi reflekslerinin arttığını görülmektedir. Bu durum bir bakıma devletler için öznesi olmadıkları bir sürecin sorumlusu olmaya doğru evrilmeleri anlamına gelmektedir. Ancak ne olursa olsun bazı boyutlardan içe kapanan sosyal yapıların oluşturacağı sosyal çatışma devlet ile STK ilişkilerini de yeniden gerilimli hale getirme eğilimindedir.

Bütün bu değişimler neticesinde sivil toplumda hem çalışma biçimlerinde hem de faaliyet alanlarında bir farklılaşma yaşanmaktadır. Nasıl ki 1999 Marmara Depremi’nden sonra bir anda arama kurtarma kuruluşları ve acil yardım çalışmalarında kalıcı bir artış gerçekleştiyse, bu salgından sonra da dijitalleşme ile ilgili ve yeni nesil teknolojiler, sağlık ve yaşlılık ile ilgili kuruluşların ve faaliyetlerin sayısında artış yaşanmaktadır. Eğitim STK'ları tarz ve biçim değiştirmekte, sivil toplum çalışmaları dijitalize olmaktadır. Salgının getirdiği yeni uygulama ve örnekler pek çok STK için alışkanlıkla yoğrulmuş mekan bağımlılığı azalmakta, online/ dijital çalışma devri başlamaktadır. Bu anlamda STK'lar için dijital platform altyapısı ve desteği sağlayan kuruluşlar bu sürecin trendini belirleyeceklerdir.

Sonuç:

Devlet ve Toplumun İlişkisinin Seyri

İçinden geçmekte olduğumuz salgın süreci aslında devletin sivil topluma bakışını açığa çıkarmıştır. Zira salgının başladığı ve tedbirlerin alındığı ilk günden itibaren kısıtlı olma-ya devam eden yegane faaliyet sivil toplum kuruluşlarının faaliyetidir. Spor müsabakaları yapılmaya başlanmış, kısa bir süreliğine az sayıda da olsa seyirci alınmıştır. Fabrikalar, kamu kuruluşları ve pek çok işletme kısa süreli kısıtlamalar olsa da çalışmaya devam etmiştir. Şirket genel kurulları, siyasi parti kongreleri ve toplantıları yapılmaya devam etmiştir. Eğitim kuruluşları ara ara faaliyete başlamıştır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine, genel kurullarına yönelik kısıtlamalar sürekli devam etmiştir. Sivil toplum, salgının oluşturduğu sorunları çözmenin paydaşı kılınmak yerine kriz zamanında kendisinden en erken vazgeçilecek ve sistem dışında bırakılacak bir konuma itilmiştir. Bu da devletin sivil topluma yönelik tavrını yansıtan en önemli göstergedir.

Bu bölümde ele aldığımız on yıllık dönem çok sembolik bir hadise ile kapanmıştır. Yılın son günlerinde acil bir şekilde TBMM gündemine gelen "Kitle İmha Silahlarının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi" sivil toplum kuruluşlarının ve sivil hakların geleceğine yönelik çok önemli endişeler doğurmuştur. Sivil hakların ve sivil alanın kısıtlanması yolunu açacak maddeler içeren bu kanun teklifi küresel ve ulusal düzeyde sivil toplum kuruluşlarına yönelik bazı tehditler içermektedir. Ancak daha da önemlisi gittikçe sivil alanın kısıtlanması yönündeki yönelimlerin artmasıdır.

Sivil toplum kuruluşları toplumsal hayatı işler hale getiren katmanlar arası ilişki ve ileti-

şimi geliştirmek üzere toplumsal gözenekleri oluşturan hayati yapılardır. Toplumsal dayanışmayı oluşturdukları gibi, yerel perspektifi, yerinden çözümü, farklılıkların yansıtılmasını ve çeşitliliklerin korunmasını sağlarlar. STK'lar belirli hizmetlerin yürütülmesinde, sorunların dillendirilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde, kendi sorunlarını dile getirme imkânına sahip olmayan gruplar için savunuculuk yapmada ve özel ilgilerin ihtiyaçları ortaya çıkarmada aktör veya aracı olabilirler. Bu anlamda güçlü bir sivil toplum, iyi işleyen bir kamusal hayat ve demokratik sistem için elzemdir.

Öte yandan sivil toplum örgütleri birçok alanda devletin yükünü hafifleten kuruluşlardır. STK'lar hem beşeri gücü hem de gönüllülük temelinde ekonomik kaynakları harekete geçiren ve bunları kamu yararına işleyen kuruluşlardır. STK'lar gönüllüler ordusu üzerinden çalıştıkları için birçok hizmeti kamuya göre daha düşük maliyetlerle gerçekleştirebilmektedirler. Bu yönüyle de devletin faaliyet alanını daraltıcı değil, aksine tamamlayıcı işlevlere sahiptirler. Bu bakımdan devlet STK'ları kendi alanını daraltan unsurlar olarak değil yükünü paylaşan yapılar olarak görmeli ve alanlarını daraltacak uygulamalardan kaçınmalıdır; aksi halde bütün sosyal yükün kendi omzuna binmesi riski söz konusu olacaktır.

Bu sebeple son yirmi yılda yasal zeminde ve siyasal olarak sivil toplumun gelişiminin önünü açan uygulamalara hızla yeniden geri dönülmesi devletin toplumla ilişkisini güçlendirecektir. Bu güçlenme ile aynı zamanda toplumsal kesimler arasındaki gerilim azalacak ve sivil toplum kuruluşları sosyal işlevlerini güçlendirebilecektir.

Sivil Toplum 2010-2020: Etkisiz Çoğulculuk

Mehmet Ali Çalışkan

Yaşama Dair Vakıf (YADA) Mütevelli Heyeti Başkanı

Koronavirüs salgını 2020 yılını âdeta iptal etti. Sadece 2020'yi değil görünen o ki kendinden önce siyasete, ekonomiye, sağlığa dair ne varsa artık bir tek sorunun cevabı için hatırlanacak. Neyi yanlış yaptık, neleri değiştirmemiz gerekiyor? 2020 hazır bizi bir sorgulamaya sokmuşken sivil toplumun son on yılına da bu gözle bir daha bakmak iyi olur. Koronavirüs hayatımıza hiç girmemiş olsa da bu bakışa ihtiyacımız vardı. Ancak salgın bu tür soruları pek çoğumuzun gündeminin ön sıralarına taşıyarak tüm çeşitliliğimiz, farklılıklarımız ve düşünme biçimlerimizle bizi ortak akla davet etmiş oldu.

Sivil toplumun son on yılına iyimser bir bakışla baktığımızda sayısal olarak tarihin en iyi seviyelerinde olduğunu görüyoruz. 150 binden fazla kayıtlı gönüllü kuruluş var. Enformel sivil girişimler de katıldığında görüldüğünden daha büyük bir hacim oluşuyor. Tematik ve metodolojik çeşitlilik açısından da zengin bir görüntü veriyor. Dolayısıyla sayısal büyüklüğü ve çeşitliliği ile çoğulcu bir sivil alandan söz etmek mümkün. Son on yılda iyimserlik tarafında öne çıkan üç sivil toplum gündemi olduğunu söyleyebiliriz: Kurumsallaşma, kapasite artırma ve bağışçılık kültürünü yaygınlaştırma.

Kötümser bir bakışla kamu yönetiminin kararları ve yurttaş kanaatleri karşısında etkisiz kalan ve hukuksal alanı daralan bir sivil toplumdaki söz etmek mümkün. Kötümserlik, demokrasi ve ifade özgürlüğü konusundaki gidişatımızın vahameti ile ilgili. Özellikle Gezi Davası, Büyükada Davası ve medya davaları ile sivil toplumun kendini ifade etme alanı son derece daraldı. Davalar sadece yargılanan sivil toplum temsilcilerinin ifade özgürlüğünü kısıtlamıyor aynı zamanda sivil toplumun nitelikli insan kaynağının alandan çıkışına ve yeni insan kaynağının girişine engel oluyor. Öte yandan davalarda yer almasa da STK'lar bilgi, içerik, etkinlik ve öneri üretme açısından kaygılı ve temkinli bir tutuma giriyor. Üzerine çalıştıkları konularda içerik üretmekten, etkinlik düzenlemekten imtina ediyor. Bu durum sivil toplumu etkisiz hâle getiriyor. 28 Şubat'ta İslami sivil toplum dünyası ağır bir mağduriyete maruz kalmış, seküler sivil toplum ise bu durumu ya memnuniyetle ya da kayıtsızlıkla karşılamıştı. Günümüzde ise tersi oluyor. Karşılıklı kayıtsızlık, sivil toplumun müzakere ve istişare alanı olarak işlev görmesini engelliyor ve kutuplaşmanın sivil alana taşınmasının da katalizörü hâline gelebiliyor.

İyimser ve kötümser resmi birlikte değerlendirdiğimizde ortaya şöyle bir durum çıkıyor. Geçtiğimiz on yıl, sivil toplum dünyasının dernekler, vakıflar, sivil girişimler ile sayısal olarak zenginleştiği, kimlik, inanç, kültür gibi farklılıkların kendine sivil alanda yer açtığı, STK'ların kurumsallaşma kabiliyetlerinin arttığı, kaynak çeşitliliğine erişimin güçlendiği buna mukabil ifade özgürlüğünün sınırlandığı, sivil alanda faaliyet göstermenin suç hâline getirilebildiği, farklılıkların birbiriyle müzakereye ve etkileşime girmekten kaçındığı, kamu yönetimi ve siyasetle ilişkilerin ya politik angajmanlar ya da düşmanlık ekseninde kurulduğu bir dönem olarak özetlenebilir. Bu resim bize sivil toplumun demokratik bir toplumun inşası için hem aldığı yolu gösteriyor hem de gidilecek yol hakkında fikir veriyor.

Sivil toplum geçen on yılda ortaya koyduğu kurumsallaşma ve kapasite artırma odağını organizasyon düzeyinde ele aldı. Kurumsallık, performans odaklı düşünmeyi de güçlendirdi. STK'ların faaliyet raporları ya da proje dokümanları incelen-diğinde hkim dilin performans anlatımı olduğu görülüyor. Bu önemli bir merhale idi. Ancak görünen o ki sivil toplum, kurumsallaşma kapasitesi yükselse de etkisi artmadıka rolünü oynamakta zorlanıyor. Türkiye sivil toplumunun toplumsal ve çevresel konuları ortak akıl, istişare ve müzakere ile ele alma zemini olarak işlev görmediğine dair pek çok işaretle var. Sayısal hacmin ve çeşitliliğin sunduğu fırsata rağmen ie kapanma pratikleri ile fırsat kullanılmıyor. Sivil toplum bir istişare ve müzakere alanı olarak işlev görmekten ziyade birbirine benzeyenlerin kümelenme alanı gibi alışıyor. Sivil toplum alanında faaliyet gösteren kuruluşların büyük lde kendi etnik, kültürel ya da inanç bazlı kimlik alanlarına kapandığını, etkinliklerini ve içeriklerini bu kapalı ortamda ürettiklerini, seslerini ise yine kendi benzerlerinin sınırlarında tuttuklarını gözlemek mümkün. Bu durum sivil toplumun temel eksikliği olarak görülebilir.

Sonuç olarak sivil toplumun önümüzdeki on yılının gündeminde, etki kavramının stratejik bir öneminin olacağını düşünmek mümkün. "Neler yaptık" sorusu kadar "yaptıklarımız ne işe yaradı" sorusuna da cevap aranacak. Etkili bir sivil toplumun başarı göstergesini ise iki alandaki tutumun oluşturacağı söylenbilir. Birincisi farklılıkların aralarında kuracakları diyalog ve müzakere tecrübeleri, ikincisi ise kamu yönetimi ve siyaset ile kurulacak ilişki biçimleri. Birincisi içe kapanma davranışının aşılıp aşılmadığını, ikincisi ise angajman ve düşmanlık uçları dışına kılıp kılmadığının işaretlelerini verecek.

15 Temmuz Öncesi ve Sonrası Sivil Toplum Kuruluşları

Abdullah Serenli

İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Merkezi (İSDAM) Başkanı

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının gelişim ve değişim trendleri, ulusal ve küresel bazda gelişen kültürel, ekonomik ve siyasi nedenlerin etkisi ile farklılıklar göstermektedir. Yazı boyunca sivil toplum adına bahsi geçtiğimiz "gelişim" kurumsallık ve kapasite, "değişim" ise vizyon ve felsefe anlamında kullanılmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminde üç döneme ayırabileceğimiz sivil toplum gelişimini; tek parti dönemi ile birinci, demokrasi denemelerinin görülmeye başlandığı çok partili hayata geçiş dönemi ile ikinci ve liberal politika uygulamaları ve küresel değişimler ile esas değişimlerin görüldüğü 1980 sonrası dönemi de üçüncü dönem olarak ayırabiliriz. Dolayısıyla bu dönem, üzerinde ayrıca durmayı gerektirmektedir.

1980 sonrası yaşanan olaylar, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini doğrudan etkilemiştir: Uygulanan liberal ekonomik politikalar, "küreselleşme, tarihin sonu ve tek kutuplu dünya" argümanları, 28 Şubat postmodern darbesi, 17 Ağustos depremi, 2000 sonrası AK Parti ile demokrasi ve özgürlüklerin genişleme frekansları, 2008 küresel ekonomik kriz, Arap Baharı, Gezi olayları, 17-25 Aralık operasyonları ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü, sivil toplum kuruluşları adına süreçleri veya sonuçları itibarı ile ulusal ve küresel etkileri olan hadiselerdir. Yazının çerçevesi boyunca daha çok Türkiye bağlamında kalarak yer yer temas edebileceğimiz ve 15 Temmuz'a getiren aşamalara hızlıca göz atabileceğimiz bu tarihi dönemeçler; siyasi, ekonomik ve toplumsal gerekçelerine kısmen temas edilerek daha çok etkileri ile yazının odağında tutulacaktır.

1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Algısındaki Değişimin Dinamikleri

Türkiye'nin çok partili sistemle tanıştığı 1950 sonrasında demokratikleşme çabalarının kesintiye uğradığı dönemler olmuştur. 1960, 1971 ve 1980... Bu üç dönemin öncesinde ve sonrasında toplumsal hareketlenmelerde değişimler olduğunu gözlemleyebiliriz. Elbette ki hepsinin ortak özelliği, sivil iradenin yönetimine askerî yöntemlerle müdahale edilmesidir.

1980 darbesinden sonra hâlihazırda kapatılmış olan tüm partiler ve siyaset yapıları yasaklanmış olan siyasetçiler bir kenarda iken askerî yönetim, şartların hazır olduğunu düşünerek yönetimi sivillere devretmeye karar verdi ve 1983 yılında seçimler yapıldı. Seçimlerde askerî yönetimin desteklediği adaya karşın dünyayı tanıyan, yenilikçi ve demokrat Turgut Özal, halktan aldığı oy ile tek başına iktidar oldu. Bu seçimin öneminin 1980 sonrası Türkiye'sinde yaşanacak değişimler ve özellikle sivilleşme adımları konusunda ilk hamleyi (bu seçimlerle) aslında halkın yaptığı tercihten kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş hamleleri, yurt dışına eğitim için gitmiş bürokrat ve aydınların Türkiye'ye dönüşü ile sisteme dâhil olarak değişim söylemleri, liberal politikaların sadece ekonomi ile sınırlı kalmayıp sosyal ve siyasal politikalarda da kendini göstermesi, cumhurbaşkanlığı makamının sivilleştirilmesi ve halka yakınlaştırılması, toplum katmanlarında

birey hak ve özgürlükleri vurgusu gibi nedenler, bireyin kendini toplumda ifade edebilme aracı olarak sivil toplumda kendine yer açmıştır.

1950 sonrası siyasal örgütlenmelerdeki farklılıklar ile öncülüğünü işçi ve işveren temsilcilerinin yaptığı sivil toplum örgütleri, her ne kadar siyasal parti ve iktidarlarının (ve kısmen dolaylı olarak ideolojilerinin) gölgesinde kalmış olsa da, sivil toplumun tekrar canlanması ve gelişmesi konusunda sivil anlayışı/örgütlenmeyi bir sonraki döneme aktaran umut verici gelişmeler olmuştur. Ayrıca bu dönemin karakteristik özelliği, devlet ve karşıt refleks oluşturma biçiminde toplumun bütününe kapsama alacak konularda örgütlenen sivil toplum yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. .

1980 sonrası dönemde ise yukarıdaki siyasal ve ekonomik yaklaşımların tesiri ile sivil toplum örgütlenmelerinin yapılanmalarında da değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Genel olarak bireysel hak ve özgürlükler vurgusu üzerinden temel insan hakları, etnik ve dinî haklar, kadın hakları, dezavantajlı gruplar ile sağlık, çevre gibi özel konuları ele alan ve toplumun farklı kesimlerini 1980 öncesinin aksine aynı amaç altında birleştirebilen sosyal ve sivil platform alanları oluşturuldu. Yine aynı dönemde, İslami kaygılar ile faaliyet alanlarını kuşatan sivil toplum kuruluşları da "cemaatsel" söylemleri daha formel boyutlara taşımaya başlayan değişim dinamiklerini gösterdiler. Siyasal alanın açılımı ile farklılaşan sivil toplum yapılanmaları, sivil toplum algısındaki değişimleri belirgin olarak göstermiştir.

28 Şubat Postmodern Darbesi ve 17 Ağustos'ta Geri Dönen STK'lar

1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iki kutuplu dünyanın tek kutba düşmesi, kalan egemen gücün sosyal ve siyasal politikalarını yaygınlaştırma çabası, sivil toplumu sadece Türkiye'de değil dünyada da daha fazla konuşulur duruma getirdi. Bu yıllar, devletlerin egemenliklerinin (sınırlarının ve devlete biçilen rollerin) tartışıldığı bir dönem oldu. Hemen hemen her konuda olduğu gibi dünyadaki gelişmeler eş zamanlı veya biraz geriden bir takiple Türkiye'ye de yansdı.

Türkiye'de de 90'lı yıllarda sivil toplumun algısında ve sivil toplumun yapısında önemli değişimler oldu. Sivil toplum adına bu olumlu gelişmeler yaşanırken devletin iktisatçı tavrı, liberal serbest piyasa uygulamaları karşısında anayasada kendine biçilen rolün gerisinde kalmasına sebep olmuş ve siyasal sebepler bir yana ekonomik bazı gerekçelerle de devlette kendini gösterme refleksi belirlemiştir. Bu anlamda postmodern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat müdahalesini, devletin kendini tekrar gösterme çabası olarak okumak ve en büyük etkisini STK'lar üzerinde gösterdiğini düşünmek mümkündür.

Bu dönemde bir paradoks olarak bazı sivil toplum örgütlerinin sivil alanı boşaltıp devletin siyasal ve sosyal alana müdahalesine alkış tutması, sivil toplumun gelişimi -dolayısıyla özgürlük, bireysel haklar, çoğulcu yönetimi vb. gibi demokratik haklar- konusunda gelişimini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Bu uygulamalar, 1980 öncesinde çokça görüldüğü gibi devletçi refleksle hareket eden ve topluma karşı devletin safında yer tutan sivil oluşumları tekrar zihinlerimize çağırıyordu. 28 Şubat darbesi, hayatın hemen hemen her alanına müdahale etmiştir. Özellikle İslami cemaat ve grupların dernek ve vakıfları kapatılıp pasivize edilerek sivilin sesi kesilmiş, devlet ile özellikle muhafazakâr STK'lar arasındaki güven ilişkisi zedelenmiştir.

Buna rağmen 17 Ağustos depreminde sivil toplum örgütlerinin olay mahalline hızlı ulaşım sergilemeleri hem acil kurtarmada hem de her türlü insani yardımlarda etkin rolleri buna karşın devletin ise henüz uyanamamış olması, devletin hantal yapısı ile ilgili tartışmaları tekrar gündeme oturtmuş ve sivil toplum örgütleri toplum nazarında meşruiyetlerini tekrar elde etmişlerdir.

2000'li Yıllar... STK'lar Aktör Oluyor

2000'li yıllar, sivil toplum kuruluşlarının hem gelişim hem de değişim açısından en parlak dönemlerini yaşamaya başladığı yıllar olmuştur. 28 Şubat'ın oluşturduğu siyasi istikrarsızlıkların, hak ve özgürlüklerin kullanımının engellenmesinde hukuk adına yaşanan keyfi tasarrufların getirdiği gerilimli ortamda 2001 ekonomik krizi; siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda derin travmalar yaşatmıştır. 28 Şubat'ın yarattığı siyasi mağduriyetler ve krizlerin faturasının mevcut iktidar partisi ve ortaklarına kesilmesi, halkın AK Parti'yi tek başına iktidara taşımasına sebep olmuştur.

AK Parti'nin toplumsal uzlaşmayı önemseyerek toplumun tüm kesimlerinin beklentilerini anlayarak ve çağın gelişimine uygun zamanı iyi okuyarak demokratikleşme yönünde etkili adımlar atması, sivilleşme yolunda önemli etkiler doğurmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen üç önemli parametre, hem sivil toplumun gelişimini hem de STK'ların yönetimde daha aktif olarak kurumsal yapılarını güçlendirerek toplumsal konulara duyarlılıklarını artırmıştır.

Öncelikle yönetimde "yönetişim" yaklaşımının kamu kurumlarında bir anlayış olarak uygulamaya konulması, birinci etken olarak görülebilir. Kamu yönetiminde veya daha geniş anlamı ile kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde, devletin özel sektör ve üçüncü sektör olarak görülen STK'ları ortak görerek iş birliğine dayalı yönetimi savunan teorinin, AK Parti döneminin kamu yönetimi reformunun önemli icraatlarından görülerek uygulama çabaları, STK'ları bu yeni rollerine daha hızlı entegre etmiştir.

İkincisi, Avrupa Birliği ile ilişkilerde çok hızlı bir giriş yapılarak uyum yasaları çerçevesinde askıda kalmış birçok yasa yürürlüğe konulmuş, bireysel hak ve özgürlükler alanı genişletilmiştir. Bu müktesebat da kalkınma ajansları uygulaması yönetim modelini ve mali fon katkıları ile STK'ların kurumsal yapılarını birkaç açıdan destekleyen sivil gelişim faktörleri olmuştur.

Üçüncü önemli parametre ise dernekler kanunu ve vakıflar yönetmeliğindeki yapısal değişiklikler ile sivil örgüt oluşumlarının kolaylaştırılması, denetimlerin daha şeffaf hâle getirilmesi, hükümet komiseri gibi uygulamalara son verilmesi ve sivil toplum yönetiminin sivilere bırakılarak sivilleşme sürecinde önemli gelişmeler yaşanmış olmasıdır.

Sivil toplum adına önemli görülen bu adımların atılması ile sivil toplum kuruluşlarının niceliksel olarak kuruluş sayılarında ve insan kaynaklarında orantısız bir artış görülmektedir. Aynı dönemde mali fon kaynaklarının çeşitliliği ve özellikle yurt dışı fonlar konusunda tedirginlik anlayışından iş birliklerine açık hâline gelen STK'ların vizyonlarındaki değişim, kurumsal yapılanmadaki birçok etkeni de tetiklemiştir. Proje bazlı ortaklıklar ile kaynak yönetimi başta olmak üzere kitle genişlemeleri, istihdam kaynaklarındaki değişiklikler, uzmanlaşma ve profesyonelleşme çabaları özellikle nitelik olarak devlet-STK ilişkisindeki dil ve uyumsuzluğun giderilmesine katkısı olmuştur. Devletin karşısında değil yanında duran ve uyumu öne çıkaran kamusal dilin kullanıma dönüşmesi ve aynı zamanda kamu politikalarında gündem belirlemeye yönelik araştırma ve çalışmaların sunulma imkân ve fırsatlarının artırılmasının öz güven kazanımı, sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapılanmalarının şekillenmesinde bu dönemin katkıları olarak gözükmektedir.

Sivil Toplumun Konumu Yeniden Şekilleniyor

Henüz kontrol altına alınmadığı ve nereye evirileceği öngörülemeyen 2008 küresel ekonomik krizin etkileri devam ederken, küresel pandemiye karşı Batılı ülkelerde verilen başarısız sınav ve neoliberal politikaların çözümsüzlüğü, uluslararası boyutta sistemin politik ve ekonomik geleceğine dair belirsizliği derinleştirmiştir. 2008 kriziyle birlikte müdahaleci devletin geri dönüşüne tanıklık edilmiş ve krizin büyüklüğü ve ağırlığı dolayısıyla tüm dünyayı etkisi altına almasıyla devlet müdahalesi, kimilerince yerinde bir çözüm olarak görülmüştür. Bu durum, bir süredir yönetim eksenli iş birliğini öne çıkaran yönetim yaklaşımlarına karşı devletin rolünü tekrar geri alması veya kavram ve paydaşların yeni konumlarının belirlenmesine dönüşmüştür.

Bu krizlerden hizmetlerin yürütülmesinde rol alan sivil toplum kuruluşlarının da etkilenmemesi mümkün değildir. Nihai anlamda devlet gücünün hissini genişlettiği oranda sivil alana baskı olacağıdır. "İş birliğinden koalisyona" önerileri, hem devletin o aşkın gücünden endişe ile hem de sivil alandaki kazanımları koruma adına ortaya atılmış teorilerdir. Küresel ekonomik kriz, yönetim süreçlerini yeniden gözden geçirirken dünyada farklı dalgalanmalar da yaşanmaya, hareketlilikler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin bir kısmında dip dalga diye adlandırılan Arap Baharı şeklindeki toplumsal hareketler, hızlı yönetim süreçlerine dönüşmüş ve bazı ülkelerde radikal değişimler ile sonuçlanmıştır. Türkiye'de ise bir çevre duyarlılığı ile başlayan ve sonrasında marjinal sol örgütlerin eylem ve gösterilerde şiddete yöneldiği Gezi Parkı eylemlerinin amacından saptırılması ile halk desteğini sağlayamayınca çıkış noktasında başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Konumuzla ilgili esas olan bu hareketlilikler, sosyal medya diye adlandırılan iletişimin yeni boyutlarının aktif kullanılması ile kitlelerin hiçbir siyasal veya sosyal örgütün yönlendirmesi olmadan kendi kararları ve düşünceleri ile toplanabildiklerinin bir göstergesi olmuştur. Bu toplumsal hareketlere karşı devletlerin müdahalesi, baskı gücü ve hak arama eksenli sivil örgütlerin konumu tartışılmış bu da zemin kaymaları yaşanmasına, rol kaybetme endişelerine neden olmuştur. Birçok ülkede korumacılık refleksli milliyetçilik duyguları perçinlenmiş, yükselen bir milliyetçilik dalgası oluşmuştur. Küreselleşme, katılımçılık, uluslararası hukuk gibi kavramlar artık çok az konuşulmaya, devletlerin daha çok içe kapandığı, kendi sınırları içinde yaşayan kitlelere dönük mesajlar taşıdığı görüldüğü, buna karşın dışı karşı her türlü hukuk ihlalini meşru göyerek agresif ve gizlenmeyen baskın pragmatist politikalar geliştirdiği gözlenmiştir. Son tahlilde dünyada dengelerin değiştiği ve bu dengelere karşı devletlerin içe dönük geliştirdiği politikaların yönetim süreçlerine de yansıtacağı muhakkaktır. Bu

aşamada, sivil toplum kuruluşları da devlet refleksine paralel olarak ve belki de aynı endişe ve korkularla, sivil ve bağımsızlık endişelerini bir kenara bırakıp ülkelerinin bağımsızlığını önleyeceklerdir. Devlet ile toplum arasındaki münasebetlerin boyutlarının şekillenmesinde sivil toplum -kuruluşları-, tartışmaların tekrar odağında yer alacaktır.

17-25 Aralık ve 15 Temmuz'a Giden Yol

17 ve 25 Aralık 2013 tarihlerinde yargı ve emniyet bürokratları tarafından gerçekleştirilen operasyonlar, bir süredir hükümet ile Gülen örgütü (sonrasında FETÖ terör örgütü olarak kabul edilen) arasında devam eden "dershane" tartışmalarının yeni vesayet araçları ile gerçekleştirilmeye çalışılan bir sivil bürokratik darbe olarak görüldü. Bu hadiselerden kısa bir süre önce iktidar politikalarını destekleyen ve kendine yakın gören bazı sivil toplum kuruluşları, Türkiye'nin meselelerinin kendi mecrasında tartışılması, gayrimeşru zeminlere çekilmemesi, millet için başarıyla mücadele edenlere karşı haksızlık yapılmaması, yeni vesayetler tesis edilmemesi, şahsi ve zümrevi kaygı ve menfaatlerin milletin, ülkenin ve demokrasinin önüne geçmemesi konusunda gazetelerde bildiri yayımladılar. Bu bildirin yukarıda bahsi geçen tartışma geriliminde Gülen yapılanmasına karşı bir mesaj olduğu gayet açık olarak görülüyordu.

Bu operasyonlar sonrasında önceleri sessiz ifade edilen paralel devlet yapılanması (PDY) daha açık ve güvür şekilde dile getirilmeye ve bir mücadele sürecinin başlamasına doğru evrildi. 2014 yılındaki yerel seçimler ile cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 2015 yılında iki defa gerçekleştirilen genel seçimlerin atmosferleri de siyasi iktidarın paralel yapılanmaya karşı baskılı vurgulara yer vermesini ve iktidar politikalarını benimseyen sivil toplum kuruluşlarının da bu zeminde konumlarını belirgin tutmalarını sağladı. Aynı dönem içerisinde İslami argümanlar içinde sıkça kullanılan "cemaat, hoca, hocaefendi" gibi kavramlar, halkın bilinçlerinde dezenformasyona uğradı. Siyaset ve sivil toplumun konumlarının devlet-sivil toplum münasebetlerinin boyutlarının, sınırlılıklarının ve çerçevesinin yeniden, kalıcı ve sağlıklı bir çözümle çizilmesi, biçimlendirilmesi açısından bir fırsat olarak da görülebilecek bu tartışma zemini, eksenini başka alanlara taşıdıktan yeterince değerlendirilemedi.

Sonuç Yerine: 15 Temmuz Sonrası

1960, 1971, 1980 ve 1997 (postmodern) olmak üzere dört defa askerî darbe yaşayan Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihinde yeni bir darbe teşebbüsü ile karşılaştı. Cumhurbaşkanı başta olmak üzere meclis, siyasi parti temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları örgütsel olarak, halkın ise kendi iradeleri ile organize olarak millî iradeyi hedef alan bu kalkışmaya karşı duruşları, darbelere karşı geçmişte yaşanmış benzer sessizlik beklentilerini boşa çıkardı. FETÖ'nün askerî bürokrasi içindeki mensuplarınca kalkışılan bu darbe girişimi sonrası tüm kurumları (üniversiteler, okullar, yurtlar, dernekler) kapatıldı. Ayrıca askerî alanlar ve okullar ile ilgili yeni kararlar alınarak hızlıca uygulamaya geçildi. Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandı. Harp okulları, Millî Savunma Üniversitesi altında toplanarak sivilleştirildi. Özetle, devletin yeniden yapılandırıldığı bir dönem başlatıldı. Sivil ve askerî bürokrasi içindeki paralel yapılanma, yargı bürokrasisinin deformatasyonu gibi alanlarda teknik anlamdaki yapılanma devam ederken ifade düzeyinde ulusal söylemlerin daha çok öne çıktığı, çevreyi merkeze taşıyan iktidar partisinin kurduğu yeni ittifaklar ile merkezin egemen dilini argümanlarına taşıdığı bir paradigma gelişti.

15 Temmuz gecesi gönüllülerini örgütleyerek meydanları dolduran sivil toplum kuruluşları ise sonrasında devam eden "demokrasi nöbetleri"nde de bulunarak demokrasinin güçlendirilmesi açısından etkin rol oynadılar. Fakat FETÖ'nün cemaat yapılanması, eğitim metodolojisi vb. argümanlar üzerinden varlığını İslami referanslar ile tanımlayan, fakat hâlihazırda

uzunca bir süredir değişim göstererek “cemaatsel” kazanımlardan daha çok formel konulara odaklanan sivil toplum kuruluşlarına karşı pozitivizm ve laiklik ideolojisi üzerinden bir yıpratma aşaması eş zamanlı olarak yaşandı. 17-25 Aralık sonrası “İslami” kavramlar üzerinden yukarıda bahsedilen bir dezenformasyon yaşayan halkın bir kesimi, 15 Temmuz girişiminin de referans kaynaklarını benzer gördüğü kurumlara (cemaat, tarikat, STK) karşı diğer bir kesim ise iktidar yanlılığının devletin tanımadığı (kabullendiği) devlet dışı aktör olmanın bir gün yine benzer olaylara kalkışabileceğini düşünerek STK'lara karşı endişe ile yaklaştılar. Bu sıkışmışlık hâli içinde olan STK'lar, siyasal iktidarın merkez dilini kuşanmasını takip ederek benzer dili kullanmaya başladılar. Niceliksel olarak sivil toplum kuruluşlarının hızlı orantısal artıştaki düşüşünün göstergesi, bu tedirginliklerin sonucunun bir parçası olarak da yorumlanabilir.

Küresel çapta yukarıda bahsi geçen konjonktürün etkisine paralel olarak 15 Temmuz sonrası Türkiye’inde devletin yeniden yapılandırılması çabalarında devletin rolünün öncülenmesi ve etkisinin yaygınlaştırılması birçok alanda hissedilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin bir sistem değişikliğine giderek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi modeline geçmesi, demokrasi kanallarını daha yaygın ve ulaşılabilir konuma getirmiştir. Bugüne kadar toplumun taleplerini daha çok siyasal partiler üzerinden temsili mekanizmalar ile gerçekleştirme çabaları, yeni hükümet sisteminin cumhurbaşkanlığı ofisleri ve kurullarını doğrudan iletişim ve etkileşime açık pozisyona getirerek demokratik katılımçılık güçlendirilmiş ve ulaşılabilirlik bağlamında STK'lara da geniş alan açılmıştır. Ayrıca STK'ları merkez veya taşra teşkilatı gibi algılayan ve denetimini daire başkanlığı yapısı üzerinden kurgulayan sistemin yeni dönemde, yönetim anlayışı içerisinde rehberlik ederek ortak aklı önemseyen sivil toplumla ilişkiler formatına dönüştürmesi de STK'ların katılımçılığını artırması açısından önemli bir gelişmedir.

Yukarıda sıralanan gerekçeler ve yaşananlar sonucunda gündemlerini siyasetin paralelinde tutan STK'ların, 15 Temmuz sonrası halkın devam eden endişesini ortadan kaldırmak ve özellikle gençlik araştırmalarında da belirgin olarak görüldüğü şekilde gençlerin STK-siyaset ilişkisinden kaynaklı gönüllü faaliyetler ile aralarına koydukları mesafeleri kaldırma çabalarına girişmeleri gerekmektedir. Bu amaçla STK'lar, öncelikle daha şeffaf bir iletişim stratejisi ortaya koyarak kurumlarının amaçlarını ve faaliyetlerini kamuoyu ile süreklilik içinde paylaşmalı, toplumsal duyarlılıkları önceleyen uzun vadeli projeler üretmek çalışma alanlarını yaygınlaştırmalı, gündelik siyasetin ötesinde sosyal dinamizmi etkili tutarak toplumsal ihtiyaçlara odaklı etkinliklerle gönüllü kazanımlarını arttırmalı ve kendi gündemlerinin politikalara dönüştürülmesinde öncülük etmelidirler. Ayrıca küresel düzlemdeki belirsizlik ve kayganlıklar ile Türkiye’nin 15 Temmuz sonrası yeniden yapılanan sistemi içerisinde Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları, kadim vakıf kültürü referansı ve tecrübesi ile modern dönem STK konumlanışlarının değişimi çerçevesinde yeni bir paradigma ortaya koyabilme fırsatını da değerlendirmelidirler.

SAYISAL GÖSTERGELERLE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

H. Merve Bircan Altınsoy
İLKE Vakfı

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının son on yılı sayısal göstergelerle ele alınmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının pek çok farklı faaliyet alanına sahip olduğu, bu alanların bazılarında daha yoğun faaliyet gösterdiği sayısal göstergeler ile görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan statülerine göre sivil toplum kuruluşları incelendiğinde, 2020 yılı itibarıyla 121.720 dernek, 5.775 vakıf, 604 sendika, 3.003 oda ve 53.259 kooperatif bulunmaktadır. Toplamda 184.361 sivil toplum kuruluşu olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Statülerine Göre Sivil Toplum Kuruluşları

Statü	Sayı
Dernek*	121.720
Vakıf**	5.775
Sendika***	604
Oda****	3.003
Kooperatif*****	53.259
Toplam	184.361

Kaynak:

* <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

** https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/01-vakiflarin-turlerine-gore-dagilimi05082020.pdf (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

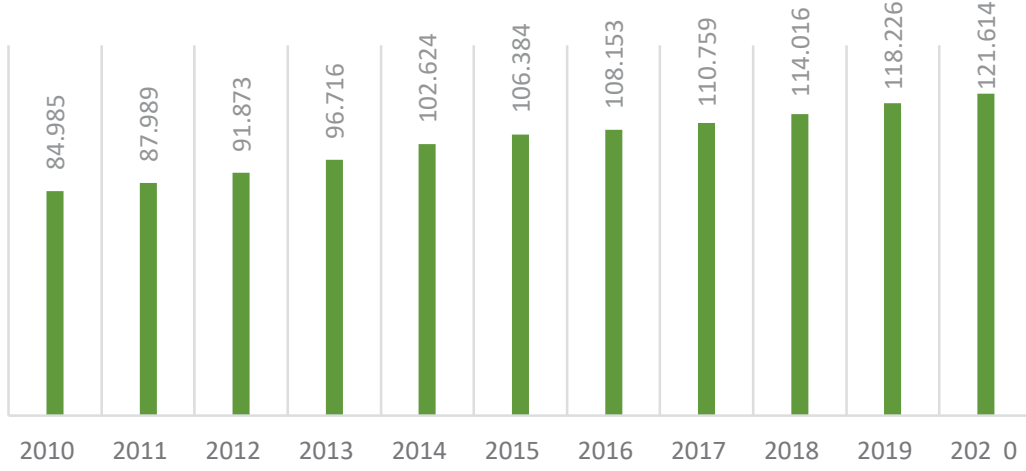
*** <https://www.siviltoplum.gov.tr/sendikalara-iliskin-istatistikler> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

**** <https://www.tesk.org.tr/resimler/sicil/4.pdf> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

***** <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

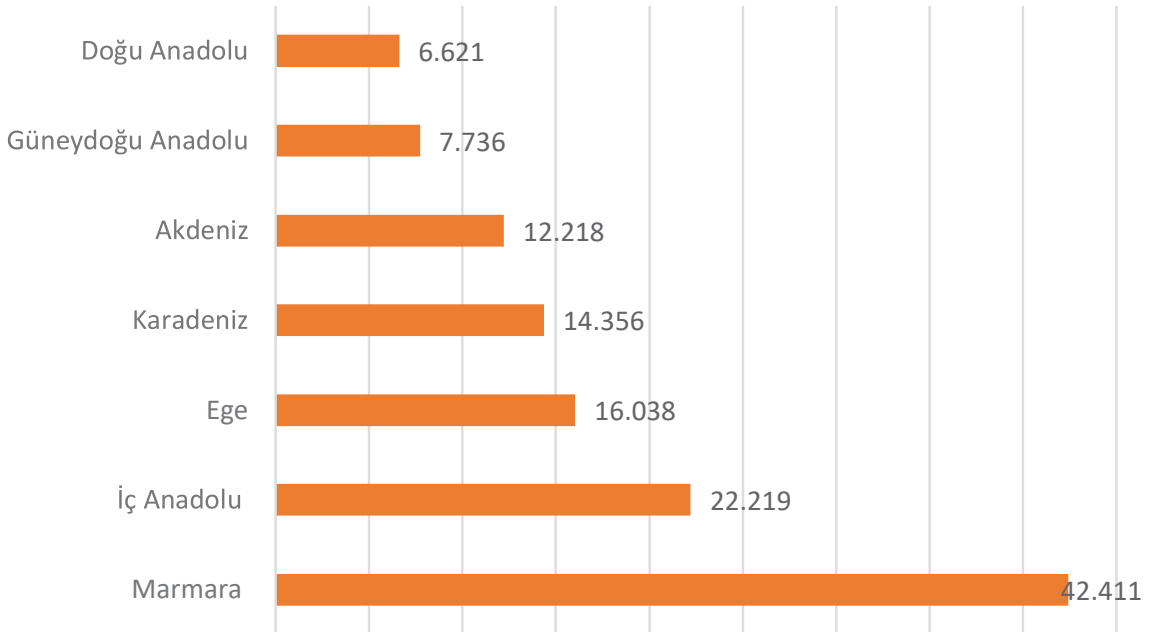
Grafik 1’de ele alınan 2010-2020 yılları arasında derneklerin sayısal değişimi incelendiğinde, faal dernek sayısında sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 2010 yılında 84.985 faal dernek varken, bu sayı 2020 yılında 121.614’e yükselmiştir.

Grafik 1. Yıllara Göre Faal Dernek Sayısı

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari> (Erişim tarihi: 08.12.2020).

Faal derneklerin bölgelere göre dağılımı grafik 2’de verilmiştir. Bölgelere göre dağılım incelendiğinde, 2020 yılı verilerine göre en fazla faal dernek Marmara Bölgesi’nde bulunmaktadır. Marmara Bölgesi’ni İç Anadolu Bölgesi izlemektedir. En az faal dernek ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunmaktadır.

Grafik 2. Bölgelere göre Faal Dernek Sayıları

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere-gore-dagilimi> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

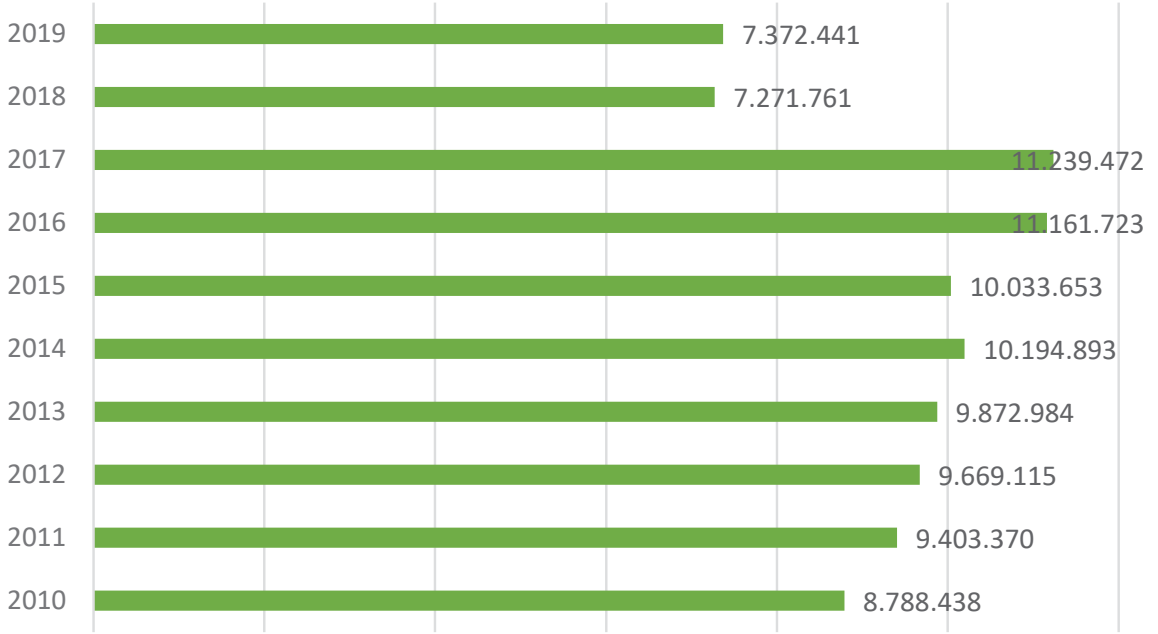
Sivil Toplum Genel Müdürlüğü'nün dernek türü sınıflandırmasına göre 21 dernek türü bulunmaktadır, bu türler tablo 2'de verilmiştir. Dernekler bu türleri kendi beyanlarında seçmektedirler. 2020 yılındaki güncel verilere göre sayısal olarak en fazla olan dernek türü 38.057 ile **mesleki ve dayanışma dernekleridir**. Bu dernek türünü **spor ve spor ile ilgili dernekler** takip etmektedir. Sayısal olarak en az olan dernek türü ise 12 dernek ile **çocuk dernekleri** olmuştur.

Tablo 2. Türlerine Göre Dernek Sayıları Dağılımı

Dernek Türü	Sayı
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	38.057
Spor ve Spor ile İlgili Dernekler	27.145
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	18.430
Eğitim Araştırma Dernekleri	6.196
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	6.031
İnsani Yardım Dernekleri	5.570
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2.722
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	2.648
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2.615
Çevre, Doğal Hayat, Hayvanları Koruma Dernekleri	2.572
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	1.649
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1.506
Engelli Dernekleri	1.403
Düşünce Temelli Dernekler	1.110
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	1.044
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	807
Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	667
Uluslararası Teşekküller ve İş Birliği Dernekleri	629
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	471
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	323
Çocuk Dernekleri	12
Toplam	121.607

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-göre-dagilimi> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Yıllara göre derneklerin üye sayıları incelendiğinde, grafik 3'de görüldüğü gibi 2017 yılına kadar üye sayılarında genel bir artış vardır. 2014'den 2015'e geçerken küçük bir azalma olsa da, 2017 yılına kadar istikrarlı bir artış vardır. Fakat 2018 yılına gelindiğinde derneklere üye sayılarında bir düşüş olduğu görülmüştür.

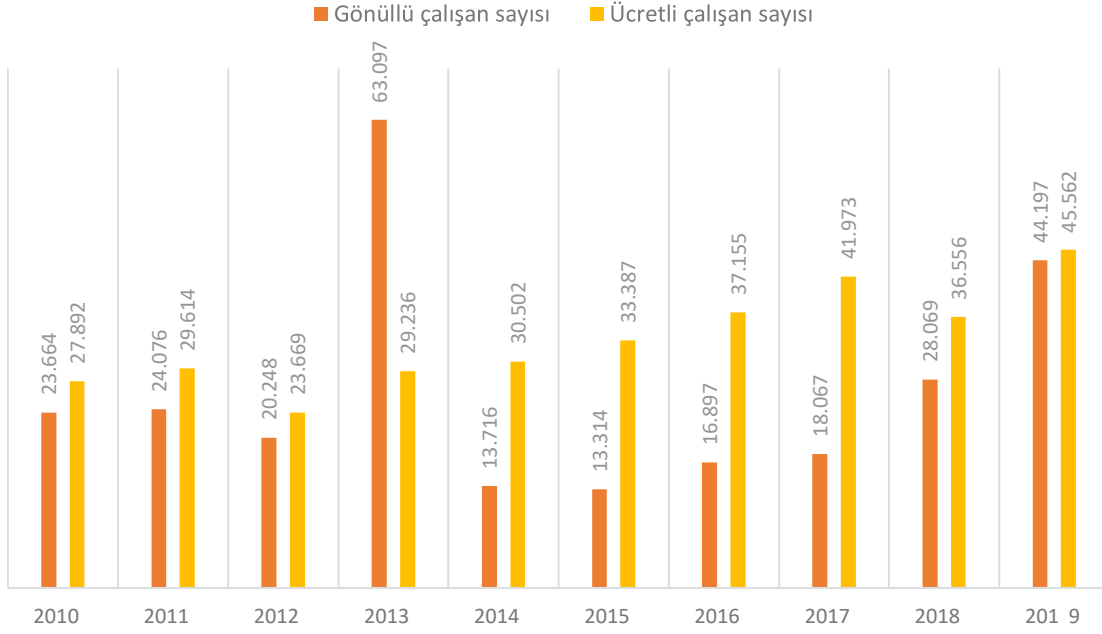
Grafik 3. Yıllara Göre Derneklerin Üye Sayıları

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-yillara-gore-uye-sayilari> (Erişim Tarihi: 09.01.2020).

Derneklerde gönüllü ve profesyonel (ücretli) olarak çalışanların sayılarına ait veriler grafik 4'de verilmiştir. 2010 yılında derneklerde toplam gönüllü çalışan sayısı 23.664 iken bu sayı 2019 yılında 44.197'ye çıkmıştır. Özellikle 2013 yılında gönüllü çalışan sayısında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Bu artışın ardından sayılar düşmüş, sonrasında tekrar yükselmeye devam etmiştir.

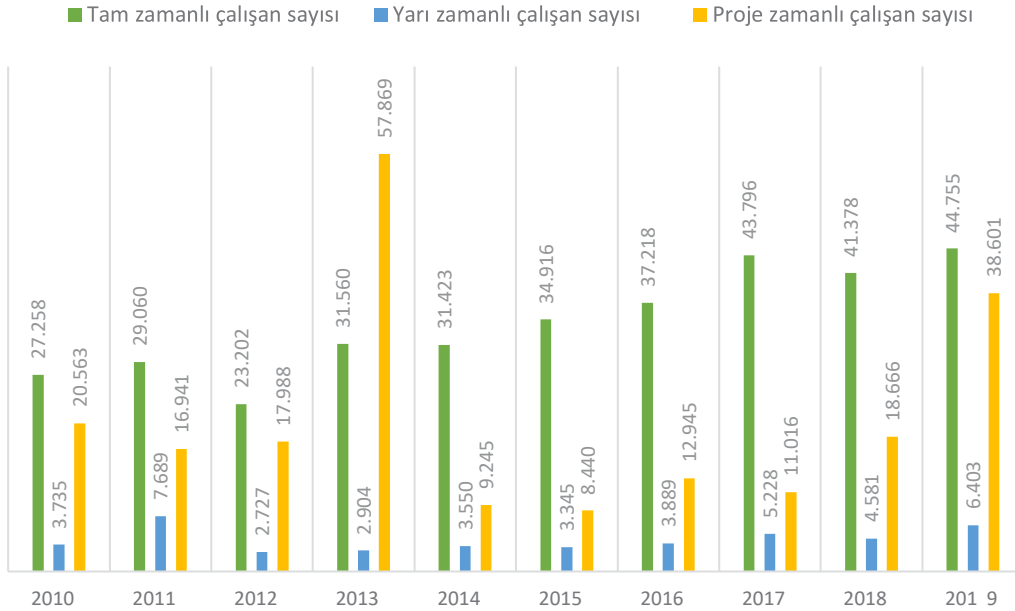
Derneklerde çalışan profesyonellerin sayısı incelendiğinde 2010 yılında 27.892 profesyonel çalışan mevcutken bu sayı 2019 yılında 45.562'ye yükselmiştir. Profesyonel çalışan sayısı seneler içinde artmaya devam etmiştir.

Sivil Toplumun On Yılı

Grafik 4. Yıllara Göre Derneklerde Gönüllü ve Ücretli Çalışan Sayısı

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-derneklerdeki-calisan-sayilari> (Erişim tarihi: 08.12.2020).

Grafik 5. Yıllara Göre Derneklerde Çalışan Sayısı

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-derneklerdeki-calisan-sayilari> (Erişim tarihi: 08.12.2020).

Dernek çalışanlarının gönüllü ve profesyonel olarak sınıflandırılmasının yanında tam zamanlı, yarı zamanlı ve proje zamanlı olarak da sınıflandırması mevcuttur. Grafik 5'de yıllara göre bu sınıflandırmada bulunan çalışan sayılarının değişimi ele alınmıştır. Bu sınıflandırmaya göre 2010 yılında derneklerde 27.258 tam zamanlı, 3.735 yarı zamanlı, 20.563 proje zamanlı çalışan bulunmaktadır. 2019 yılında ise 44.755 tam zamanlı, 6.403 yarı zamanlı ve 38.601 proje zamanlı çalışan olduğu görülmektedir. Proje zamanlı çalışan sayısında 2013 yılında ciddi bir artış olmuştur.

Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sınıflandırmasına göre *mülhak vakıflar, cemaat vakıfları, esnaf vakıfları ve yeni vakıflar* olarak sınıflandırılmaktadır. Mülhak vakıflar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tanımlamasına göre: "5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre, mülga 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıflar"dır. Bu vakıfların yöneticileri meclis tarafından atanmaktadır. Cemaat

vakıfları ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tanımlamasına göre: "Vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıflar" olarak tanımlanmışlardır. Yeni vakıflar ise "Cumhuriyetin kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş senedine uygunluk yönünden denetlenen vakıflar" olarak VGM tarafından tanımlanmıştır.

Vakıflara dair verilerin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait istatistiklerde 2014 yılından itibaren ayrıntılı olarak paylaşıldığı görülmektedir. Mülhak vakıflar incelendiğinde 2014 yılında 277 adet vakıf varken, 2019 yılında bu sayının azalarak 255'e düştüğü görülmektedir. Cemaat vakıfları incelendiğinde, 2014-2019 yılları arasında neredeyse bir artış olmadığı, 2019 yılında 167 adet cemaat vakfı olduğu görülmektedir. Esnaf vakıflarının sayısı seneler içerisinde değişmemiştir.

Tablo 3. Yıllara Göre Türkiye'de Vakıf Sayılarının Dağılımı

Yıllar (2008-2018)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mülhak vakıf sayısı*	277	271	265	262	260	255	
Cemaat vakıfları sayısı**	165	166	167	167	167	167	
Esnaf Vakfı****	1	1	1	1	1	1	
Yeni vakıf sayısı****	4.881	5.003	5.089	5.093	5.211	5.313	5.352
Toplam							

Kaynak:

*<https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/mulhak-ve-esnaf-vakiflari> (Erişim Tarihi:08.12.2020).

** <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/cemaat-vakiflari> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

*** https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/02-vakiflarin-turlerine-g.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

**** https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/03-yeni-vakiflarin-yil-ba.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

*****Yeni vakıflar, vakıf senetlerinde belirtilen amaçları doğrultusunda faaliyet gösterebilmektedir. Bir vakfın birden çok faaliyet alanı olabilir. Tabloda yer alan vakıf sayıları bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Tablo 4. Türlerine Göre Vakıf Sayıları

Vakıf Türü	Sayı
Bilim ve Teknoloji	27
Çevre	56
Eğitim	1.957
Hukuk, İnsan Hakları, Demokrasi	27
Kalkınma	23
Mesleki Eğitim	46
Personele Yardım	38
Sağlık	173
Sanat	59
Sosyal Hizmet	219
Sosyal Yardım	1.268
Sosyo-Kültürel / Tarih	138
Spor	42
Tarım ve Hayvancılık	18
Diğer	121.607

Kaynak: YADA, 2015, s. 54.

2019 yılında da 1 adet esnaf vakfı olduğu görülmektedir. Yeni vakıf sayıları ise seneler içerisinde artış eğilimindedir. 2014 yılında 4.881 yeni vakıf varken, 2020 yılında bu sayı 5.352'ye çıkmıştır.

YADA'nın 2015 yılında yaptığı vakıf sınıflandırmasına göre, eğitim vakıfları en fazla olan vakıflardır. Bunları 1.268 ile sosyal yardım vakıfları takip etmektedir. Sayısı en düşük olan vakıflar ise 18 ile tarım ve hayvancılık vakıflarıdır.

Vakıfların çalışan sayıları incelendiğinde yeni vakıfların çalışan sayılarına ait verilerin olmadığı görülmektedir. Fakat mülhak ve cemaat vakıf çalışan sayıları mevcuttur. Tablo 5'de mülhak vakıflarda ücretli ve gönüllü çalışan personel sayısı ve ücretli ve gönüllü çalıştıran vakıf sayıları verilmiştir. Tablo 6'da ise cemaat vakıflarda çalışan ücretli ve gönüllü sayısı ise ücretli ve gönüllü çalıştıran vakıf sayıları verilmiştir. Bu sayılar incelendiğinde mülhak

Tablo 5. Mülhak Vakıflarda Çalışan Sayıları

	2015	2016	2017	2018	2019	2019
Ücretli çalışan personel sayısı	71	73	50	50	49	255
Ücretli çalıştıran vakıf sayısı	25	24	22	23	19	167
Gönüllü çalışan personel sayısı	4	4	3	-	-	1
Gönüllü personel çalıştıran vakıf sayısı	4	3	3	-	-	5.313

Kaynak: https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_943_290519/2-mulhak-vakiflarla-ilgili-secilmis-veriler-2015-2.pdf (Erişim tarihi: 04.01.2020).

Tablo 6. Cemaat Vakıflarda Çalışan Sayıları

	2015	2016	2017	2018	2019	2019
Ücretli çalışan personel sayısı	1.670	1.795	1.725	1.222	1.234	255
Ücretli çalıştıran vakıf sayısı	92	92	87	93	98	167
Gönüllü çalışan personel sayısı	317	302	283	282	270	1
Gönüllü personel çalıştıran vakıf sayısı	22	21	20	19	19	5.313

Kaynak: https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_942_290519/2-cemaat-vakiflarla-ilgili-secilmis-veriler-2015-2.pdf (Erişim tarihi: 04.01.2020).

vakıflarda çalışan personel sayısının zaman içerisinde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2019 yılında gönüllü çalıştıran mülhak vakıf sayısının olmaması dikkat çekicidir. Cemaat vakıfları incelendiğinde ise ücretli çalışan personel sayısının zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Gönüllü çalışan sayısı da aynı şekilde zaman içerisinde azalmıştır.

Vakıfların üye sayıları incelendiğinde, cemaat vakıflarının ve yeni vakıfların üye sayılarına erişilebildiği görülmektedir. Vakıflarda üye sayıları gerçek kişi ve tüzel kişi olarak ayrılmaktadır. Cemaat vakıflarında gerçek kişi üyeliğine bakıldığında yıllara göre ciddi bir değişim olmadığı görülmektedir. 2014 yılın-

da gerçek kişi üye sayısı 3.971 iken 2019 yılında 3.912 olmuştur. Tüzel kişi üye sayılarına bakıldığında ise 2014 yılında 41 üye varken 2019 yılında 32 üye olduğu görülmektedir.

Yeni vakıflarda üyelik incelendiğinde 2014 yılında gerçek kişi üye sayısı 1.165.166 iken 2018 yılında 1.219.614 olduğu görülmüştür. Yıllara göre gerçek kişi üye sayılarının artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Yeni vakıflarda tüzel kişi üye sayıları incelendiğinde ise 2014 yılında 24.668 olan üye sayısının 2018 yılında 27.927 olduğu görülmektedir. 2016 yılında kadar tüzel kişi üye sayıları artmış, 2018 yılında ise düşmüştür.

Tablo 7. Vakıflarda Üye Sayıları

Yıllar		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Cemaat vakıflarına üyelik*	Gerçek kişi	3.971	3.772	3.819	3.705	3.640	3.912
	Tüzel kişi	41	40	40	42	42	32
Yeni vakıflarda üyelik**	Gerçek kişi	1.165.166	1.064.795	1.091.481	1.146.370	1.219.614	-
	Tüzel kişi	24.668	54.052	59.301	31.312	27.927	-
Toplam		1.189.895	1.118.918	1.150.841	1.177.739	1.247.598	3.944

Kaynak:

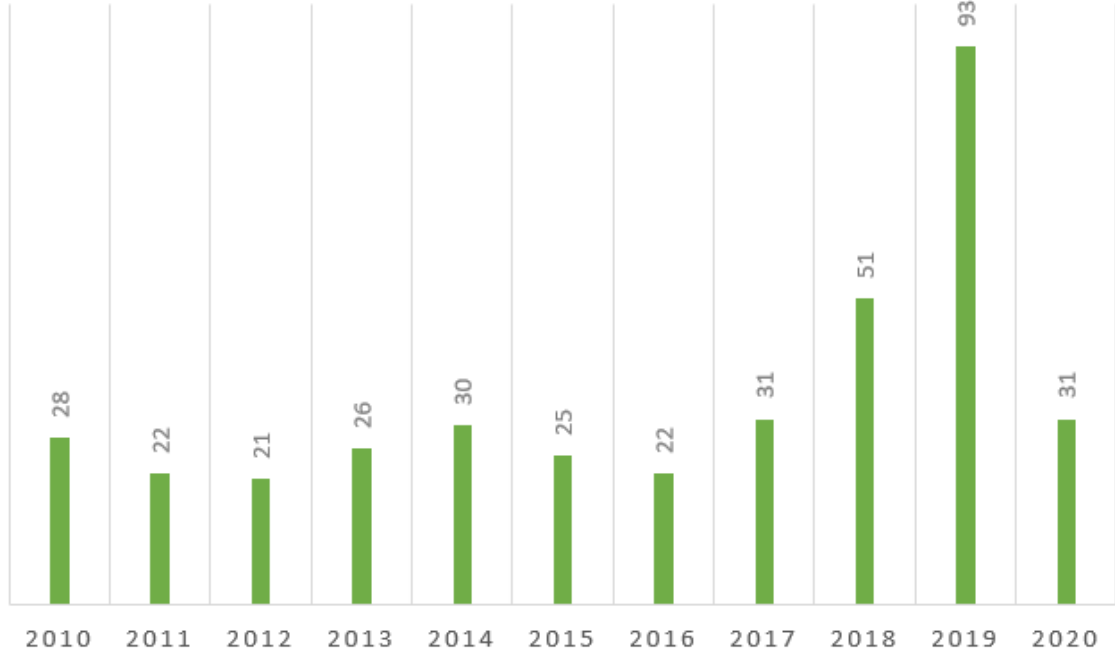
* https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_942_290519/cemaat-secilmis-konularla.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

** <https://www.vgm.gov.tr/Documents/webicerik205.pdf> (Erişim tarihi: 20.02.2018). (Bu verinin güncel hâline ulaşamamaktadır. Bu nedenle 2018 yılında erişilen veri kullanılmıştır).

Sivil toplum kuruluşlarına dair genel sayısal göstergelerin yanında önemli olan bir diğer husus, bu alanda yapılmış akademik çalışmalar, araştırmalar ve yayınlara dair sayısal göstergelerdir. Sivil toplum alanının akademik gelişimini sağlamak ve STK'larda çalışacak nitelikli uzmanlar yetiştirmek amaçlı lisansüstü programlar açılmış ve araştırma merkezleri kurulmuştur. Bu programlar ve merkezler aşağıda verilmiştir.

Kurulan bu araştırma merkezleri ve lisansüstü programlar ile akademik çalışmaların sayısı artmaktadır. Grafik 6'da yıllara göre sivil toplum alanında yapılan tezlerin sayısı görülmektedir. 2017 yılı ile birlikte bu alanda yapılan tezlerin sayısının arttığı görülmektedir. 2020 yılına ait tez sayısının az olmasının, tezlerin tez sistemine yüklenirken bir izne tabi olması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Zaman içinde tezler erişime açıldıkça bu sayının artacağı varsayılabilir.

Araştırma Merkezleri	Lisansüstü Programlar
İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (STÇM)	İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum ve Sosyal Sorumluluk Yüksek Lisans Programı
Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi (STKAM)	İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Projeler ve STK Yönetimi Yüksek Lisans Programı
İstanbul Üniversitesi Sosyal Sorumluluk Araştırma ve Uygulama Merkezi	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetimi Yüksek Lisans Programı
Koç Üniversitesi Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları Merkezi (KUSİTHAM)	Marmara Üniversitesi Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları Yüksek Lisans Programı
Anadolu Üniversitesi Uluslararası Sivil Toplum Uygulama ve Araştırma Merkezi	
Celal Bayar Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Uygulama ve Araştırma Merkezi	
Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu (KUSİF)	
İbn Haldun Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	

Grafik 6. Yıllara Göre Tez Sayıları

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi

Bunların yanında Kurumsal Yönetim Akademisi gibi sivil toplumun kapasite gelişimine destek veren STK'lar bulunmaktadır. Bunlar; Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), Yaşama Dair Vakıf (YADA) ve Türkiye Gençlik STK'ları Platformu (TGSP) olarak sıralanabilir. TÜSEV'in 2010 yılından itibaren farklı konularda sivil toplum için hazırladığı 26 yayını bulunmaktadır. STGM'nin yayınları incelendiğinde 2010'dan itibaren 36 yayını bulunduğu görülmektedir. TGSP'nin 6 yayını bulunmaktadır. YADA'nın 2010-2020 yılları arasında 20 yayını olduğu görülmektedir. KYA'nın ise 12

yayını bulunmaktadır. Sayısal göstergelerle sivil toplum incelendiğinde, genel itibarıyla bir artış olduğu görülmektedir. Aynı zamanda akademik anlamda kurulan araştırma merkezleri ve lisansüstü programlar ile birlikte alana bir ilgi oluşmuştur. Bu şekilde yazılan tezler zaman içerisinde artmaya başlamıştır. Hem akademik anlamda hem de uygulama anlamında sivil toplum için yapılan çalışmalar ile sivil toplumun gelişebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle yapılan her bir çalışma kendi kapsamında oldukça önemlidir.

TÜSEV	STGM	YADA	TGSP	KYA
26	36	20	6	12

Özgün Sesler Aranıyor

Süleyman Ragıp Yazıcılar

Uluslararası Genç Derneği Başkanı

Sivil toplum kuruluşları açısından 2010-2020 yıllarını kapsayan, yani on senelik tecrübeye tekabül eden dönemi kısaca gözden geçirdiğimizde, karşımıza sisli bir manzara çıkmaktadır. Sis in ardında “yöntemler, hedefler, faaliyet alanları” gibi hayati konularda dahi kafası karışık idareciler, gönüllü ve bağışçı ilişkilerinde yorgun düşmüş kurumlar belirlemektedir.

Diğer yandan, kamu ve STK’lar arası ilişkilerdeki “plansızlıklar, heyecansızlıklar, verimsizlikler” sebebiyle sis yer yer koyulaşıyor. Bir bakıma son on senemiz, STK’ların hem devlet nezdinde hem de millet hayatında nasıl konumlanacağı hususunda kafaların net olmadığı manzaralara karşılık geliyor.

Özellikle 2016-2020 arasında, devlet mekanizması STK’ların öncü olduğu birçok alanla ilgili “Ben daha iyi yaparım.” düşüncesiyle hareket etti. Rollerin karıştığı bu hengâmede, STK yöneticileri kendilerine içten içe şu soruları sordular:

- Böyle bir atmosferde, biz STK’lar olarak gerçekten tam olarak ne yapmalıyız ve devletle ilişkilerde nasıl bir yol tutturmalıyız?
- Devlete ne kadar yaklaşacağız?
- Devletten ne kadar uzaklaşacağız?
- Bu hassas mesafe ayarında altın oran nedir?

Bu sorulara esaslı cevaplar bulamayan ve özgün olamayan STK’ların anlamlarını ve işlevlerini kaybetmeleri muhtemeldir. Nerede ve nasıl konumlanacağını belirleyemeyen, niçin konumlanacağını planlayamayan STK’lar, müspet manadaki değişimlerin ve güzel gelişmelerin aktif öznesi olamayacaktır. Aksine, zaman zaman âtil enerjileri, karamsar bakışları ve yorgun yapılarıyla, sosyal dokumuz için maddi ve manevi yük durumlarına dahi düşebileceklerdir. Ayrıca STK’larda yönetici ve personellerde liyakat sağlanmadan sivil toplum alanında nitelikli bir değişim zor görünüyor.

Bugün Türkiye’de sivil toplum alanında “özgün ses, ilham ve kurumsallaşma” eksiklerimiz aşikar. Bu anlamda, STK öncülerinin cesaretli davranıp kurumlarını güncellemeleri, “özgün ses” konusunda bir çizgiye getirmeleri mühim. Bunun için şu yol haritası takip edilebilir:

1. STK’nın mevcut durumu tüm imkanlarıyla, fırsatlarıyla ve tehditleriyle net ortaya konulmalı.
2. Asırlara râci hatalar açık yüreklilikle tespit edilmeli ve acilen yönetim şekli konusunda reformlar gerçekleştirilmeli.
3. Ön açıcı liderler ile liyakatli ekipler bir arada düşünölmeli.
4. Fon konusunda kamu kaynaklarının yerine kalıcı akarlar oluşturmak, daimi destekçilere ve güçlü mütevellilere alan açmak ve çeşitlenmiş bireysel bağışlara ciddiyetle eğilmek gerekir.
5. “Özgün ses, ilham ve kurumsallaşma” için, STK’ları çeşitli açılardan besleyecek ve geliştirecek insanların hayal ve dertlere ortak edilmesi mühimdir. Bu konuda, birebir aktif ilişkiler şarttır. Kamuoyunu belirli aralıklarla hikayenizden haberdar etmek için, kurumlarda “hikaye anlatıcılarına, kurumsal iletişim uzmanlarına” geniş alanlar açılması avantaj sağlayacaktır.

Türkiye’de Sivil Toplumun Özgürlüğü Nereye Gidiyor?

Nihat Bulut

İstanbul Medipol Üniversitesi

Aralık 2020’de Dernekler Kanunu’nda önemli değişiklikler yapıldı. Ayrıca Yardım Kanunu’nda yapılan değişiklikler, dernekleri de ilgilendirmesi bakımından tartışmaya dâhil edildi. Teklif aşamasından itibaren kamuoyunda tartışma yaratan değişiklikler, bilhassa görevden uzaklaştırma ve faaliyetten geçici alıkoyma ‘ya ilişkin düzenleme dolayısıyla, dernek ve vakıflar tarafından endişe verici bulundu. Adı geçen düzenleme, belli koşullarda ve istisnai durumlarda da olsa son tahlilde İçişleri Bakanına, derneği geçici olarak faaliyetten alıkoyma yetkisi verdiği için önemlidir. Ancak bunun dışındaki değişiklikler de dernek özgürlüğü bakımından değinilmesi gereken hükümlerdir.

Bunlardan birisi, Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında yer alan suçlar ile Türk Ceza Kanunu’nda yer alan uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti ya da suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerini aklama suçlarından mahkûm olanların, affa uğramış olsalar ve TCK madde 53’teki süreler dolsa bile, derneklerin genel kurul dışındaki organlarında görev alamayacakları hükmüdür. Düzenleme çerçevesinde bunun tek istisnası, memnu hakların iadesi müessesesidir. Düzenleme ayrıca dernek organlarına seçildikten sonra yukarıda adı geçen suçlardan mahkûm olanların görevlerinin sona ereceğini hükme bağlamaktadır.

Değişiklikle derneklerin denetimlerinin periyodik yapılmasını teminen, risk değerlendirmelerine göre denetimlerin üç yılı geçmeyecek şekilde her yıl ve kamu görevlisi tarafından yapılması öngörülmektedir. Önceki düzenlemede denetimin memur tarafından yapılması söz konusu idi. Bilindiği üzere kamu görevlisi kavramı memur kavramına göre daha geniş bir kavramdır. Değişiklik bu açıdan da dikkat çekicidir.

Değişiklikle, dernekler tarafından yurt dışına yapılacak yardımların şeffaf ve hesap verilebilir şekilde yürütülmesi, ayrıca suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele kapsamında gerekli tedbirlerin alınması amacıyla, bildirim esasına dayalı olmak üzere Türkiye’den yurt dışına yapılacak yardımlara ilişkin düzenleme yapılmıştır. Buna göre, yurt dışına yapılacak yardımlar, yardım gerçekleştirilmeden önce dernekler tarafından mülki idare amirliğine bildirilecektir. Bildirimin şekli ve içeriği ile yurt dışına yapılacak yardımlara ilişkin usul ve esaslar yönetmelikte düzenlenecektir.

Değişikliklerle birlikte ayrıca dernekler üzerinden suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı suçlarıyla daha etkin mücadele için idari yaptırımlar yeniden düzenlenmekte ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla yaptırım miktarları artırılmaktadır.

Görüldüğü üzere değişiklikler hem dernek organlarının oluşumu hem de dernek faaliyetleri bakımından önemli sınırlamalar getirmektedir. Dolayısıyla bu sınırların hem temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusundaki evrensel ilkeler hem de anayasal prensipler açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda önce dernek özgürlüğünün önemine değinilecek, ardından da hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusundaki prensipler çerçevesinde son değişiklikler ele alınacaktır.

Dernek özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü kapsamında ele alınan ve birden çok kişi arasında aynı yönde irade uyuşması sağlanması suretiyle kullanılan bir özgürlüktür. Bireyi tek başına ulaşamayacağı hedeflere erişirmeyi amaçlayan bu özgürlük de tıpkı örgütlenme özgürlüğünün diğer biçimleri gibi, bir örgüt etrafında birleşmeyi gerektirir. Türkçe’de cemiyet olarak da adlandırılan dernekler, vakıflarla birlikte, ortak bir amaca varmak için girişilen örgütlenmelerin en önemli örneğini teşkil eder ve demokratik bir toplumun vazgeçilmez koşulları arasında yer alır.

Kuşkusuz demokratik toplum açısından taşıdığı önem dernek özgürlüğünü sınırsız kılmaz. Hemen her özgürlük gibi dernek özgürlüğü de düzen içinde kullanılmak durumundadır. Düzen içinde özgürlük ise sınırlı bir özgürlüktür. Çünkü toplumsal yaşam içinde bir insanın haklarının başka birisinin haklarıyla çatışması kaçınılmazdır. Bu durum bir dengeleme yapmayı ve hakları sınırlandırmayı gerektirir. Öte yandan kamu düzeninin sağlanması ve korunması da hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını zorunlu kılar. Kısacası toplumsal yaşamın bulunduğu yerde, sınırsız özgürlükten söz edilemez. Uygulamada hak ve özgürlükler anayasalar tarafından tanınır, güvence altına alır ve sınırları çizilir. İşler kılınmaları yasalara bırakılır. Yasalar, anayasal ilkeler çerçevesinde özgürlüklerin hangi sınırlar içinde kullanılacağını gösterir.

Fakat hukuk düzeni içinde özgürlüklerin sınırlandırılması kaçınılmaz olsa da bu konuda bazı önemli ilkelerin hesaba katılması gerekir. Başka bir deyişle sınırın da bir sınırı vardır. Bunlardan bir kısmı sınırlamada uyulacak genel prensiplerdir. Bu bağlamda dikkate alınması gereken ilk ilke, özgürlük ve düzen/güvenlik ilişkisinde dengeyi iyi kurmak ve özgürlüğü güvenliğe feda etmemektir. Dernekler Kanunu’nda yapılan ve yukarıda özetlenen değişikliklerin, değişiklikten önceki hükümlerle de kıyaslanarak bir bütün olarak değerlendirildiğinde, güvenliği ön plana çıkardığı söylenebilir.

Özgürlüklerin sınırlandırılması konusundaki bir diğer genel prensip, “özgürlük kural, sınırlama istisna” ilkesidir. Bu ilke, sınırlamanın ancak istisnai hallerde, düzenin bozulmasının ve güvenliğin ortadan kalkmasının kuvvetle muhtemel olduğu durumlarda söz konusu olabileceğini ifade eder. Aksi bir tutum, yani bu ilkeyi tersine çeviren bir anlayış, insan haklarının yönelmiş olduğu amaçla bağdaşmaz. Dernekler Kanunu’nun son haliyle sınırlamaları özgürlüğün önüne geçirme yönüne evrildiği söylenebilir. Oysa yasanın asıl işlevi özgürlüğü sınırlamak değil, hayata geçirmek olmalıdır.

Bu temel ilkelerle birlikte, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında somut anayasal şartların bulunması gerekir. Sınırlamayı yasa ile yapma, anayasada belirtilen sebep ya da sebeplere dayanma, ölçülülük, demokratik toplum düzeni bakımından zorunlu olma ve öze dokunma yasağı gibi şartlar hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda uyulacak koşulları ifade etmektedir. Ölçülülük, sınırlamanın amacı ile sınırlamada kullanılan araç arasındaki ilişki noktasında önem kazanır ve bir hakkı sınırlayan önlemlerin etkisi ile bu önlemlerin yöneldiği amaç arasında bir orantının bulunması gerektiğine işaret eder. Demokratik toplum düzeninin gerekleri ise, yapılan sınırlamaların demokratik toplum için zorunlu bir önlem olması koşulunu arar. Öze dokunma yasağına gelince, bu ilke bir hakkın kullanımını imkânsız kılan ya da zorlaştıran sınırlamaların yapılamayacağına işaret eder.

Bu ilkeler çerçevesinde Dernekler Kanunu’ndaki yeniliklere bakılınca en çarpıcı yeniliğin, “**Görevden Uzaklaştırma ve Faaliyetten Geçici Alıkoyma**” başlıklı 30/A hükmü olduğu görülür. Buna göre;

- *Bir derneğin faaliyeti çerçevesinde Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında yer alan suçlar ile Türk Ceza Kanununda yer alan uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti veya suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçlarından dolayı derneğin genel kurulu dışındaki organlarında görevli olanlar veya ilgili personel hakkında kovuşturma başlatılması hâlinde bu kişiler veya bu kişilerin görev yaptığı organlar geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilir.*

- *Bu tedbirin yeterli olmaması ve gecikmesinde sakınca bulunması durumunda İçişleri Bakanı, derneği geçici olarak faaliyetten alıkoyabilir ve derhal mahkemeye başvurur.*
- *Mahkeme kırk sekiz saat içinde faaliyetten geçici alıkoymaya ilişkin kararını verir ve yargılamaya, Türk Medenî Kanunu'nun "Derneğin amacı, kanuna veya ahlâka aykırı hâle gelirse; Cumhuriyet savcısının veya bir ilgilinin istemi üzerine mahkeme, derneğin feshine karar verir. Mahkeme, dava sırasında faaliyetten alıkoyma dâhil gerekli bütün önlemleri alır" şeklindeki 89. madde hükmü gereğince devam edilir.*
- *İlgililer her zaman faaliyetten geçici alıkoyma kararının kaldırılmasını talep edebilir. Mahkeme başvuruyu gecikmeksizin karara bağlar.*
- *Geçici olarak görevden uzaklaştırılan organların ve bu organların üyelerinin yerine derneğin bulunduğu ilin valisinin talebi üzerine mahkemece kayyım atanır.*

Düzenleme, derneğin genel kurulu dışındaki organlarında görev yapan kişilerden birisi, hatta bir personeli hakkında yukarıda adı geçen suçlardan biri ile kovuşturma açılması yani yargılanmaya başlanması halinde; dernek organlarında yer alan kişinin, hatta dernek organının geçici olarak görevden uzaklaştırılmasının ve derneğe kayyım atanması ile gerekli görülürse derneğin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulmasının yolu açılmaktadır. Düzenlemenin her şeyden önce masumiyet karinesi ruhuna aykırı olduğu söylenebilir. Hakkında kesinleşmiş bir mahkeme hükmü olmadan hiç kimseye, idari bir karar çerçevesinde de olsa suçlu muamelesi yapılamaz. Hele bu durumdan dolayı bir derneğin, geçici de olsa faaliyetten alıkonması düşünülemez.

Öte yandan dernek organlarında görev yapan bir kişinin hakkında kovuşturma başlatılmış olmasını dernek organının görevden uzaklaştırması ve kayyım atanması tedbirine vardırma ölçülülük ilkesiyle de bağdaşmaz. Pekala daha hafif tedbirlerle sonuca gidilebilecekken kullanılan araç yani faaliyetten alıkoyma ve diğer tedbirler, ulaşılmak istenen sonuç bakımından oldukça ağır ve orantısızdır.

Ayrıca değişiklik dernek özgürlüğünü kullanmayı son derece zorlaştıracak bir hususiyete sahiptir ve bu yüzden de hakkın özü kriterine aykırıdır. Sadece bu hüküm değil değişikliğin denetim ve yardım konusundaki düzenlemeleri de dernek özgürlüğünün kullanımını güçleştirecek özellikler arz etmektedir.

Diğer taraftan dernek gibi sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gruplaşma ve faaliyetlerin demokratik bir toplumun vazgeçilmez koşulları olduğu dikkate alındığında, bu değişikliğin demokratik toplum düzeninin gereklerine de aykırı olduğu söylenebilir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TEMEL MESELELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Nihat Erdoğan
Yıldız Teknik Üniversitesi

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), devletin ve özel sektörün ulaşamadığı pek çok alanda faaliyet göstererek sosyal fayda üretmekte ve önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İçinde buldukları toplumsal ve kültürel değerlerin ve koşulların etkisiyle STK'lar farklı roller üstlenmiştir. Bugün sivil toplum kuruluşu olarak tanımladığımız kuruluşlara benzer örgütlenmeler; loncalar, ahi teşkilatı ve vakıflar şeklinde tarih boyunca hep var olmuştur. Sayıları gün geçtikçe artmakta olan sivil toplum kuruluşlarının, faaliyet alanı, ölçek ve uluslararasılaşma anlamında çeşitliliği de artmaktadır. Bu niceliksel artış ve çeşitlilikle birlikte faaliyet ve çalışma alanları genişlemeye başlayan STK'ların bazı sorunlarla da karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada çözüm bekleyen hususları sorun olarak tanımlama yerine mesele olarak ortaya koyma yolu tercih edilmiştir.

STK'larla ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte bu kuruluşların sorunlarına ait çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalardan (Arslan, 2001; STGM, 2012; YADA, 2015; Güvendi, 2017; Önder, Akın ve Ayhan, 2019) yola çıkarak (Erdoğan, 2020, s. 99) STK'ların ortak sorunları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Sivil toplum kavramını tanımlama ve sınıflandırma sorunu,
- Kısa dönemli hareket etme alışkanlığı,
- Devletle ilişkiler ve özerk olamama,
- Kurum içi ilişkiler, çalışanların ve gönüllülerin katılım sorunu,
- Üye ilişkilerini, üye katılımını ve sürekliliği sağlayamama,
- Toplumla ve hedef gruplarla ilişkilerde yaşanan sorunlar,

- Görünürlük ve bilinirlik eksikliği,
- Medya ve halkla ilişkilerde yetersizlik,
- Finansal kaynakların yetersizliği ve kaynak geliştirmede yetersizlik,
- STK'ların kendi aralarındaki ilişkiler ve iş birliği eksikliği,
- Proje bazlı çalışma eksikliği,
- Mekânsal, fiziksel ve teknolojik altyapı yetersizliği,
- Nitelikli insan istihdamı yetersizliği,
- Uluslararasılaşmada yetersizlik,
- STK'ların büyük şehirlerde yoğunlaşması.

Bu bölümde bu meselelerden tanım ve sınıflandırma, yönetim ve organizasyon, gönüllü ve profesyonel istihdamı, STK hukuku ve mali sistem meseleleri ele alınmakta ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

STK'larda Tanım ve Sınıflandırma Meselesi

STK'lar farklı tarihsel, sosyal ve iktisadi yapının içinde gömülü oldukları için her toplumda farklı örüntülere ve işlevlere sahiptir. Ülkelerin tarihsel ve kültürel farkları sivil toplum kuruluşunu tarif ederken kullanılan terimlerde ve tanımlarda da farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır (Salamon ve Anheier, 1992). Ülkelerin tarihsel, sosyal ve ekonomik geçmişleri yanında; hukuki statüsü, faaliyet amacı, inanç ve değerler gibi faktörler de STK teriminin kullanımı ve tanımında farklılıklara sebep olmaktadır. Hatta bu kuruluşlar için aynı ülke içinde bile farklı terimlerin ve tanımların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Türkiye bağlamında STK'lar ele alındığında, yaygın olarak sivil toplum kuruluşu terimi kullanılmakla birlikte, gönüllü teşekküller ve demokratik kitle örgütleri gibi terimler de kullanılmaktadır.

STK'lara ilişkin tanım farklarını doğuran faktörleri DiMaggio ve Anheier (1990, ss. 144-146) altı başlıkta toplamıştır. Bunlar;

- Tarihsel koşullar,
- Politik gelenek ve kurumlar,
- Toplumların dinî, etnik ve ideolojik heterojenliği,
- Ülkeler ve toplumlar arasındaki değer farklılıkları,
- Kamu, özel ve sivil sektörler arası ilişkiler ve
- Örgütsel ve sektörel farklılıklar

olarak sıralanmıştır. Literatürde temelde dört tür STK tanımının yaygın olduğunu ifade edebiliriz: Hukuki, iktisadi, işlevsel ve yapısal-işlevsel. Hukuki tanım, ülkeden ülkeye değişebilen ve her ülkenin yasalarında STK'lara yönelik işlemler ve düzenlemeler için kullanılan tanımları içermekte; iktisadi tanım, STK'ların gelir kaynaklarına odaklanmakta; işlevsel tanım, STK'ların işlevi ve amacı üzerinde durmakta; yapısal-işlevsel tanım ise STK'ların yapısı ve işleyişini öne çıkarmaktadır (Salamon ve Anheier, 1997, ss. 29-34).

Sivil toplum kuruluşu kavramı yasal düzeyde dernek, vakıf, sendika, oda, meslek örgütü ve kooperatif gibi terimleri kapsamaktadır (Akbaş, 2014, s. 7). Bu bağlamda Türkiye'de STK için tanımlayıcı öğelerin başında hukuki statü gelmektedir. Bununla birlikte hem hukuki statü hem de STK kavramının gündelik kullanımı bu olguyu derinlikli kavramaya ve tanımlamaya yetmemektedir. Örneğin, benzer amaca sahip ve benzer büyüklüklerde bazı STK'ların statüsü bazen dernek, bazen vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir örnek ise hukuki statü bakımından bir siyasi parti, futbol kulübü ve köy derneği dernek statüsündedir ancak bu türlerin amaçları, ölçükleri, yapıları, kaynakları kıyaslanamayacak

biçimde farklılık göstermektedir. Sivil toplum kuruluşu olarak ifade edilen sendika, oda, birlik ve kooperatif gibi kitlesel güce sahip kuruluşların hem dernek ve vakıflardan farklılıkları hem de bu kuruluşların türleri, örgütlenme biçimleri, üyelerin gönüllü olup olmaması, ekonomik aktivite içinde bulunmaları gibi bir dizi faktör sivil toplum kuruluşları alanını sınırlandırmayı, tanımlamayı ve tasnifi güçleştirmektedir. Akşit, Tabakoğlu ve Serdar'ın (2002, s. 318) vurguladığı gibi Türkiye'de sivil toplum alanı, dernek, vakıf, üniversite, hastane, insani hizmet, sendika, meslek örgütü gibi ayrı kolektif aidiyeti olan, organizasyonel ve legal bakımdan farklı türleri içinde barındırmaktadır. Bu yüzden sivil toplum içerisindeki tüm örgütlü yapıları kabaca STK kavramı içerisinde eritmek, pratik kolaylık sağlamakla birlikte sivil toplumun iç sınırları konusundaki farkları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Literatürde STK'ların öne çıkan belirgin üç özelliği; hükümet kontrolünde olmayan özel kuruluşlar olmaları, sosyal ve kamusal hizmet amaçlarının bulunması ve insanların kendi iradeleri ile zorlama olmadan bu kuruluşlarda bulunmaları olarak sıralanmaktadır (Einarsson ve Wijkström, 2019). STK'ların yapısal işlevsel bakımdan özellikleri ise organize, özel, kâr dağıtmayan, kendi kendini yöneten ve gönüllü kurumlar olmaları şeklinde belirtilebilir (Salamon ve Anheier, 1992). Bu ve benzeri dünyadaki sınıflamaları göz ardı etmeden Türkiye'deki sivil toplum alanının tarihsel geçmişi, toplumsal dinamikler, STK birikimi ve gelecek ihtiyaçları da dikkate alınarak sivil toplum kuruluşları alanının dış sınırları (kamu ve özel sektör) ve iç sınırları (çok farklı türler arasındaki farklar) ile bunlar arasındaki geçişimlerde göz önünde bulundurularak tanım ve tasnif çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

STK'larda Yönetim ve Organizasyon Meselesi

STK'lar belli bir gaye ve belli işlevleri yerine getirmek için kurulurlar. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları, gayelerine ve amaçlarına ulaşmak ve faaliyetlerin daha etkin ve verimli yürütülmesi için belli bir yapılanma (örgütlenme) oluştururlar ve yönetim işlevini yerine getirirler. STK'lar yönetim ve organizasyon işlevini sürdürürken bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. STK'nın türü, büyüklüğü vb. faktörlere bağlı olarak farklılık gösterse de bu kuruluşlarda yönetim ve organizasyon kapsamında yaygın görülen sorunların başında; yönetim tarzı ve yetkinliği, organizasyonel yapılanma (örgütlenme), görev tanımları, organların uygun rol ve sorumluluklar üstlenmesi, iş süreçleri ve unvan kullanımı gelmektedir. Bu bölümde yönetim ve organizasyon açısından dikkat edilmesi gereken bazı temel hususlarda neler yapılabileceğine kısaca değinilmektedir.

STK'ların kurulurken bir organizasyon fikri ile çalışmalarına başlamadığı, ağırlıklı olarak faaliyetlere odaklandıkları görülmektedir. Bir STK'nun kuruluş amacında belirtilen temel faaliyet konularına yoğunlaşması önemli olmakla birlikte, bir organizasyon için gerekli diğer temel işlevleri de (mali işler, insan yönetimi, fiziksel kaynakların yönetimi, tanıtım vb.) dikkate alarak bir organizasyonel yapı kurması önem arz etmektedir. STK'larda zorunlu olan genel kurul, mütevelli heyeti, yönetim kurulu ve denetim kurulu gibi organların yanında, kendi ihtiyaçlarına göre oluşturdukları alt organlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda STK'nın özellikleri, ölçeği, kadrosu vb. faktörler dikkate alınarak yapılanması gerekmektedir.

STK'larda özellikle kuruluş yıllarında kurulması zorunlu organların üyeleri ve faaliyetleri

sürdüren kişiler, gönüllülük temelli çalışan kişilerden oluşmaktadır. Zorunlu organlarda yapılan görev dağılımı yanında faaliyetlerin yürütülmesi için komisyonlar oluşturulmakta, bu kişiler aynı zamanda komisyonlarda görev almaktadır. Bir STK için başlangıçta biraz mecburiyet biraz da ihtiyaçtan ortaya çıkan bu durum büyük ölçüde örgütsel yapılanma prensipleri yerine kişi temelli oluşmakta ve yürütülmektedir. Başlangıçta oluşan bu yapı ve yönetim yaklaşımı zaman içinde dönüştürülemezse, STK'ların büyümesi ve gelişiminin önündeki en önemli engellerden birisi haline gelebilmektedir. Bu yüzden STK'larda kurucu ekibin rol dağılımını ve rol geçişlerini (icracı ve karar verici) doğru yapabilmesi ve zaman içinde sahip olduğu yetkileri devrederek doğru düzeyde kendilerini konumlandırabilmeleri gerekmektedir. STK'larda kurucu ekibin icracı rolden yavaş yavaş karar verici role doğru ağırlığı kaydırabilmesi hem faaliyetler düzeyinde hem de kuruluşun geleceğe hazırlanması bakımından önem arz etmektedir. STK'larda yönetim düzeyleri arttıkça, bu görevleri yerine getirecek kişilerin nitelikleri ve kompozisyonları da ayrıca önem kazanmaktadır. Diğer bir ifade ile yönetim kurulu üyelerinin buldukları düzeye uygun deneyim ve karar verme becerisine sahip olması ya da o yönlerini geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca yönetim kurulu oluşturulurken farklı katkılar sağlayabilecek bakış açılarının kurula dâhil edilmesi önemlidir.

STK'ların zorunlu organları arasında yer almakla birlikte yeteri kadar işletilemeyen bir organı da denetim kuruludur. İşlev olarak denetime önem verilmesi ve denetim kurulunun aktif olmasının sağlanması STK'ların yönetim ve organizasyon süreçlerinde dikkate alması gereken önemli bir konudur.

STK'larda faaliyetler genellikle komisyonlar yoluyla yürütülmektedir. Faaliyetlerin yürütülmesinde komisyon yapılanması ve işleyişi STK'lar için önemli olmakla birlikte, iyi yapılandırılmazsa zaman içinde komisyonların kendisi bir sorun kaynağı haline gelebilmektedir. Zaman içinde komisyonların yapılandırılması ve işleyişinde de dönüşümlerin yapılması gerekebilmektedir. STK'da bir işlev/faaliyetin yürütülmesi zaman ayırmayı gerektiriyor, icra yönü öne çıkıyor, süreklilik gösteriyor, belli bir iş yükü oluşuyor ve uzmanlık gerektiriyorsa, bu durumda bu işlevi/faaliyeti birim olarak yapılandırmak daha uygun olabilmektedir. STK'larda işlevlerin birim olarak yapılandırılması ve buna uygun kadroların oluşturulması, STK'nın gelişimi için vaktinde karar vererek mesafe alınması gereken hayati konulardan birisidir. Böyle bir değişim sonrası komisyonlar birimlere destek vermesi amacıyla devam edebilirler, çünkü STK'larda üyelerin ve gönüllülerin katılımını sağlama açısından komisyonlar önemlidir. Ancak böyle bir durumda bir hususu iyi yönetmek gerekmektedir. Komisyonların varlığı, yapılanması ve işleyişinin birimlerde profesyonel çalışanların işlerini ve performanslarını kısıtlayıcı olmayacak biçimde olması sağlanmalıdır. Diğer bir ifade ile daha verimli ve faydalı olması için yapılan düzenleme ve değişimlerin yan etkilerinin de olacağı dikkate alınmalı ve bunlar da kolaylaştırıcı olacak biçimde yönetilmelidir.

STK'ların genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulu gibi mevzuatta belirlenen organları yanında kendilerinin oluşturacağı bazı organlar da söz konusudur. Bu yüzden STK organlarının görev tanımları, bu organlar için gerekli nitelikler ve bu organlarda görev alanlar için uygun unvanların kullanılmasına özen gösterilmelidir. Özel sektör ve kamu

kurumları kadar olmasa da STK'larda da görev, rol ve sorumlulukların bu kuruluşların özelliklerine uygun tanımlanması ve uygun unvanların kullanılması göz ardı edilmemelidir. STK'larda da doğru işe doğru profesyonel veya gönüllü alımı kritiktir. STK'lar yapısı gereği hem gönüllü hem profesyonellerle çalıştıkları için görev tanımlarını oluştururken bu durumu dikkate almalıdırlar. Özellikle gönüllüler için görev tanımlarının yapılmaması sonucunda, ya gönüllülerin yapacakları işler belirsiz olmakta ya da gönüllüye uygun görevler verilememektedir. Bu durum da gönüllülerin motivasyonunun düşmesine sebep olan temel faktörlerin başında gelmektedir. Bu yüzden rol, görev ve sorumluluklar vaktinde uygun ve makul biçimde düzenlenmezse, sonraki zamanlarda daha derin ve zor sorunlar olarak STK'ları meşgul etmektedir.

STK'larda yönetim ve organizasyon kapsamında ele alınacak bir diğer konu, genel sekreterlik ya da müdürlük pozisyonunun yürütmede etkin ve doğru konumlandırılmasıdır. Bu görevin doğru konumlandırılması bir STK'da yönetim kurulu, komisyonlar ve diğer birimlerin doğru konumlandırılmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden genel sekreter/müdür gibi icranın en üstünde yer alacak bu pozisyonun doğru ve işlevsel konumlandırılması, STK'ların büyümesi ve gelişmesi için önemli bir aşama olarak görülmelidir. Bu pozisyonun doğru tanımlanması, uygun niteliklere sahip kişilerin görevlendirilmesi, doğru yetkilerle donatılmasının yanında, yönetim kurulunun icradan çekiliş sürecinin de iyi yönetilmesi gerekmektedir. Genel sekreterlik/müdürlük pozisyonunun uygun konumlandırılması ve işletilmesi bir STK'yı bir üst lige çıkaracak önemde bir konu olup, bunun oluşması için özel önem ve

özen gösterilmesi kritik bir husustur. STK'lar- da genel sekreter/müdür veya büyüklüğüne göre genel müdür gibi pozisyonlarda görev alacak kişinin bu alanda tecrübe ve yönetim yetkinliklerine sahip olması yanında, ilişki yönetimi becerisi önem kazanmaktadır. Çünkü yapılanma, düzenleme ve tanımlar yapılsa da, STK'ların özelliklerine bağlı olarak görev, rol ve sorumluluklar arasında sınırları gözetmek zor olabilmekte, bu konuda da yöneticinin bu ilişkileri yönetebilmesi önem kazanmaktadır.

STK'ların yönetim hususunda başarılı olabilmeleri için yönetim ve organizasyon altyapısının iyi kurulmuş olması ve nitelikli yöneticilerin istihdamı ve doğru yönetim yaklaşımlarının uygulanması gerekmektedir. Bu konuda detaylar için Erdoğan ve Sayın'ın (2020) editörlüğünü yaptığı Kurumsal Yönetim El Kitabına bakılabilir. STK'larda kurumsal yönetim altyapısı genel olarak aşağıdaki temel bileşenlerden oluşur: Stratejik yönetim yaklaşımı, organizasyonel yapı, görev tanımları ve iş gerekleri, iş akışları (süreçler), performans göstergeleri (kurumsal karne), toplantı yönetimi sistemi ile raporlama sistemi. Bu kurumsal altyapının tamamlayıcı bir unsur ve başarı şartı ise nitelikli yöneticiler ve uygun yönetim tarzıdır. Yönetici yetkinlikleri kapsamında STK'ların yönetiminde liderlik, motivasyon, iletişim ve takım yönetimi gibi davranışsal yetkinliklerin altı çizilmelidir.

STK'larda yönetim ve organizasyon bakımından tek bir yaklaşımdan bahsetmek mümkün değildir. Yönetim ve organizasyon tasarımında kurumların içinde bulunduğu koşullara göre farklılık olmalıdır. Bazı STK'lar daha esnek bir yapı gerektirirken, bazılarında daha belirgin kural ve standartlar bulunabilir. Bununla birlikte günümüzde temel bir anlayış

olarak organizasyonların daha çevik olması öne çıkmaktadır. STK'ların mümkün olduğu kadar organik ve çevik organizasyon yapılarına ve işleyişine imkan veren biçimde yapılanması kritik bir husustur. STK'larda yönetim yaklaşımı olarak ortak aklı harekete geçiren ve katılımcılığı sağlayan yönetim tarzlarının hem istişare hem de gönüllülük bakımından daha uygun ve etkili olduğunu söylenebilir.

STK'larda Gönüllü ve Profesyonel Çalışma Meselesi

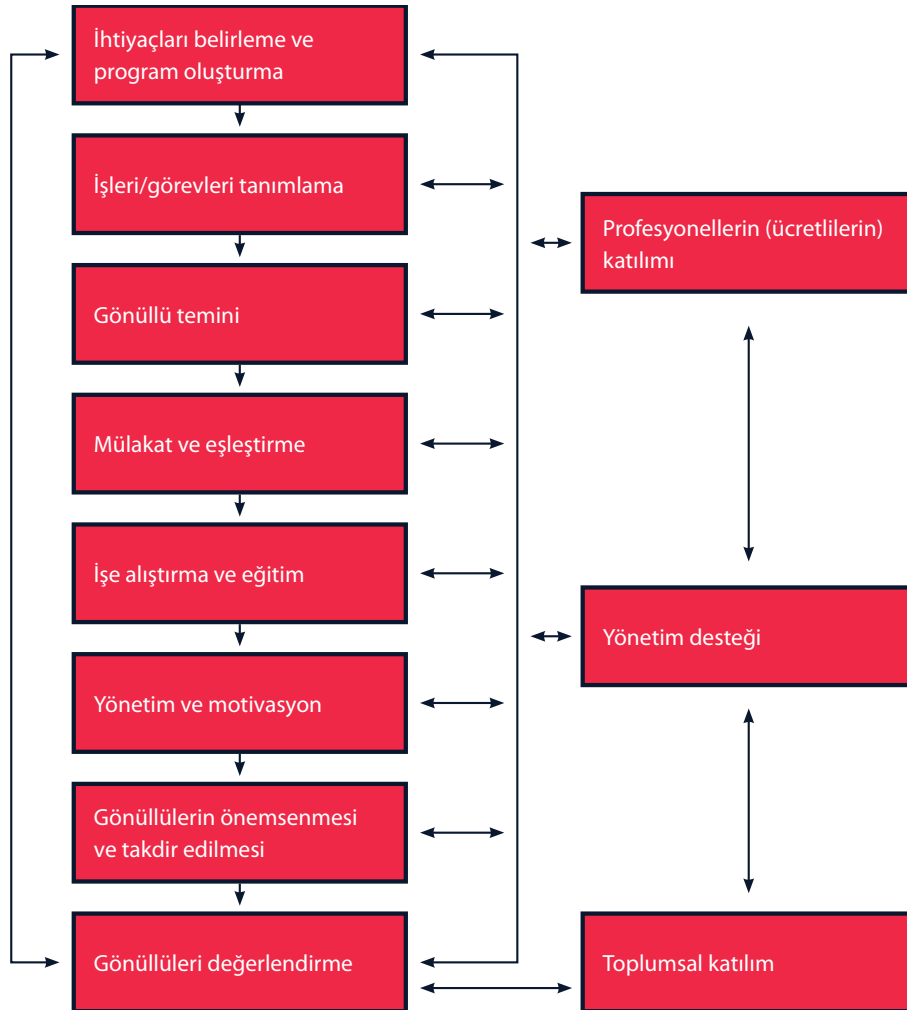
STK'ların temel meselelerinden bir diğeri de gönüllü ve profesyonel çalışmadır. Bu bölümde önce gönüllü çalışma sonra da profesyonel çalışma ele alınmaktadır.

STK'lar gönüllülük temelli çalışan kuruluşlar olup, faaliyetlerini gönüllülerin katkıları ile sürdürmektedir. Bu sebeple gönüllü katkısı STK'lar için oldukça önemlidir. Arslan (2018) STK'larda gönüllülük sorunlarını katılım, STK algısı, bağlılık, gönüllü yönetimi ve yasal mevzuat eksikliği başlıklarında sıralamaktadır.

STK'larda gönüllülerin motivasyonu ve devamlılığı önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönüllüler profesyonel çalışanlar gibi maddi motivasyon unsurlarından ziyade diğerkâmlık ve yardım amaçlı katkı sağlamak gibi sebeplerle STK'lara katılmak istemektedirler. STK'ların kamuoyundaki itibarı gönüllülerin bu kuruluşları tercihlerini etkilemektedir. STK'lara katılan gönüllülerin bu kuruluşlarda devamlılığı için başka faktörler devreye girmektedir. Gönüllülerin motivasyonu ve devamlılığını etkileyen faktörler arasında gönüllülerin katkı verdiği kuruluşu ve orada geçirdikleri zamanı nasıl algıladıkları önem arz etmektedir. Gönüllünün ücretsiz iş gücü olarak görülmemesi, gönüllülerin ken-

dilerine uygun işlerin/ görevlerin verilmesi ve kurum aidiyetinin sağlanmasına yönelik etkinlikler yapılması ve buna uygun ortamın oluşturulması önemlidir. Gönüllülerin motivasyonu ve devamlılığının sağlanmasında STK'lar kadar gönüllülerin gönüllülük algısı da bu süreci etkilemektedir. Gönüllülüğe olumlu anlam yüklense de gönüllülüğü geçici, istenildiği zaman yapılan, istenildiğinde bırakıp gidilebilecek bir faaliyet gibi algılamak sorun oluşturmaktadır. Bu yüzden gönüllülerin gönüllülük algısı, beklentileri ve içsel motivasyonları da bu hususta önemli faktörler olarak dikkat çekmektedir.

Erdoğan, Bircan, Sayın ve Aydemir'in (2020) araştırmasında genç gönüllülerin gönüllü olma nedenleri; gönüllülüğe yüklenen olumlu anlam, çıkar beklemeden başkalarına faydalı olmak, insan olmanın ve hayatın amacı olması, topluma katkı sağlamak ve gündelik rutinden çıkmak ve yeni bir şeyler yapmak olarak bulunmuştur. Gönüllüleri temel anlamda güdüleyen şeyin çıkar beklemeden başkalarına faydalı olmak olduğu söylenebilir. Aynı çalışmada STK'larda devamlılığını sağlayan motivasyon faktörleri incelendiğinde samimi ve aile benzeri ortam olması, sosyal grup aidiyeti, mesleki gelişime ve kariyer gelişimine katkı sağlanması,

Şekil 1. Gönüllü Yönetim Süreci

Kaynak: McCurley, 2005, s.588.

rol modellerin varlığı, çalışma ilişkilerinde esneklik sağlanması gibi faktörlerin motivasyonu ve devamlılığı artırdığı bulunmuştur.

STK'larda gönüllü yönetimi bazı açılardan genel insan kaynakları yönetimi sürecine benzemekle birlikte özünde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu çerçevede STK'larda gönüllü yönetim süreci şekil 1'de verilmiştir.

Günümüzde STK'ların faaliyetlerini sürdürebilmek için hem gönüllü hem profesyonel çalışanlara ihtiyaçları vardır. Son yıllarda özellikle gençlerin STK'lara yaptığı iş başvurusu sayılarında ve bu alana dair yapılan eğitimlerin sayısında artış görülmektedir. Bu durum sivil topluma karşı ilginin arttığını ve bu alanın bir kariyer alanı olarak ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte STK'larda profesyonel çalışmanın geliştirilmesi ihtiyacı önemli bir mesele olarak önümüzde durmaktadır.

STK'larda son on yılda profesyonel çalışan sayısının arttığı görülmektedir. Ücretli çalışan istihdamı, STK'ların kurumsallaşması noktasında önemli göstergelerdendir. STK'larda profesyonel istihdamında sayısal artış kadar çalışanların niteliklerinde artış ihtiyacı da dikkat çekmektedir. STK'larda profesyonel çalışmanın yaygınlaşması bir yönüyle bu kuruluşların istihdam kapasitesiyle ilişkili iken bir yönüyle de bu kuruluşların algılanmasıyla ilişkilidir. STK'larda profesyonel çalışmanın gönüllülük ruhunun zedelenmesi endişesi dolayısıyla bu kuruluşlarda profesyonel çalışmaya mesafeli durma da dikkat çekmektedir (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011, s. 92-93; Erdoğan vd., 2020).

6 Mayıs 2017'de Kurumsal Yönetim Akademisi tarafından gerçekleştirilen STK'larda

Profesyonel ve Gönüllü İstihdamının Geliştirilmesi Çalıştayı kapsamında STK'lardaki istihdam sorunu ele alınmış ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirilmiştir (KYA, 2017). Çalıştay kapsamında öne çıkan sorunlar şu şekildedir:

- STK'larda nitelikli çalışan temini zorluğu ve insan yetiştirme ihtiyacı,
- STK'larda çalışanların özlük haklarının düzenlenmesi,
- STK'larda çalışanlar için istihdam ve kariyer sistemi oluşturulması,
- STK'larda gönüllü istihdamına yönelik ayrı bir yaklaşım geliştirme ihtiyacı,
- STK'larda çalışanların istihdamıyla ilgili yapısal/yönetimsel konular.

Bu kapsamda sunulan öneriler ise şu şekildedir:

- Gençler sivil toplum kuruluşlarında çalışmak için teşvik edilmelidir.
- STK'lar profesyonel çalışan kapasitelerini geliştirmelidirler.
- Nitelikli çalışanların STK'lara çekilebilmesi için özel çalışmalar yapılmalıdır.
- STK'larda hem gönüllü hem de profesyonel çalışanlar için yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- STK'ların ihtiyaç duyduğu profesyonel istihdamı için kurumların yapısal ve yönetimsel hazırlık yapmaları gerekmektedir.
- Kurumsal yönetim altyapısı kurularak, yönetim süreçlerinin daha aktif gerçekleştirilmesi, kurumsal kapasitenin artmasını sağlayacaktır. Kapasite artırımı ile profesyonel istihdamı kolaylaşabilir.
- Doğru yapılandırılmış bir insan kaynakları altyapısı ile profesyonel istihdamı

arttırılabilir. Bu, istihdamın sağlanması yanında, profesyonellerin kurumda sürdürülebilirliklerinin sağlanmasına da katkı sağlayacaktır.

STK'larda Mali Sistem Oluşturma Meselesi

Sivil toplum kuruluşları için bir diğer önemli mesele, düzgün işleyen bir mali sistem oluşturma ihtiyacıdır. Bu mali sistemin kaynak bulma ve geliştirme, kaynakların etkin ve verimli yönetimi ve bu kaynakların denetimi temel bileşenlerini kapsamaları gerekmektedir. STK'ların hedeflerine ulaşabilmeleri ve faaliyetlerinin sürekliliği için kaynak ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde planlanması ve yürütülmesi sağlanmalıdır. STK'ların mali sistemlerini oluştururken kendi özelliklerini dikkate almakla birlikte genel olarak kurumsal yönetim ilkeleri temelinde bunu yapmaları önemlidir.

Belli bir büyüklüğe ulaştığında STK'larda mali sistemi yönetecek ve uygulayacak uzman insan kaynağı ihtiyacı ve istihdamı önem kazanmaktadır. STK'larda mali sistemi üst bakış olarak sistemi bilen ve yönlendiren bir bakışın bulunması ve uygulamada iş ve işlemlerin doğru yürütülmesi önemlidir. Mali iş ve işlemlerin usule uygun yürütülmesi ve kaynakların etkin yönetimini birlikte kapsamaktadır. Mali konulardaki eksiklik ve hataların kurumsal olarak da mevzuat bakımından da sonuçları ağır olmaktadır.

STK'lar gelirlerinin neredeyse tamamını bağışçılarından almaktadırlar. Bu nedenle STK'ların kaynak geliştirmesi, özellikle kriz dönemlerinde daha da güçleşmektedir. Bu yüzden mali sürdürülebilirlik bakımından STK'ların gelirlerini çeşitlendirmesi gerek-

mektedir. Bu çeşitlendirme, bağışçıların çeşitlendirilmesi şeklinde olabileceği gibi, STK'lar tarafından kurulacak iktisadi teşekküller veya şirketler ile de sağlanabilir. Bu şekilde bağımsız gelir kaynakları oluşturulması yanında bunların sürdürülebilir olması da oldukça önemlidir. Son yıllarda uluslararası ve ulusal proje fonları ile veya kamu kaynakları ile desteklenen bir STK yapısının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu durum STK'lara kaynak girişini artırmakla beraber kaynak sağlayan kurum ve kuruluşlara bağımlılığı da artırmakta, sivil alanda bağımsız kalmayı riske sokabilmektedir.

STK'ların mali konularda yapmaları gerekenleri temel olarak şu başlıklarda sıralamak mümkündür:

- Düzgün işleyen bir mali sistem kurulması,
- Doğru kaynak planlaması yapılması ve yönetilmesi,
- Mali sistemin yürütülmesi ve yönetimi için uygun insan kaynağı istihdam edilmesi,
- Sürdürülebilirlik ve kriz durumları için kaynak çeşitliliği sağlanması,
- Mali sistemi iyi yönetim (yönetişim) prensiplerine göre tasarlama, uygulama ve geliştirme çalışmaları yapılması.

STK'lar kendilerini sadece bağış alan yapılardan ziyade verimli ve katma değerli işler yapan, kendi faaliyet alanlarında sürekliliği sağlayacak projeler geliştiren yapılar olarak tasarımları önemlidir.

STK Hukukuna Dair Meseleler

Türkiye’de STK’ların tanımlanmasında yasal statünün belirleyici olduğuna daha önce değinilmişti. STK hukukuna dair çözüm bekleyen bir dizi sorun bulunmaktadır. Bunlar arasında STK’lara ait düzenleyici bir çerçeve yasa bulunmaması, STK tanımlamasının net olmaması, STK alt türlerinin farklı bakanlık veya kamu kuruluşlarına tabi olmalarının getirdiği mevzuat farklılıkları, bağış ve yardımlar kapsamında iyileşme gereken alanlar öne çıkmaktadır.

STK’ların yasal tanımlaması ele alındığında; kanunlarda, hukuki düzenlemelerde ve yargı kararlarında farklı kavramlar bulunduğu ve bu kavramların farklı bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Özetle yasalara bakıldığında, STK’lar kapsamında hangi kurumların ele alındığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Bu kavramlar arasında sivil toplum, sivil toplum kuruluşu, gönüllü kuruluşlar, yardım kuruluşları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gibi tanımlar bulunmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018). Bu yüzden STK’ları düzenleyici bir çerçeve yasa bulunmaması ve farklı yasalarda geçen STK tanımlarında kastedilen kurum veya kuruluşların açık olmaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınma Bakanlığının On Birinci Kalkınma Planı (2018) çalışmasında STK’lara yönelik bir çerçeve yasa ihtiyacı dile getirilmiştir. Bu kapsamda, “STK’larla ilgili birçok yasal düzenlemede hükümler olmasının yanında, doğrudan STK’lara ilişkin bütüncül ve demokratik bir yaklaşımla kapsamı, hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, gönüllüleri, kamu kurumlarıyla ve diğer yapılarla ilişkileri, finansal kaynakları gibi hususları düzenleyen bir çerçeve yasa bulunmaması” sorununa dikkat çekilmiştir.

STK’lara ilişkin hukuk kapsamında bir sorun ve iyileşme alanı gönüllülüğe dair yasal mevzuat eksikliğidir. Arslan (2018) ülkemizde henüz gönüllülüğü düzenleyen bir yasa bulunmadığını ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre gönüllünün zorunlu olarak sigortalı sayılması gerektiğini belirtmektedir. Kanunun, istisna olarak belirttiği bazı işlerde bildirim ve prim zorunluluğu bulunmadığı ancak gönüllülüğün bu işlerden sayılmadığına dikkat çekmektedir. TÜSEV’in (2013 ve 2017) çalışmalarında da Türkiye’de STK’lar için özel bir istihdam politikası bulunmadığı, STK’ların ticari şirketler gibi İş Kanunu’na tabi olduğu ve kanunda STK çalışanları için özel düzenlemeler yer almadığı dile getirilmektedir.

STK hukuku kapsamında karşılaşılan bir diğer sorun, STK’ların finansal kaynakları arasında yer alan hibe ve bağışlar gibi katkılardır. STK’lar; vergiler, hibeler, yardımlar gibi hususlarda çok fazla kısıtlayıcı unsurlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu da kurumların hareket alanını kısıtlamaktadır. Özellikle gelen bağış ve yardımların STK’ların gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturduğu varsayılırsa, bu STK’ları zor bir konuma getirmektedir.

STK’lara yönelik hukuki düzenlemeler yapılırken konuların içeriği kadar ele alınış yöntemi de iyileşme gereken bir alandır. Bunun en somut örneği yakın zamanda yasalaşan Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun’un yasalaşma sürecidir. Kısa sürede ve yeteri kadar tartışılmadan konunun meclis gündemine gelmesi ve STK’ların görüş ve değerlendirmelerinin yasaya yansımaması sorunun bir yönüdür. Sorunun ikinci bir yönü de sivil haklar ve özgürlüklerin geliştirilmesi bağla-

mında ele alınması gereken STK'lara yönelik bazı düzenlemelerin kitle imha silahlarının önlenmesi ve terörün finansmanı gibi bir bağlamda ve temel hak ve özgürlükleri daraltan biçimde ele alınmasıdır. Bu yeni yasa STK'ların ile sivil hak ve özgürlüklerin geleceği ile ilgili endişe doğurmaktadır. Bu düzenleme ile 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na eklenen 30/A maddesi temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı niteliktedir.

STK hukukunda bulunan sorunlar kapsamında yapılacak öneriler şu şekildedir:

- STK'ların niteliksel ve niceliksel gelişimini sağlamak için güçlü bir yasal çerçeve önem arz etmektedir. Bu noktada Kalkınma Planı'nda önerilen, STK'ların hukuki statülerini, kurumsal yapılarını, finansal kaynaklarını, faaliyetlerini, kamu kurumları ve diğer yapılarla ilişkilerini ve iş birliğini bütünsel bir bakış açısıyla ele alacak ve düzenleyecek bir "Sivil Toplum Çerçeve Yasası" çıkarılması ihtiyacı acil ve önceliklidir.
- Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Ulusal Eylem Planı'nda yer alan taahhütleri kapsamında mevzuat engellerinin aşılması için bir mevzuat analizi yapılması önerilmektedir. Bu kapsamda dernek ve vakıf kurma (STK tanımı, dernek kurmak için gerekli kişi sayısı gibi prosedürler) gibi mevzuat engelleri bu sorunlar arasında sayılabilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, 56).
- STK'ların tanımının gözden geçirilerek; yasal, işlevsel, ekonomik ve yapısal özellikleri dikkate alınarak tanımlanması gerekmektedir. Bu şekilde kapsamı belirlenerek yapılmış bir STK tanımı ile hukuki kararlar, ekonomik destekler, karar alma süreçleri ve iş birliği gibi pek çok önemli husus daha sağlıklı bir şekilde ilerleyecektir.

- STK'ların; yasal düzenlemelerin yapımı, değiştirilmesi ve iyileştirilmesi sürecinde daha fazla katılım sağlamaları oldukça önemlidir. Yasa yapım sürecinde sadece görüş bildiren taraf olmak yerine, sürecin içinde etkin rol alan bir mevzuat yapım sürecine ve anlayışına geçilmelidir. Bu konuda destek verebilmek için STK'lar toplumsal talepleri ve beklentileri iyi gözlemlenmeli, mevzuata ve tekniklere dair usullere de aşına olmalıdır.
- Yardım toplama kanunu geliştirilmelidir. Bu kanun kapsamında Belediyeler Kanunu'ndaki STK faaliyetlerini zorlaştıran hükümler de (örneğin kaymakam ve validen yardım için izin alınması) ele alınmalıdır.
- STK'ların çalışma alanlarını sınırlandıran vergilendirme, stopaj gibi kesintiler konusunda yeni düzenlemeler yapılmalıdır. İktisadi işletmesi olan dernek ve vakıflara ilişkin yeni mali düzenlemeler ve teşvikler getirilmelidir.
- STK'ların sorunu olan ama özellikle pandemi dönemiyle birlikte daha da öne çıkan finansal sürdürülebilirlik konusu için düzenlemeler yapılmalıdır. Yeni bağış mekanizmalarının önü açılmalıdır.
- Gönüllülük sorununda bahsedildiği gibi gönüllüler için de mevzuatta düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

STK'lara yönelik hukuki düzenlemeler çok farklı bileşenleri ve tarafları olan bir nitelik arz etmektedir. Bu yüzden sivil alanın gelişmesine katkı sağlayacak, sivil hak ve özgürlükleri genişleten bir yaklaşım içeren bir temel çerçeve yasanın STK'lar için önemli, öncelikli ve acil bir mesele olduğunu bir kez daha vurgulayarak bu bölümü sona erdirmekte yarar vardır.

Sonuç

Sivil toplum kuruluşlarının karşı karşıya olduğu pek çok mesele olmakla birlikte, bu çalışmada tanım ve sınıflandırma, yönetim ve organizasyon, gönüllü ve profesyonel çalışma, mali sistem ve hukuki meseleler ele alınmıştır. Bu meselelerden yola çıkarak rapor kapsamında temel çözüm önerileri sunulmuştur. Burada ele alınmış meselelerin her birisinin bağımsız biçimde ele alınması gereken konular olduğunun farkında olarak, yazının hacmine göre bir önem ve öncelik sırası oluşturulmuştur.

STK'larda yönetim ve organizasyon meselesi, sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı niceliksel artış ve çeşitlilikle birlikte daha önemli hale gelmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, yönetim ve organizasyon konusunda standart çözüm önerileri oluşturmak yerine her kuruluşun faaliyet, ölçek, uluslararası faaliyet yürütme gibi farklı özelliklerine göre, yani kendi kurumsal yapılarına göre çözümler oluşturulmasıdır. Bununla birlikte güncel yönetim ve organizasyon yaklaşımları takip edilmeli, başka alanlardan iyi ve örnek uygulamalar bu kuruluşlara uyarlanmalıdır. Yönetim ve organizasyon kapsamında STK'ların yönetim kurulu, komisyonlar ve yönetim kadrolarının yapısı ve buralarda görev alacak kişilerin niteliği önemsenmelidir. STK'larda istişare ve ortak aklı harekete geçiren, katılımcılık ve sahiplenmeyi artıran yönetim tarzlarının uygulanması konusunda özen gösterilmelidir.

STK'larda gönüllülük kapsamında; katılım, algı, bağlılık, motivasyon, yönetim sorunu ve mevzuata ilişkin sorunlar bulunmaktadır. STK'larda kurum aidiyeti, sosyal çevreye sahip olma, uzmanlık alanı ile gönüllü yapılan

işin uyumlu olması gibi uygulamalar yoluyla gönüllülerin bağlılığı ve motivasyonu artırılabilir. Gönüllülere yatırım yapılması ve kıymetli olduklarının hissettirilmesi gönüllü yönetimi bakımından önemlidir. Gönüllülükle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ihtiyacını bir kez daha vurgulamakta yarar vardır. STK'larda istihdam kapsamında nitelikli profesyonellerin kuruma çekilebilmesi için özel çalışmalar yapılmalıdır. STK'ların ihtiyaç duyduğu profesyonel istihdamı için kurumların yapısal ve yönetsel altyapı oluşturması ve doğru yapılandırılmış insan kaynakları altyapısı, istihdam için oldukça önemlidir. STK'larda gönüllüler ile profesyonellerin birlikte ve uyumlu çalışmasını sağlamak da dikkat edilmesi gereken konulardan birisidir.

STK'larda düzgün işleyen bir mali sistem kurulması önemlidir. Sistemin işleyebilmesi için nitelikli insan kaynağı ile doğru mali kaynak planlaması ve yönetimi yapılması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik ve olası kriz durumları için fon çeşitlendirmesi yapılması kritiktir. STK'lar sadece bağış alan yapılar olmaktan çıkarak, kendilerinin de kaynak ürettiği yapılar olmalıdır.

Sivil toplum kuruluşları için sivil hakları ve özgümlükleri öne çıkaran ve bu kuruluşların gelişimine katkı sağlayacak bir çerçeve sivil toplum yasası gerekmektedir. Bu yasa Kalkınma Bakanlığı çalıştayında da ifade edildiği gibi STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, finans kaynakları, faaliyetleri, kamu kurumları ve diğer yapılar ile ilişkileri ve iş birlikleri bütünsel bir yaklaşım ile ele alınmalıdır. STK'ların yasa yapım süreçlerinde sadece görüş bildiren taraf değil, aynı zamanda sürecin içinde etkin rol alan bir anlayışa geçmeleri gerekmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Teknoloji Kullanımı

Davut Pehlivanlı

İstanbul Üniversitesi

Hemen hemen her türde kuruluş için yazılım desteği çok önemlidir. Yazılımlar sayesinde kuruluşların hesap verilebilirlikleri mümkün hâle gelmektedir. STK'lar için geliştirilmiş özel yazılımlar sınırlı sayıda ve ölçektedir. Özellikle STK'ların günlük faaliyetlerinin organizasyonu ve faaliyetlerin takibinin yapılabileceği iş akışına dayalı yazılımlar sınırlıdır. Bu tür yazılımlar sayesinde üst yönetiminin aldığı politikalara ve kurallara dayalı faaliyetlerin icra edilmesi mümkün olmaktadır.

STK'lar tarafından kullanılacak yazılımları iki başlıkta sınıflandırabiliriz. İlk grupta kurumsal kaynak planlaması (ERP) yazılımları, ikinci grupta ise mobil platformlar üzerinde proje bazlı geliştirilen uygulamalardır.

Kurumsal kaynak planlaması yazılımları uzun yıllardır kullanılmakta ve belirli bir olgunluğa ulaşmış yazılımlardır. Kurumsal kaynak planlaması yazılımları sayesinde kuruluşlar bütün departmanlarının faaliyetlerini tek bir noktadan yazılım desteğisiyle yönetme şansına sahip olurlar diğer yandan da işletmelerin verileri veri tabanına kaydedilir.

İkinci grupta ise mobil platformlar üzerinde proje bazlı geliştirilen uygulamalar yer alır. Uygulamalar, sivil toplum kuruluşlarının daha geniş kitlelere ulaşabilmeleri, yüksek sayıda katılımcı desteği ile faaliyetlerini yürütebilmeleri ve ilgili faaliyetler için harcadıkları bütçenin çok çok ötesinde geniş kitlelere ulaşabilmeleri açısından önemlidir.

Günümüzde STK'ların gönüllü, bağışçı ve üye adaylarına ulaşabilmeleri temel bir problem alanıdır. Özellikle 15 Temmuz, bu anlamda bir milattır ve artık hiçbir STK eskiye nazaran toplum nezdinde sınırsız krediye sahip değildir ve ciddi anlamda sorgulanmaktadır. Diğer problem ise bireylerin sivil toplum kuruluşu faaliyetlerine zaman ve bütçe ayırma noktasında isteksiz olmalarıdır. Ayrıca STK'ların bireylere ulaşamadıkları diğer bir ifadeyle yeni neslin dikkatlerini çekememektedirler.

Yeni neslin neredeyse her an online mobil hayatı benimsedikleri gerçeği dikkate alındığında, sivil toplum kuruluşlarının temel hedeflerine ulaşmaları açısından önceliği proje tabanlı geliştirilen faaliyetler eksenli uygulamalara vermeleri beklenmektedir ve bu tercih nihai olarak da STK'ların hedeflerine ulaşmaları açısından önemlidir. Diğer yandan kurumsal kaynak planlaması yazılımları da hesap verilebilirlik noktasında önemlidir.

STK'larda öncelikle ihtiyaç analizi yapılmalı, ihtiyaç analizine paralel öncelikler değerlendirilmeli, bu önceliklere paralel yazılımlar ve uygulamalar geliştirilmelidir. Bu konu, teknik bir tercihten ziyade stratejik bir tercihtir. Sınırlı kaynakların kurumsal kaynak planlaması türü yazılımlara mı yoksa faaliyet eksenli uygulamalara mı ayrılacağı, STK'ların stratejilerinin sonucudur.

Son 10 yıllık periyotta iş analitikleri kapsamındaki yazılımlarda hızlı gelişmelerin yaşandığına ve verinin etkin kullanımına yönelik algoritmalar, senaryolar ve yapay zekâ destekli uygulamalardaki artışa şahit oluyoruz. Bu anlamda yazılımlara yatırım, geleceğe ulaşmak ve gelecekte de faal olmak isteyen STK'lar için ihtiyaç noktasından zorunluluk noktasına evrilmiştir.

Salgın Zamanında Sivil Toplum

Ömer Torlak

Istanbul Ticaret Üniversitesi

Salgın döneminde sivil toplumun kendi içindeki dayanışma ve paylaşma örneklerine ilişkin sanırım herkesin hafızasında yer edinen ve gelecekte de hatırlayacağımız örnekleri yaşadık. Salgının devam etme potansiyeline bağlı olarak tanıklık yaptığımız örneklerin artarak gelişme ve genişleme ihtimali de var gözüküyor. Böylesi bir gelişmenin, özellikle önceki kuşaklarla yeni kuşakların gönüllülük ve gönüllü çalışmaları bakımından aralarında önemli farklılıklar olduğu düşüncesinden hareketle, karşılıklı olarak bu iki kesimin birbirlerinin yaklaşımlarını görebilmiş olmalarının değerli olduğunu ifade etmek gerekir. Her şeye rağmen kültürel kodlarında paylaşmaya ve dayanışmaya ilişkin güçlü olduğu düşünülen değerler sayesinde salgının başlangıcından bugüne önemli tecrübelerin paylaşıldığını söylemek mümkün gözükmektedir.

Sivil toplumda âdeta doğal olarak yansımaları bulan bu tür gelişmelerin STK'lar bakımından örgüt kapasitesi, tecrübe biriktirme, şeffaflık ve odaklanma gibi hususlar bakımından ortaya çıkaracağı değerlendirmelerin de önemli katkılar sağlayacağı ifade edilebilir.

Salgın Dönemi ve STK'ların Değişen Ajandası

Hayatın olağan akışından ne kadar söz edilebilir konusu da aslında kendi içinde tartışmaya açık olsa da gündelik hayatın doğallığı içinde insan ve kurumlar, aykırı ve sıra dışı gelişmeleri genellikle ya akıllarına getirmeksizin ya da gerçekten bunları hiç düşünmeden faaliyetlerini sürdürüyorlar. Biriktirilen hayat tecrübesi, insan ve kurumları kriz olarak da adlandırabilecek bu ayrık dönemler için az ya da çok hazırlık yapmaktan da alıkoymaz, tam tersine onları belli bir hazırlık yapmaya zorlar. Böylesi dönemlerin ortaya çıkış, gelişme ve etkileri de sıra dışı ve ayrık olup ne kadar süreceği de önceden kestirilmesi hemen hemen mümkün olmaz. İçinden geçtiğimiz salgın süreci de oldukça ayrık bir döneme işaret etmektedir. Muhtemelen sürecin tamamlanmasından belli bir süre sonra sebeplerini ve sonuçlarını çok daha isabetli bir biçimde değerlendirme imkânı elde edebileceğiz. Üzerinden geçen yaklaşık bir yıllık gelişmeler dikkate alındığında -en azından şimdilik- önceki salgın dönemlerinden çok farklı bir şekilde, küresel ölçekte etkilerin yaşandığı kriz süreci olarak adlandırabileceğimiz bir dönemden geçtiğimizi söylemek yanlış olmayacaktır. Kişi, şirket ya da kurumlar olarak hemen her ihtiyaç duyduğumuz ürüne ait markaların küresel ölçekteki üretim, lojistik ve satış ağlarının ne denli sıkıntıya düştüğünü hep birlikte görmekle birlikte eve kapanmanın beraberinde getirdiği gündelik çalışıp kazananların iş ve gelir kaybı yanında uzaktan çalışmaya adaptasyon problemleri, evde kalmanın beraberinde getirdiği stres ve genel bir kaygı sonucunda taleplerde ortaya çıkan değişimlerle kendisine çok güvenilen küresel piyasa mekanizmalarının aksamasına tanıklık ettik. Salgın öncesi hiç de akla gelmeyen işsiz kalan insanlar yanında riske rağmen gelir elde etmeye çalışan çok sayıda bireyin durumu ve kaygı sonucunda güven kaybı ile inanç ve değerler bakımından yaşanan zihinsel kırılmaları da gözlemledik.

İşte bütün bu salgın öncesi akla gelmesi mümkün olmayan gelişmeler, sivil toplum kuruluşlarının da muhtemelen tamamına yakınının kurumsal olarak ajandalarındaki önem ve öncelik sıralamalarının değiştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkardı. Bir yandan bağış ve destek kaynaklarında muhtemel kayıpları yönetme gibi yeni bir durumla baş etme ile uğraşan STK'lar diğer yandan ise gönüllü çalışanlarının sağlığını koruma yanında onların yeni yeteneklerle donatılmasına katkı sağlama ve kendi ilgi alanlarına göre destek bekleyenlerin artan yardım taleplerini karşılayabilme gibi salgın öncesi hesapta olmayan yeni konu başlıklarını ajandalarına not etmek durumunda kaldılar. Bu bağlamda salgın döneminde STK'ların etkilenmelerini aşağıdaki gibi üç başlık altında kısaca irdelemek faydalı olacaktır.

Bağış ve Gelirlerde Azalma Riski

Salgının küresel ölçekte ciddi boyutlara erişiminin çok kısa sürede farkına varılması, serbest dolaşıma alışkın insan, şirket, kurum ve devletlerin âdeta kapıları kapatıp eve kapanmaları ister istemez her düzeydeki kaygıyı artırmıştır. Azalan gelirler, iş kayıpları, ekonomik daralmalar, STK'lar için asıl gelir kaynağı olan insanın bağış yapma gücüne ve eğilimine doğrudan etkide bulunmuştur. İş ve gelir kaybı yaşayan insanın haklı olarak temel kaygısı, kendi hayatının idamesi noktasına gelmiştir.

Bu noktada salgın döneminin gerektirdiği düşünülen acil ürünleri kapışma anlamında market raflarına hücum etme ve etrafındaki yardıma muhtaç insanlara gözünü kapama gibi hususlar bakımından toplumumuzun ekonomik refah düzeyi çok daha gelişmiş pek çok topluma göre oldukça iyi bir sınav verdiğini teslim etmemiz gerekir. Gerek market raflarını talan edersene bir tüketici davranışının çok aşırı bir düzeyde gerçekleşmemiş olması gerekse en yakınından başlayarak maddi manevi yardım eylemlerinin çoğunlukla reklama gerek duyulmaksızın sergilenmiş olması, takdire şayan davranış ve eylemler olarak tarihe geçmiştir. Birey düzeyindeki bu tutum ve davranışların ülkemizdeki STK'lar tarafından da azalan gelir ve bağışları dikkate alarak daha tutumlu davranma ve var olan birikimi daha etkili kullanma yeteneklerine katkı bakımından örnek alınmış ve doğru değerlendirilmiş olacağı düşünülmektedir.

Gönüllülerin Sağlıklarının Korunması ve Yeteneklerinin Geliştirilmesi

Daha etkin ve verimli çalışma ihtiyacının ortaya çıkmış olması, STK'ların gönüllülerinin bir taraftan sağlıklarını koruma ve onların kaygılarını yönetme konu başlığını önemli hâle getirirken diğer taraftan da salgın dönemi ve sonrasına ilişkin gönüllü yetenek ve becerilerinin nasıl geliştirilebileceği konusunda ev ödevlerine hazırlık yapmayı gerektirmiştir.

STK'ların hemen tüm işlerinde gönüllü katılımının önem ve değeri dikkate alındığında küresel ölçekte yaşanan salgında öncelikle gönüllülerinin sağlığının korunması, yükselen kaygı düzeylerine ilişkin olarak destekleyici programlar uygulanmasının önemi daha kolay anlaşılabilir. Bunun başarılabilmesi ölçüsünde gönüllülerin çabaları ile hedef kitlelerinde olan ve salgın sebebiyle daha da genişleyebilen çerçevedeki yardıma muhtaç insanlara destek ve yardımların etkinliğinin artırılması mümkün olabilir. Bunun ne derece başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı konusunu değerlendirmek için elimizde ciddi bir verinin henüz olmadığını biliyoruz. Salgın sürecinden sonra bu konuya ilişkin çok daha sağlıklı verilerle bir analiz ve değerlendirme yapmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmenin şimdilik yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllülerin salgın süreci ve sonrasındaki STK değişimi, yeteneklerinde bir gelişim olup olmadığı ve öncelikle kendileri başta olmak üzere kaygı ve stres yönetimindeki etkinlikleri, yeni fikirler ve yeni uygulama örneklerinin gelişip gelişmediği gibi hususlar bakımından yapılacak analiz ve değerlendirmelerin bu konuya ilişkin anlamlı sonuçlar elde edilebileceği ve ilerleyen dönemlerde STK'lara önemli açılımlar kazandırabileceği açıktır.

Salgın Döneminde Artan Yardım ve Destek Taleplerinin Karşılanması

Bir yandan azalan destek ve bağışlar sonucunda gelirleri yönetme diğer taraftan ise artan ve çeşitlenen yeni destek ve yardım talepleri karşısında gelir-gider dengelemesi, STK'lar için de salgın döneminde en az şirketler kadar önemli hâle gelmiştir. Gündelik çalışan ve günlük kazancı olmadığına hayatını idame ettirme noktasında yardıma muhtaç hâle gelen çok sayıdaki çalışan yanında girişimcilerin de bir kısmının iş yerini açamaz hâle gelmesi dolayısıyla çalışanın ücretini ödeyemez, kirasını veremez, borcunu karşılayamaz hâle gelmesi gibi hususların salgın sürecinde anlık ve beklenmedik bir durum olarak toplumun karşısına çıkmış olması, STK'ların gelir gider dengelemesi yapmasını daha da zorlaştıran bir durum olarak karşılandı.

Bu gerçek karşısında paniğe kapılmaksızın hareket edebilmek, kıtlaşan bağış ve gelirlerin doğru yer ve zamanda kullanılabilmesi bakımından oldukça önemli bir konu başlığı hâline gelmiştir. Bu durumda en azından ilgi alanı ve coğrafi bölge olarak birbirine yakın sayılabilecek STK'ların koordinasyonu, birbirleri ile iletişimi kıtlaşan ve daha da kıt hâle gelebilecek kaynakların etkin kullanılabilmesi bakımından önemli bir hâle gelmiş bulunmaktadır. Bu durum sadece yardım ve destek için kullanılabilen bütçeler bakımından değil aynı zamanda gönüllülerin paylaşımı ve dayanışması bakımından da oldukça önem arz etmektedir.

Salgın Döneminde STK'larda Süreç Yönetimi

Eve kapanma, iş yerlerinin kapanması, esnek ve evden çalışma formlarının artan biçimde uygulamaya geçirilmiş olması, gündelik iş yapanların yeni işsizler olarak gelirsiz kalması ve var olan işsizlere eklenmesi, tedarik ve lojistikte küreselleşen alışkanlıkların yeniden gözden geçirilme ihtiyacı gibi çok sayıdaki hızlı değişimle birlikte STK'ların da ticari işletmelere benzer şekilde bazı süreçlerini dijitalle taşınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İnsana dokunma özelliğinin gönüllüler ve ihtiyaç sahipleri için olmazsa olmaz niteliğine rağmen, salgın sürecinin ortaya çıkarmış olduğu kaygının büyüklüğü ister istemez faaliyetlerin önemli bir kısmının geleneksel olandan dijital olana kaydırılmasını beraberinde getirmiştir. Böyle bir gelişmenin imkân sahibi bağışçıların da yardım etme duygularını destekleyici olabilmesi bakımından olumlu sonuçlar ürettiği de söylenebilir. Bu sonucun olumlu olma gücünün artırılabilmesi bakımından STK'ların güvenilirliği, itibarı ve marka değeri yanında dijital imkânları doğru, zamanlı ve farklı bağışçı hedef kitlelerini dikkate almak suretiyle kullanabilme becerisi de çok önemlidir.

Süreçlerin yönetimi bakımından salgın süreci ve sonrasına ilişkin olarak STK yönetimlerinin gönüllülerinden başlamak üzere yeni iş formlarına uyumda zorluk çekecek ve belki de uzun süre gelirsiz kalacak ya da gelir kaybı yaşayacak hedef kitlelerindeki insanların bazı becerilerinin geliştirilmesi, onlara bazı yeni beceriler kazandırılması ve dijital ortamlarda süreç yönetimine katkı konularına odaklanmalarında fayda olacaktır. Bu şekilde bir yönüyle kaynaklarını daha etkili ve verimli kullanmak suretiyle yardım ve desteklerin önem ve önceliklendirilmesi bir yönüyle de becerileri artırılmış gönüllülerin hem kendilerine hem de topluma olan katkılarının artırılması sağlanabilecektir.

Dijital süreç yönetimlerinin doğru bir şekilde kurgulanması ve sürdürülmesi, STK'lar için şeffaflık konusunun öneminin anlaşılmasına katkı sağlayacak beraberinde gönüllü katılım ve desteklerin artmasına yol açabilecek, kayıt dışılığın önlenmesine yol açacağı gibi etkin süreç yönetimleri ile gelir-gider dengelerinin güçlü bir şekilde kurulabilmesini de destekleyecektir. Böylesi bir değişimle gönüllülerin saha dışındaki pek çok işi dijital ortamda sürdürme yeteneği artarken kaygısı azalacak ve elde edeceği bu yeteneklerini şahsi kazanç elde edebilme bakımından da değerlendirebilme imkânı kazanmış olacaktır. Bir başka ifadeyle yeni süreç yönetimi bağlamında gelişen dijital becerilerle değişen iş ortamının gerekliliklerine uyarlama şansı gönüllüler ve destek verilen kesimler için de artırılabilir.

Yönetim vizyonu ve kriz dönemlerine hazırlık bakımından da salgın sürecinin birey, şirket ve devlet yönetimleri için olduğu gibi STK yönetimleri için de önemli çıkarımlara sebep olduğu söylenebilir. Karşı karşıya kalınan yeni ve ayrık durum sebebiyle

STK'lar çıkış noktası ararken günü kurtarma bakış açısına değil de yeni duruma uygun süreç yönetimine ve bakış açlarına odaklanabilme becerisini gösterebilirlerse yönetim ve gönüllüler düzeyinde yeni bir öğrenme fırsatı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Böyle bir fırsatı yerli yerinde, zamanlı ve doğru bir biçimde değerlendirme niyeti bile başlı başına anlamlı bir çıkış noktası olacaktır. İçerik kapanmacı ve paylaşımından uzak tutum ve davranışların sadece ilgili STK'ya zarar vermeyeceği genel olarak itibar ve imajı olumsuz etkileyeceği, gönüllülerin heyecan ve bağlılıklarını zayıflatabileceği de unutulmamalıdır.

Gönüllü ve destek verilen hedef kitlelerdeki jenerasyon farklılaşması da dikkate alındığında, STK'lar bakımından da süreç yönetimlerinin salgın süreci ve sonrasına ilişkin yeniden gözden geçirilmesinin ayrıca önemli olduğu daha kolay anlaşılabilir. Pek çok STK yönetimi bakımından kuşaklar arasındaki değişime karşı yaşanan körlük ya da gereksiz direncin beraberinde getirdiği etkisizlik ve verim kaybının ortadan kaldırılabilmesi bakımından da salgın süreci ve sonrasına ilişkin süreç yönetimi konularını gündemine alabilen STK'ların yeni imkân ve fırsat pencerelerinden yararlanmaları mümkün olabilir. Bu şekilde önceki kuşaklardan yöneticilerin dijital süreçlere yönelik becerileri artarken daha genç kuşakların yaşamış tecrübeleri ilk ağızdan duyma, o tecrübeleri yeni süreçlerde değerlendirme ve nihayetinde farklı bakış açılarının, farklı yetenekler ve tecrübelerin birlikte çalışması sonucunda STK'larda etkili ve verimli çalışmalara yol açması bakımından salgın sürecinin belki de bir imkâna dönüştürülebilmesi örnekleri yaşanabilir.

Salgın Süreci ve Sonrasında STK'lar İçin Dersler

Süreç yönetimini iyileştirme yanında gelir-gider dengesini etkin bir şekilde işletebilmek, gönüllüler ile günlük çalışan ve iş biçimine göre kısa sürede iş kaybı yaşayanlara yetenek kazandırmak gibi öncelikli amaçlara erişebilme bakımından STK'ların asli faaliyetleri olan yardım ve desteklere odaklı hareket etmelerine fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Böylesi bir odaklanma sayesinde benzer işleri yapan ve özellikle yakın bölgelerde faaliyet gösteren STK'lar ile faaliyet ve hedef kitle ya da bölge paylaşımına imkân tanınması mümkün hâle gelebilecektir. Bu şekilde hem STK özelinde hem de gönüllü çalışmaları ve destek verenlerin geneli bakımından kaynaklarının daha etkili ve verimli bir şekilde kullanılması söz konusu olacaktır.

Odaklı çalışabilen STK'ların gönüllüler ile katkı verebilecekleri işsizlerin salgın sürecinin de tetiklemiş olduğu yeni iş modellerine uyum kapasitelerini geliştirmeye yönelik yetenek ve beceri geliştirme çalışmalarına ağırlık vermeleri de mümkün hâle gelebilir. Böylesi çalışmaların aslında STK'ların dijitalleşen dünyada yeni iş modellerine daha fazla katkı ve gönüllü destek verebilecek insan değerini ortaya çıkarma ihtimali de güçlenmiş olacaktır. Balık desteği yerine balık tutma becerisini kazanan bireyin öz güveni artacağı gibi vefa duygusu körelmemiş çok sayıda insan kendisine verilen desteği idrak ve takdir ederek imkân ölçüsünde verebileceği gönüllü destekleri artırmaya çalışacaktır. Kendi yeteneklerine değer ve önem verildiğinin farkına varan daha fazla sayıda insanın gönüllülük çalışmalarına katılımı artarken kazanılan yeni beceri ve yeteneklerle STK'ların kurumsal kapasitelerine katkıları da zenginleşir. Böyle bir sonuç aslında toplum olarak da gönüllü katılımın nicelik ve nitelik olarak büyümesi anlamına gelir.

Gönüllü katılım ve desteklerin nesiller arası farklılıklar dikkate alınmak suretiyle artırılabilmesi, onlara sağlanacak yetenek ve beceri destekleri bağlamında oldukça önemlidir. Pek çok gönüllü kuruluşun kurucu unsurları olarak daha ileri yaşlı kuşağın tecrübeleri ile gençlerin gönüllülük çalışmalarına yaklaşımı, şeffaflıktan anladıkları, hassasiyetleri, salgın süreci ve sonrasına ilişkin hangi yetenek ve becerilerin daha önemli hâle geleceği gibi pek çok husus bakımından dijital dünyaya yakınlık gibi konuların uyumlaştırılabilmesi oranında daha güçlü STK yapılarının ortaya çıkabileceği düşünülebilir. Bunun yanında odaklanma ile birlikte STK'ların şeffaflaşma, gelir-gider dengesine daha fazla önem ve öncelik verme ve tüm bunlarla birlikte sahip oldukları kaynak, kapasite ve imkânları olabildiğince etkili ve etkin bir biçimde kullanabilme imkân ve yetenekleri de artacaktır. Dolayısıyla STK'ların salgın sürecini bu bağlamda çok iyi değerlendirip doğru odaklanma stratejileri geliştirmeleri elzem görülmektedir.

A stack of papers, slightly blurred, with the title text overlaid in the upper right quadrant. The papers are white and stacked in a way that creates a sense of depth and volume. The text is in a bold, black, sans-serif font.

**FARKLI ALANLARDA
SİVİL TOPLUMUN
SON ON YILI**

İnsani Yardım Sivil Toplum Kuruluşları

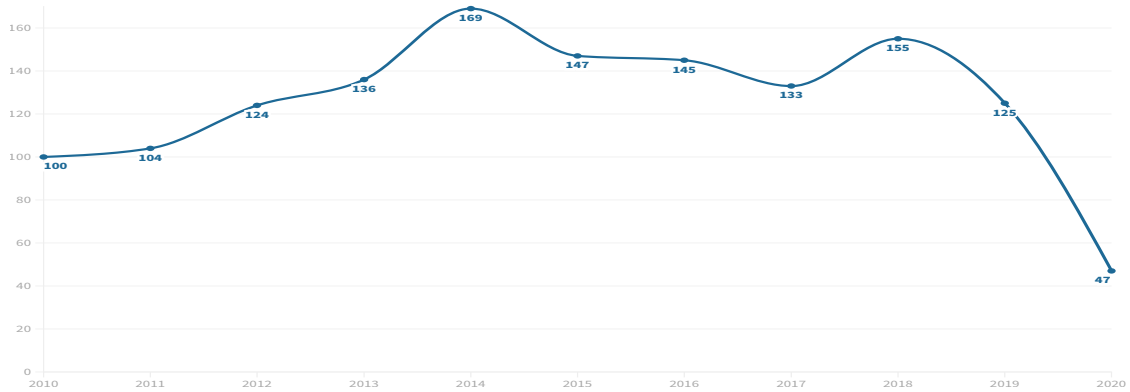
Muhammed Mustafa Bilgili | İLKE Vakfı

İnsani yardım faaliyetleri, her ülkede olduğu gibi Türkiye'nin sivil toplum kuruluşlarında da önemli bir yere sahiptir. İnsani sorumluluk adı altında yürütülen bu faaliyetlerin daha sağlıklı, düzenli ve koordinasyon hâlinde sürdürülebilmesi için zamanı yakalayabilen, nitelik artırıcı çalışmalar yapmak gereklidir. İnsani ve sosyal yardım faaliyetlerinin niteliksel değerlerinde yükseliş sağlayabilmek için faaliyet alanlarındaki niceliksel değişimleri incelemek ve çeşitli analizlerde bulunmak son derece önemlidir.

Türkiye'deki STK artışının son 10 yıl içerisindeki seyri incelendiğinde 2014 yılına kadar düzenli artış görülmekte ancak 2014-2017

yılları arasında ise kademeli bir düşüş gözlemlenmektedir. Artış nedeni olarak ekonomik ve sosyal refahın yükselişi gösterilebileceği gibi toplumsal bilincin gelişmiş olması da nedenlere dâhil edilebilir. 2014-2017 yılları arasındaki düşüşün olası nedenleri, bu çalışma kapsamı dışında kalacağı için ele alınmayacaktır. Ancak özellikle 2016-2017 yılları arasındaki düşüş, Türkiye'de gerçekleşen FETÖ darbe girişimi sonrasında atanan kayyumların ve vakıf-dernek kurulmasına dair getirilmiş olan kısıtlayıcı önlemlerin sonucudur.

FETÖ örgütü, maddi birikim ve faaliyetlerinin kahir ekseriyetini "hayır ve insani çalış-

Grafik 7. Yıl İçinde Kurulan Yeni Vakıf Sayıları (2010-05.08.2020)

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2020. https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/06-yil-icin-de-kurulan-yeni-vakif-sayilari-2001-050.pdf adresinden erişilmiştir.

ma” ismi altında gerçekleştirdiği için devletin mercek altına aldığı kısım, hayır ve insani yardımlara yönelik vakıf-dernek kuruluşları olmuştur. Bu nedenle vakıf-dernek kurumları için yapılan yeni düzenlemeler, insani yardım faaliyetleri için kurulan vakıf ve dernek sayısında da düşüşe neden olmuştur. 2018 yılı sonrasında ise keskin bir düşüş gerçekleşmiş, 2020 Ağustos ayına kadar kurulan yeni vakıf-dernek sayısı 47’ye kadar düşmüştür. Bunun nedeni olarak vakıf olgusuna dair toplumsal güvenin kaybedilmiş olması belirtilebilir. Buna ilaveten düşüşün nedenleri arasında Covid-19 virüsünün etkisini de unutmamak gerekir.

Türkiye’deki derneklerin faaliyet alanlarına göre dağılımı incelendiğinde insani yardım gerçekleştiren derneklerin sayısı 5.543, sağlık alanında faaliyet gösteren derneklerin sayısı ise 2.641’dir. Yani tüm dernekler içerisinde insani yardım faaliyetlerinin oranı %4,5 iken sağlık, yaşlı ve çocuklara yönelik faaliyetler, eğitim ve araştırma faaliyetleri dâhil edildiğinde yardım oranı %8,5’e yükselmektedir. İnsani yardım dışında zikredilen faaliyetlerin içerisinde burs, geçim desteği vs. bulunduğu için “yardım” başlığı altında değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır (İçişleri Bakanlığı, 2020).

Türkiye’de “yardım” alanını hedefleyerek kurulmuş vakıf ve derneklerin hedef kitlesine bakıldığında ilk sırada çocuk ve gençler gelmektedir. Bu gruba hitaben eğitim bursu, okul inşası, eski okulların restorasyonu, kitap yardımı vb. faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu noktada zikredilmesi gereken bir diğer önemli husus, “engelliler” kitlesi için yürütülen faaliyetlerdir. Engelliler için yürütülen

faaliyetlerin büyük bir kısmı eğitim alanındadır. Bu nedenle vakıf ve derneklerin gündemini yoğun biçimde işgal eden hususların başında eğitim gelmektedir. Eğitimin yanı sıra İHH gibi birçok sivil yardım kuruluşunun çalışma faaliyetleri; mülteci desteği, geçim yardımı, yetim, sağlık çalışmaları, kuyu açma, doğal afet vs. şeklindedir. Bu konular içerisinde en çok faaliyet yürütülen alan ise mülteci geçim yardımı ve yetim yardımıdır. Yetimlere yönelik gerçekleştirilen temel faaliyetlerden biri de yine eğitim alanındadır. Bu nedenle STK’ların yardım faaliyetlerine yönelik yapılacak detaylı çalışmalarda üzerinde ehemmiyetle durulması gereken konu eğitimidir.

Derneklerin faaliyet alanına göre yıllık sayısal değişimlerine dair detaylı veri bulunamamıştır. Ancak çeşitli devlet kurumları tarafından paylaşılmış, 2018 ve 2020 yıllarını kapsayan raporlar içerisinde derneklerin faaliyet alanlarına dair sayısal iki önemli veriye ulaşılmıştır. Bu verilere göre 2018 yılında insani yardım derneklerinin sayısı 5.627 iken (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı, 2018) 2020 yılında bu sayı 5.543’e düşmüştür¹ (İç İşleri Bakanlığı, 2020). Bu düşüşe ilave edilebilecek bir diğer önemli husus ise Grafik 7’de ortaya konulduğu üzere yeni vakıfların 2015-2019 yılları arasındaki “Sosyal Hizmetler” ve “Hayır İşleri ve Gönüllü Faaliyetler” alanındaki giderlerinin, bir başka deyişle harcamalarının düşüş gösteriyor oluşudur. Vakıf ve derneklerin kapatılması, sayılarda bu denli düşüşe neden olmamalıdır. Zira vakıf sayısındaki düşüş, yardım alanındaki ihtiyacı ortadan kaldırmamıştır. Bu nedenle yeni kurulmuş olan vakıfların, yardım alanında kapatılmış olan vakıf

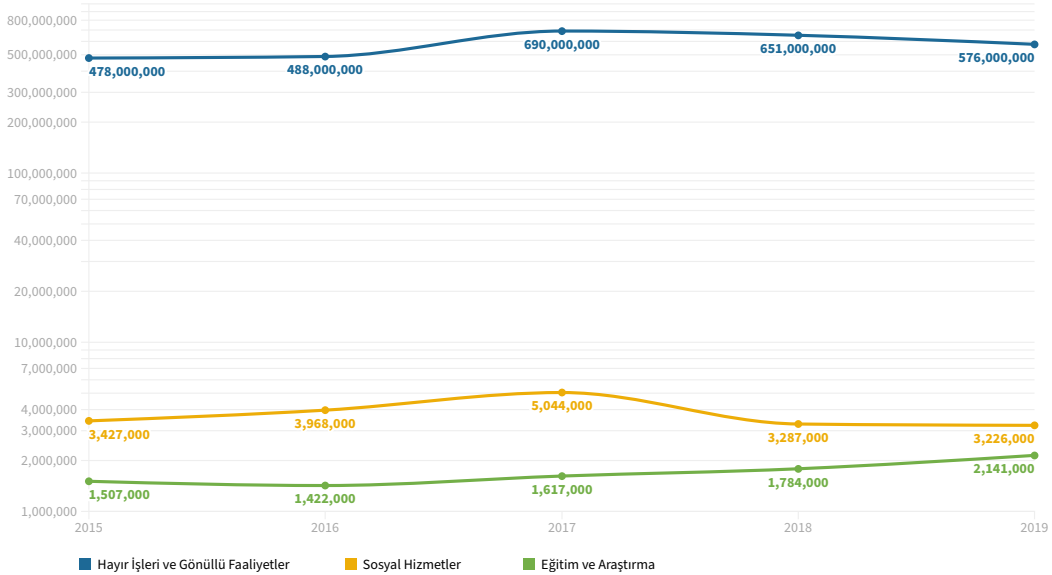
1 03.11.2020 tarihinde elde edilen veridir. İçişleri Bakanlığı’nın sitesinde verilen bu veri, düzenli aralıklarla güncellenmektedir.

ve derneklerden oluşan boşluğu doldurması ve böylelikle giderlerinde artış göstermeleri gerekirken, verilerin ortaya koyduğu ise beklenenin aksine yardım harcamalarında düşüş gerçekleşmiştir.

İnsani yardım noktasında bir diğer önemli husus, fark yaratan faaliyetlerdir. Özellikle Turkcell ve Vodafone gibi telekomünikasyon şirketlerinin sürekliliğini sağlayarak gerçekleştirdikleri projeler toplumda büyük ilgi görmüştür. Turkcell'in "Kardelenler" projesi ile geçim sıkıntısı çeken kızlar ile yetim kızların eğitim masraflarını karşılaması ve dijital yardım ile tablet vs. temin etmesi, fark yaratan bir proje olarak zikredilebilir. Hakeza Vodafone'un "Düşler Akademisi" isimli projesi ile engelli gençler için eğitim, spor ve sanat faaliyetlerine yönelik kurslar gerçekleştirmesi, fark yaratan projeler için önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'de son on yıl içinde yeni vakıf ve dernek kuruluşunda düşüş gözlem-

lenmiştir. İnsani yardım alanında hizmet veren vakıf ve derneklerin sayısında da bu paralellikte düşüş gözlemlenmiştir. İnsani yardım kapsamında gündemde olan konular; mülteci desteği, geçim yardımı, yetim, sağlık çalışmaları, kuyu açma, doğal afet vs. şeklindedir. Bu hususlarda ağırlıklı olarak ortaya konulan eğitim alanında icra edilen yardımlardır. İnsani yardım konusunda dikkati çeken önemli bir diğer husus, faaliyetlerin maddi ve niteliksel olarak önemli kısmı İHH gibi kuruluşu eskiye dayanan kurumlarda gözlemlenmektedir. Bu nedenle "Sivil Toplum kuruluşlarında Yardım" konusu araştırmaları yapılırken araştırmayı köklü kurumlar üzerinden gerçekleştirmek daha sağlıklı ve nitelikli sonuç elde etmeyi sağlayacaktır. Yardım faaliyetleri için yeni, farklı ve öne çıkan faaliyetler içinse "Kardelenler" ve "Düşler Akademisi" projeleri örnek göstermek mümkündür.

Grafik 8. Yeni Vakıfların Amaçlara Göre Giderleri 2015-2019

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2015-2019. https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/13-yeni-vakiflarla-ilgili-secilmis-veriler-2015-20.pdf adresinden erişilmiştir.

Kadın Sivil Toplum Kuruluşları

H. Merve Bircan Altınsoy | İLKE Vakfı

Kadın STK'ları kapsamında kadınlara yönelik çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları bu yazı kapsamında incelenecektir. Kadın STK'larının; dernek, vakıf, sendika, kooperatif ve federasyon gibi farklı yapılarla ortaya çıktığı görülmektedir.

Kadın dernekleri kapsamında Sivil Toplum Genel Müdürlüğü'nün verileri incelendiğinde, çok fazla veriye ulaşılamadığı görülmektedir. Sivil Toplum Genel Müdürlüğü'nün faaliyet alanlarına göre dernekler sınıflandırmasında "kadın dernekleri" şeklinde bir tür sınıflandırması mevcut değildir. Bununla birlikte detaylı faaliyet alanı verileri incelendiğinde "kadın hakları" şeklinde bir başlık olduğu görülmektedir. Dernekler kendi beyanlarında bulunurken, faaliyet alanlarını kendileri bildirmektedir. 2020 yılı itibarıyla detaylı faaliyet alanını "kadın hakları" olarak tanımlayan dernek sayısı 1.012'dir. Şehir bazında incelendiğinde ise kadın hakları alanındaki dernek sayısı 115 ile en fazla Bursa'da bulunmaktadır. Bursa'yı; 109 ile İstanbul, 86 ile İzmir ve 69 ile Ankara izlemektedir. Detaylı faaliyet alanı kadın hakları olan derneklerin ana faaliyet alanları incelendiğinde ise hak ve savunuculuk, düşünce temelli dernekler, kültür, sanat ve turizm dernekleri, toplumsal değeri yaşatma dernekleri, mesleki ve dayanışma dernekleri alanlarının olduğu görülmektedir. Vakıflar kapsamında veriler

incelendiğinde ise yeni vakıfların hedef kitesine göre dağılımı kapsamında hedef kitlesi kadın olan vakıfların verisine ulaşılmıştır. Bu kapsamda hedef kitlesi kadın olan vakıfların sayısının 2.369 olduğu görülmektedir. Hedef kitlesi sıralamasına göre üçüncü sırada %15 oranıyla hedef kitlesi kadın olan vakıflar yer almaktadır. Bunun dışında kadın vakıflarına dair veriye ulaşılamamıştır. Bütün bu verilerle birlikte kadın STK'larının hak ve savunuculuk, eğitim ve insani yardım gibi faaliyet alanlarında yer aldığı söylenebilir.

Bu alanda araştırmalar yapan önemli isimlerden olan Prof. Dr. Ömer Çaha, verdiği bir röportajda "Türkiye'nin son kırk yılında en önemli ve etkili sivil toplum hareketinin kadınlar cephesinden geldiğini" vurgulamıştır. Ayrıca "Kadın örgütlerinin yasal mevzuatın eşitlik temelinde revize edilmesini sağladıklarını; akademi ve medya dâhil birçok alanda kadının bakış açısının dikkate alınmasının yolunu açtıklarını" belirtmiştir (Kap, 2020). Bu bağlamda kadın STK'larının diğer STK'lara kıyasla daha örgütlü olduğu ve yasalari etkileme gücünün daha fazla olduğu söylenebilir.

Kadın hakları ve kadın STK'larını yakından ilgilendiren en önemli sözleşme olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), Birleşmiş

Milletler (BM) temel insan hakları sözleşmeleri arasında yer alan ve kadın hakları konusunda uluslararası standartları belirleyen ilk sözleşme olma özelliği taşımaktadır. Bu sözleşme kadın STK'larının örgütlülüğünün en önemli örneğidir. 1985'te Türkiye tarafından imzalanan sözleşmede, kadın örgütleri CEDAW komitesine sunmak için gölge/alternatif raporlar hazırlamaktadırlar. Bu raporlarla CEDAW komitesi ülkeler bazında kadın haklarının gelişim sürecini sivil bir bakış açısıyla görebilmektedir.

Kadın STK'ları için son on yıllık dönemde tartışılan birçok gündem bulunmaktadır. İstanbul sözleşmesi, kadın cinayetleri, aile içi şiddet, kadın girişimciliği, toplumsal cinsiyet eşitliği bu gündemler arasındadır. Bunun dışında covid-19 döneminde ise ev içi şiddet, toplumsal cinsiyet, kadın istihdamı, kadına yönelik şiddet bu gündemler arasındadır. Bu gündemler ile ilgili çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı "Koronavirüs Salgını ve Kadına Yönelik Şiddet" başlığında bir rapor yayımlamıştır. İSTANPOL "Covid-19 salgınının kadınların çalışma ve hane yaşamı etkileri" üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bunun yanında İLKE

Vakfı tarafından "Aile Hukuku ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı bir politika notu yayımlanmıştır.

Kadın STK'ları çeşitli projeler yaparak hem kendi kapasitelerini geliştirmekte hem de faaliyet alanları kapsamında çalışmalarını sürdürebilmektedir. Son on yıl incelendiğinde, 2014-2016 yılları arasında sürdürülmüş olan "Aile İçi Şiddet Projesi" örnek verilebilir. Bu proje kapsamında STK'lara kadına karşı şiddete yönelik kapasitelerini geliştirebilmeleri için 11 ilde 19 STK'ya hibeler verilmiştir. Bunun dışında farklı sivil toplum alanları desteklenmektedir. Örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından, Tarım Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı iş birliğinde 2018 yılında "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu kapsamda "Kadın Kooperatifçiliği Çalışma Grupları" oluşturulmuştur ve farklı illerde çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

Sonuç olarak kadın STK'ları pek çok alanda faaliyet göstermekte ve çeşitli projelerle görünürlüklerini artırmaktadırlar. Gelecek dönemlerde kadın STK'larına ilişkin müstakil bir tasnifin bulunması, bu alana ait verilerin elde edilebilmesi için olanak sağlayacaktır.

Eğitim Sivil Toplum Kuruluşları

Hasan Remzi Eker | İLKE Vakfı

Ülkemizde eğitimin sadece devlet tarafından değil sivil kuruluşlar tarafından da yapılıyor olması uzun soluklu bir tecrübedir. Bu yaklaşım yani eğitimin sadece resmî kaynaklarla sunulabilecek bir hizmet olmaktan öte sivil yaklaşımlarla birlikte kuşatılabilecek bir hizmet olması, eğitime atfedilen değeri ve beklentiyi göstermektedir. Ülkemizde bu durum son 10 yıllık zaman diliminde nicel (dernek sayıları gibi) ve nitel (projeler gibi) verilerle de okunabilir olmaya başlamıştır. İçişleri Bakanlığının Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün paylaştığı istatistikler bu alanda veri temin edilen adreslerin başını çekmektedir. Genel olarak eğitim ele alındığında resmî çaba kadar alternatif denilen sivil bir çabanın da olduğu ve bunlara rağbet edildiği görülmektedir.

Eğitim alanında derneklere dair İçişleri Bakanlığının Dernekler Bilgi Sistemi'nin (DERBİS) sunduğu 2020 yılı verilerine göre ülkemizde "Eğitim Araştırma Dernekleri" başlığında faaliyet gösteren 6.184 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Toplam faal sivil toplum kuruluşu sayısı olan 121.341'e göre eğitim alanındaki sivil toplum kuruluşlarının oranı %5,09'dur. İllere göre eğitim alanında faaliyet gösteren dernekler incelendiğinde başı İstanbul (683 dernek), Ankara (433 dernek) ve Konya (331 dernek) çekmektedir. Bu değerlendirme, 10 yıllık gidişat içerisinde incelendiğinde ise toplam dernek sayısının 2010-2020 yılları arasın-

da 4.249'dan 6.184'e yükselerek eğitim alanında faaliyet gösteren dernek sayısının yaklaşık olarak %45 oranında arttığını göstermektedir. Ancak DERBİS veri tabanına göre bir derneğin şubelerinin de bağımsız dernek sayıldığı göz önünde tutulmalıdır.

Vakıflar açısından inceleme sürdürüldüğünde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) paylaştığı veriler aracılığıyla 2019 yılında 1.720 vakfın eğitim alanında çalışma gerçekleştirdiği görülmektedir. 2020 yılı itibarıyla toplam vakıf sayısının 5.352 olduğu bilgisi üzerinden eğitime dair çalışma yapan vakıf oranı yaklaşık olarak %32'dir. Ancak VGM'nin verilerinin dokümanlar aracılığıyla bazı tarihlerde paylaşılıyor olması ve bir veri tabanı kurulmaması, ileri analizler yapılması önünde büyük bir engeldir. Bu sebeple alternatif kaynaklar tarandığında TÜSEV'in sunduğu bilgiye göre Türkiye'de kurulmuş yeni vakıfların %43,5'i eğitim alanında faaliyet göstermektedir. Sonuç olarak VGM bilgileri göz önünde tutulduğunda 2010 ve 2020 yıllarında eğitim alanında faaliyet gösteren vakıf sayısının yaklaşık olarak 1.459'dan 1.712'ye yükselerek %15'lik bir artış olduğu görülmektedir. Bu durum 2010 yılı ve sonrasında vakıf üniversitelerinin açılmasındaki artan ivme üzerinden okunabilir.

Eğitimin odağında sivil toplum kuruluşları son 10 yılda neleri mevzu ediyor diye bakıldığında bazı temel eğilimler söz konusudur. Özellikle

ulus devlet anlayışının gerektirdiği laik yaklaşım, vatandaşlık kimliği kazandırma öğretisi ve iş gücü niteliklerine uygun insan yetiştirme gibi gündemler, tek tip formel eğitimle sürdürülmektedir. Sivil bakış tam da buna bir eleştiri getirmektedir. Çünkü bu türden bir eğitim sürdürülürken insanlar doğaları gereği farklılıklarını terbiye etmek ve farklı alanlarda gelişimlerini sürdürmek için alternatif yollara başvurmaya başlamışlardır. Bu bağlamda STK'lar; dinî içerikleri gündemine alan, insan hakları ve temel özgürlükleri mesele edinen, salt endüstri yetkinlikleri yerine insani değerleri de gündeme alan çalışmalarla öne çıkmaktadırlar. Bu yaklaşım, süreç içerisinde resmî eğitim müfredatını ve kazanımlarını sorgulayan, ayrıca dönüşümünü de hedefleyen modelleri çağır olmuştur. Böylece bazı sivil toplum kuruluşları, eğitim alanında müfredat geliştirerek neredeyse bir formel eğitim gibi sistem teklif edebilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın onayına binaen açılan özgün formatta eğitim veren kurumlar açılmıştır.

Örneklerle eğitimde temel eğilimlere yönelik sivil yaklaşımlar incelendiğinde birçok kurumun programları, projeleri ve farkındalık çalışmaları bulunmaktadır. Öne çıkanlara bakıldığında "Ev Okulu" yaklaşımını ülkemizde başarılı bir şekilde sürdüren Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği (YEKDER), 9-11 yaş öğrencileri için eğitim modelleri geliştirmektedir. Değer odaklı eğitim yaklaşımları alanına bakıldığında ise Ensar Vakfı'nın "Değerler Eğitim Merkezi Öğretmen Akademisi" çalışması öne çıkmaktadır. Eğitim Reformu Girişimi ile birlikte çalışmalar yapan Öğretmen Ağı, akran öğrenmesi denilebilecek bir yaklaşım içerisinde öğretmenlerin bir arada paylaşım yapmalarını sağlayan çalışmalar gerçekleştirmektedir. Öğretmenleri merkeze alan bu çalışmalar, 21. yüzyıl ile bir-

likte yeni yetkinliklerin aktarılması sürecini kolaylaştıran çalışmalardır. Resmî eğitime alternatif eğitim müfredatlarına iyi bir örnek olarak ise Başka Bir Okul Mümkün Derneği gösterilebilir. Bunlara ilaveten devlet ile sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunda geliştirilen ve özellikle eğitimde erişim ve eşitsizlikleri iyileştirmeye yönelik olan "Haydi Kızlar Okula" ve "Baba Beni Okula Gönder" projeleri son 10 yılda eğitimde gerçekleşen iyilik hareketlerine gösterilebilecek örneklerdendir. Sabancı Vakfı ise eğitime dair sivil çabayı ödüllendirmek ve tanıtımını güçlendirmek amacıyla Fark Yaratıcılar platformu bünyesinde özgün fikirleri desteklemekte ve yaygınlaştırmaktadır.

Gelinen bu nokta, eğitim alanında sivil toplum kuruluşlarının yerini sağlamlaştırmış ve anlamlı bir paydaş (stakeholder) olduğunu göstermiştir. Özellikle son 5 yıllık seyrinde bilgi teknolojisi temelli bir eğilim baskın çıksa da sivil toplumun eğitim faaliyetlerine dair gündeminde her zaman erişim ve eşitsizlik, formel eğitime eleştirel bakış ve alternatif modeller teklifi olmuştur. Sonuçta eğitim alanında STK'lar; eşitsizlikler, ideolojik gerekçeler ve pedagojik gerekçeler gibi 3 tema/temel çalışma alanları ile ifade edilebilecek kümeler içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Sonuç olarak eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması bir ihtiyaca cevap gibidir. Özellikle devlet hizmetlerinin kapsayıcılığında ve erişiminde oluşan engeller, yenilikçi bakış eksikliği, eleştirel yaklaşımlar geliştirememesi gibi gerekçeler, eğitim alanında sivil toplum kuruluşlarını sorumluluk almaya yönlendirmiştir. Günümüzde sivil toplum kuruluşları sadece pratik uygulamalarla değil yayınladıkları notlar, kitaplar ve öneriler ile de eğitimde paydaşları bir araya getiren köprü işlevini görmektedir.

Çocuk Sivil Toplum Kuruluşları

Selahattin Güven | RTÜK

Türkiye’de çocuk STK’ları; çocukların üye olduğu veya temelde çocuklar için kurulan yapılardır. Çocukların STK’lara üye ve yönetici olma imkânı, 2004 yılında “Dernekler Kanunu” ile mümkün kılınmıştır. Çocuklara yönelik faaliyet yürüten 273 STK bulunmaktadır. Bu STK’ların hepsinin tek ilgili alanları çocuklar olmamakla birlikte çocuk alanında da faaliyet göstermektedirler.

Çocuklara yönelik faaliyet yürüten STK’ların ekseriyetinde çocukların yararlanıcı olduğu faaliyetler yapılmaktadır. Türkiye genelinde faaliyet yürüten STK’ların çocukları için yaptığı çalışmalara bakıldığında, çocukların siyasal ve toplumsal sosyalleşmesini hedefledikleri görülür. Bu STK’lar, ortaöğretim çalışmaları kapsamında özellikle liseye devam eden çocuklara yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetler, 1960’lı yıllardan beri süregelen STK’ların devletin destek sağlayamadığı yoksul aile çocuklarının eğitim aracılığıyla dikey hareketlilik elde etmesine olanak sağladıkları görülmektedir. Ancak günümüzde giderek yoksul aile çocuklarının bu ihtiyaçlarının STK’lar tarafından ihmal edilmeye başlandığı da görülmektedir. Çünkü bu alanda hem daha fazla emek hem de ekonomik imkânlarla ihtiyaç duyulmaktadır.

STK’ların faaliyet yürüttüğü diğer bir husus da yoksul ailelerin dolayısıyla yoksul çocukların ekonomik olarak desteklenmesidir. Tür-

kiye’de yoksulların desteklenmesi, STK’ların temel faaliyet alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. 2011 yılında Suriye krizinden sonra bazı STK’ların Suriyeli ailelere özellikle yetim çocuklara yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları görülmektedir.

2011 sonrasında mültecilere yönelik yapılan faaliyetler kamuoyu önünde açıkça ifade edilirken Türkiye’de giderek güçlenen mülteci karşıtı hareketlerin etkisiyle, bu yöndeki faaliyetlerin yardım toplama olanağını azaltmaması amacıyla belirli oranda geriye çekildiği görülmektedir. 2010’lu yıllarda Türkiye’de yoksul çocuklara yönelik çalışmalarda, yoksul mülteci çocuklar yeni bir unsur olarak sürece dâhil olmuştur. Mülteci ailelere yönelik kültürel ve sosyal aktiviteler yapan STK’lar olmakla birlikte kalıcı ve sürekli faaliyet yapanlar sınırlıdır. Yabancı uyruklu çocuklara yönelik kültürel faaliyet yapan STK’lar genellikle ulusal veya uluslararası fonlar ile kısa süreli çalışmalar yürütmektedir.

Çocukların karşı karşıya kaldığı belirli bir sorun etrafında örgütlenen STK’lar da bulunmaktadır. Çocukların yaşadığı sağlık sorunlarını giderme ve tedavi imkânlarına ulaşma amacıyla LÖSEV gibi yapılar ortaya çıkmıştır. Son on yılda LÖSEV, çocukların tedavilerini kendi bünyesinde yapan hastaneler kurmaya bile başlamıştır. Bu bağlamda çocukların yaşadığı sağlık sorunlarını çözmek amacıyla

kurumsallaşma yoluna başvurmuştur. Bununla birlikte çocuk psikiyatristlerinin de çocuk yararına kurumsallaştığı görülmektedir.

Çocuk STK'ları bakımından 2010 sonrası dönemde yeni bir alan Koruyucu Aile dernekleridir. Çeşitli nedenlerle devlet korumasına alınan çocukların bir aile yanında büyümesini hedefleyen Koruyucu Aile uygulamasının yaygınlaşmaya başlamasından sonra koruyucu ailelerin kendi aralarında dayanışmasını hedefleyen yapılar, zamanla alanlarını genişletmişlerdir. Koruyucu Aile modelinin yaygınlaşmasına, bu uygulamanın toplumda bilinirliğini sağlamak, koruyucu aile yanında yetişen çocukların karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek konusunda büyük bir ivme kazanması sağlanmıştır.

Devlet korumasında olmayan yetim çocuklara yönelik olarak faaliyet yapan Yetim Vakfı gibi STK'lar büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Vakıf özellikle Suriyeli mülteci çocukların iyi eğitim olanaklarına ulaşması konusunda önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Çocukların karşı karşıya kaldığı diğer bir sorun da uyuşturucu ve madde bağımlılığı sorunudur. Bu konuda STK'ların durum tespiti yapmak ve sorunu ortaya koymakta rol aldıkları bilinmekle birlikte sorunun çözümü konusunda yoğun olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

Sokakta çalıştırılan veya dilendirilen çocuklar sorunu, 2000'li yıllarda "sokak çocukları"

bağlamında yoğun olarak tartışılmıştır. Yoğun mülteci akını sonrasında da bu sorun tekrar gündeme gelmiş ancak alınan tedbirler ile gündemden çıkmıştır. Bu konuda faaliyet yürüten derneklerin sayısında azalma olmuştur.

2010 sonrasında çocuk ihmal ve istismarı konusunda çalışma yapan dernekler faaliyetlerini, kamuoyuna bu konuları taşımak ve bilinç oluşturma ve önleyici faaliyetlere yönelttiği bununla birlikte suç mağduru çocuklara hukuki destek sağlamaya yöneldiği görülmektedir.

Son on yıla özgü derneklerden biri de eşlerinden ayrılmış babaların kurduğu derneklerdir. Çocuklarını görme noktasında sorun yaşayan veya çocuklarını icra yoluyla görmek durumunda kalan babaların dayanışma ve kamuoyu oluşturma platformu aynı zamanda boşanmış çiftler arasında kalan çocuk meselesinin önemli bir toplumsal mesele olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yaşanan siyasal ve toplumsal değişim, hayatın bütün alanlarını etkileri gibi çocuklara yönelik faaliyetler yapmak amacıyla kurulan STK'ları da etkilemektedir. Geçmişte yoksulluk odaklı yardım merkezli STK'lar daha görünür iken günümüzde STK'lar sosyal sorunların çeşitliği nispetinde farklılık arz etmeye başlamıştır.

Gençlik Sivil Toplum Kuruluşları

Funda Akyol | İstanbul Kadın ve Kadın Kuruluşları Derneği (İKAD-DER)

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2019 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin toplam nüfusu 83.154.997 kişi iken, 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 12.955.672'tir. Gençlik STK'ları açısından bir hedef kitle² tanımı yapmak gerekirse, toplumumuzun %15,6'sını kapsayacak bir evrene hitap etiklerini söylemek mümkündür. Bu hedef kitlenin homojen olmadığını da ifade etmek gerekir. Öğrenci veya çalışan gençler olduğu gibi eğitim ve istihdamın dışında da bir gençlikten söz etmek mümkündür. Ayrıca özel ihtiyaç durumunda olan, dezavantajlı veya engelli gençlerin de spesifik çalışma alanı oluşturması kaçınılmazdır.

Sahanın sınırlarını çizmek için gençlik alanında çalışan STK'ları; dernekler, vakıflar, platformlar, gençlik grupları, üniversite kulüpleri ve gençlik konseyleri olarak sıralamak mümkündür. Gençlik STK'ları, gençlerin oluşturduğu kuruluşlar veya gençliğe yönelik çalışma yapan kuruluşlar olarak iki ayrı kategoride ele almak mümkündür. Gençlik dönemi, öğrencilik ve iş hayatına atılma, finansmana ulaşma gibi zorunluluklar ve zorluklarla geçtiği için karar organını gençlerin oluşturduğu veya gençlerin kurduğu

STK'ların sayısının az olması olağandır. Bu kapsamda sahada gençlik çalışması yapan kuruluşların yöneticilerinin çoğunluğunun gençlerden oluşmadığını da görmekteyiz. Bu bilgiyi sayısal olarak test edecek verilere maalesef sahip değiliz. Öncelikle ülkemizde derneklerle ilgili istatistiki bilgi paylaşan en önemli kurum olan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün verilerinde gençlik alanında çalışan derneklerle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde birçok genç için ilk sivil toplum deneyimi imkânı sunan üniversite gençlik kulüpleri veya gençlik grupları açısından da yorumlayabileceğimiz bir veri mevcut değildir.

Gençlerin STK'larla ilişkisi bağlamında en kapsayıcı araştırmayı 2018 yılında Türkiye Gençlik STK'ları Platformu (TGSP) yapmıştır. Bu araştırmaya göre 15-30 yaş grubundaki gençlerin %94,4'ü herhangi bir STK'ya üye olmadığını, %5,6'sı ise üye olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yine bu araştırmada "bir STK'ya üyeyim" diyenlerin %2,5'inin STK olmayan kurumları kast ettiği görülmüştür.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün 2015 verilerine göre derneklerin, nüfusun

2 Birleşmiş Milletler'in tanımına göre genç, 15 ile 25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişidir. Bu yazıda ise genç tanımında istihdamda olmama veya ayrı yaşamama kriteri getirilmemiştir.

%13'ü oranında üyesi bulunmaktadır. Yine bu veriyi yorumlarken bir kişinin birden fazla derneğe üye olduğunda tek kişi olarak sayılıp sayılmadığını bilmediğimiz için net bir karşılaştırma yapamamakla birlikte, genel anlamda gençlerin topluma oranla çok daha az sivil alanda yer aldığını söylemek mümkündür.

Gençlerin yerelde örgütlülüğünün önemli bir aracı olan Kent Konseyleri Gençlik Meclisleri, gençlerin şehir hayatına dair beklentilerini iletmeleri ve karar alma süreçlerine katılmalarına imkân sağlamaktadır. Ülkemizde ilçeler ve iller düzeyinde örgütlenmiş Gençlik Meclislerinin varlığını görmek mümkündür. Ancak bu yapıların politik gündemi, sivil toplum kültürünün önüne geçmektedir.

Ulusal ölçekte çalışan STK'lar, gençlikle ilgili politikaları etkileme, yasama sürecine dâhil olma gibi açılardan değerlendirildiğinde düşük bir profille karşımıza çıkmaktadır. Kadın STK'larının örgütlülük düzeyi, yasama süreçlerini etkilemede gösterdiği irade, gençlik STK'larında görülmemektedir. Gençlik alanında ülkemizde en yetkili kurum olma niteliği taşıyan T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın sporla ilgili katılım mekanizmaları mevcut olmakla birlikte gençlikle ilgili mevzuatta yer almasına rağmen bir Danışma Kurulu bulunmamaktadır. Gençlik STK'ları ile ilişkisi genellikle fon veren-fon alan şeklinde sınırlandırılabilir.

Gençlik STK'larının çalışmalarını uluslararası imkânlara erişebilirlik açısından değerlendirdiğimizde genellikle aynı STK veya grupların bu sahada etkili olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim, gençlik ve spor alanlarındaki Avrupa Birliği programlarını yürüten Ulusal Ajans kanalıyla önemli hibe imkânla-

rına ulaşma fırsatının birçok gençlik STK'sı tarafından politik duruş, kurumsal yetersizlik veya bilgisizlik yüzünden değerlendirilemediği görülmektedir.

Diğer taraftan da ülkemiz önemli iki uluslararası gençlik çalışmasının doğrudan içinde yer almaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Gençlik Forumu ve Türk Konseyi Gençlik Platformu, ülkemiz gençlik STK'larına Türk ve İslam dünyası ölçeğinde uluslararası gündemin bir parçası olma hatta bu gündemi yönlendirme imkânına olanak tanımaktadır. Ancak bu alanda da daha planlı bir yaklaşım geliştirilmesi için bu yapıların kurumsal paydaşı durumunda olan kamu kurumlarıyla ortak bir perspektifte buluşulması gerekmektedir.

Avrupa ölçeğinde gençlik politikalarını yönlendirme ve bu gündemin bir parçası olmayı sağlayan Avrupa Gençlik Konseyi'ne ülkemizin de üye olmasını öngören gelişmelerden sonra 11. Kalkınma Planı'nda "Türkiye Ulusal Gençlik Konseyi'nin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır" ifadelerine yer verilmiştir. Bu süreç, gençlik STK'larının Batı dünyasına taşınması açısından son derece heyecan vericidir.

Son olarak gençlik alanında çalışan STK'ların ajandalarına yönelik genel bir değerlendirme yaptığımızda, kapsayıcılığın gelişmesi için yeni yöntem arayışları, farklı gençlik gruplarına ulaşma çabası, dijitalleşme, kurumsallaşma, gençleşme ve sınırlı ölçüde de olsa uluslararasılaşma gündemleri karşımıza çıkmaktadır.

Hak ve Savunuculuk Sivil Toplum Kuruluşları

Ahmet Sait Öner | ADİL Hukuk Akademisi

Türkiye ve Dünyada 2010-2020 arası yaşanan siyasi, ekonomik, askeri gelişmeler baş dönürücü bir hızda aynı zamanda endişe verici seyirde ilerlemiştir. Küreselleşme fenomeni, bahse konu gelişmelerin etkilerinin sadece Türkiye'yle sınırlı kalamayacağını bize göstermektedir. Haliyle sivil toplumun son on yılını değerlendirdiğimizde aslında küresel ölçekte bir değerlendirme yapmış olmaktadır. Elbette bu küresel ölçeğin lokal renklerin kaybolduğu, baskın bir renk etrafında sabitlenmiş, yer kürenin devasallığına rağmen tek tip veri sunduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla kültürel farklılıklar eriyip, ortadan kalktıkça, hak savunuculuğu anlamında da bir -hegemonik- birlik ortaya çıkıyor denilebilir.

Hak ve savunuculuk bağlamında Türkiye'nin son on yılında şu kavramların öne çıktığını görülmektedir: Göç, mültecilik, yabancılar, kadın hakları, kadına şiddet, çocuk hakları, kadın ve çocuklara yönelik cinsel istismar, hayvan hakları, çevre hakları, terör kavramı, terör örgütleri, siyasi haklar, şirket ve belediyelere kayyum atanması, cinsel özgürlük vs. Önceki yıllara nazaran işçi hakları, ekonomik haklar, sendikal haklar, etkisini devam ettirmekle beraber, zikredilen sair kavramlara oranla gündemde daha az yer almıştır.

Gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de içinde buldukları zaman ve toplumun ruhuna göre şekillenir, pratik ve söylemsel gerçekliklerini ortaya koyarlar. Az önce zikredilen kavram-

ların konuşulduğu atmosfer, hak ve savunuculuk anlamında kişisel ve kurumsal eğilimleri belirlemiş, bir takım yeni oluşumların can bulmasına vesile olmuştur. Söz gelimi çevre sorunlarının artması ile üçüncü kuşak haklar olarak gösterilen çevre hakkı üzerinden, cinsel tercihlerin ifade edildiği alanların artışıyla cinsel özgürlük hakkı üzerinden sivil toplum unsurlarının teşekkül ettiğini, böylece hak savunuculuğunun çeşitlenip, yeni izleklere/eğilimlere kavuştuğunu bizlere göstermektedir.

Türkiye özelinden bu eğilimleri takip ettiğimizde global değişim ile paralellik gösterdiği, jeopolitik konumu nedeniyle göç, mültecilik gibi sorunlarla ziyadesiyle yüzleştiği, cinsel özgürlük, kadın ve çocuk hakları, örgütlenme özgürlüğü üzerinden sivil toplumun harekete geçtiği ve sosyal medya gücünden istifade ettiği kaydı tutulabilir.

Geçtiğimiz on yılda Türkiye'de etkinliğini arttıran en temel sivil toplum kuruluşu türü yardım ve mülteci hukuku alanında olmuştur. Suriye iç savaşı nedeniyle göç eden milyonlarca insanın Türkiye'ye sığınması, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde fanatik hristiyan çetelerinin saldırısı sonucu azınlıkta olan müslümanların CAD sınırına sığınması, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türklerine karşı yürütülen sindirme politikaları, Myanmar'da yaşanan katliamlar, Mısır'da askeri darbe sonrası yaşanan iç karışıklık sonucu Türkiye'ye göç edenlerin yaşadıkları sorunlar derken son on yılda milyonları bulan

bir nüfusun maddi-manevi, sosyo-ekonomik, hukuki problemleri sivil toplumun faaliyetlerinin buralara yoğunlaşmasına neden olmuştur. Her ne kadar sivil toplum kuruluşlarının ortaya koydukları etkinlikler ağırlıklı olarak yardım bağlamında gerçekleşmişse de bu yardımların hedefi olan kitleler; temel hak ve hürriyetlerinden mahrum kaldıkları, özgürce yaşama hakkı, mülkiyet hakkı başta olmak üzere bir çok haklarının ihlal edildiği kitlelerdir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin ilk maddesi; "Bütün insanlar onur ve hakları bakımından eşit ve özgür doğarlar" ifadesini içermekte, devamında ikinci maddesinde "herkes ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da her hangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, varlıklılık, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin bu bildirdiği açıklanan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden faydalanabilir" demektedir. Bütün insanların onur ve hakları bakımından eşit doğduğu belirtisi karşısında yukarıda dile getirilen yardım organizasyonlarının bu bağlamdan uzak olmadığı, insanların onurluca yaşamalarına ve haklarının ikamesine katkı sunduklarını söylemek gerekir.

Savaş ve göç etmeninde bir diğer odaklanma mülteci hakları üzerine olmuştur. Bir yandan göç ve mülteci hakları sempozyumları, hak ihlallerinin takibi ve bertarafı ile yabancıların hukuki koruma mekanizmalarına erişimi için yapılan çalışmalar, öte yandan göç idaresi müdürlükleri(kamu bünyesinde), geri gönderme merkezleri (kamu bünyesinde) ile içli dışlı bir sivil toplum pratiği gelişmiştir. Alanda; Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Mülteci Hakları Merkezi, Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der), Mülteci ve Sığınmacılarla Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Mülteciler Derneği) hak savunuculuğu anlamında sivil toplum unsurları olarak öne çıkmışlardır.

Türkiye'de hak ve savunuculuk alanındaki en netameli tartışmalar LGBT gibi cinsel yönelimlerin bir insan hakkı olarak kabul görmesine yönelik talep ve söylemler üzerinden yaşanmaktadır. LGBT meselesi sivil toplum alanında yaygın bir yapılanması olmasa da çeşitli kuruluşlar vasıtasıyla yürütülen etkinlikleri son yıllarda belirginliğini arttırmıştır. Bu bağlamda LGBT derneklerinin kendi aralarında dayanışma içerisine girdikleri, hak temelli faaliyetler yürüten bazı kuruluşlarla işbirliği içinde oldukları gözlenmektedir. Yeni Anayasa yapımı sürecinde LGBT örgütlerinin Anayasada yer alan eşitlik maddesine "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği" ibarelerinin eklenmesi, Anayasada belirtilen sosyal hakların "aile" veya "hane" üzerinden değil "birey" üzerinden tanımlanması gibi talepleri olmuş, bu talepler bazı siyasi parti temsilcileri üzerinden Anayasa komisyonuna aktarılmıştır. Bu anlamda artan görünürlük hemen hemen tüm toplum kesimlerinde yaygın bir rahatsızlık oluşturmaktadır. Bu anlamda toplumda cinsel yönelimin bir insan hakkı olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Hatta bu tür talep ve isteklerin başka insanların haklarına yönelik bir tehdit oluşturduğu da görülmektedir.

Hak ve savunuculuk alanında artış gösteren bir diğer sivil toplum refleksi de kadın ve çocuk hakları alanındadır. Kadına karşı şiddet, eşit miras, eşit ücret, pozitif ayrımcılık, çocukların iş kollarında çalıştırılması, cezaevindeki çocukların hakları, pedofili, çocuğun ve kadının vücut dokunulmazlığının korunması gibi kavramlar hem hak ve savunuculuk alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin hem de basın ve medyanın gündem konuları arasında yer almıştır. Medyanın alandaki gücü ve algı oluşturmadaki etkisi; özellikle kadın hakları bağlamında bütünlükçü bir yaklaşım yerine parçacı argümanlar üretilmesine ve mesele-

nin sağlıklı bir zeminde tartışılmasına engel olmaktadır. Neticede çatışmacı, keskin bir dil gelişmiş, hak ve savunuculuk alanında çalışan sivil toplum örgütleri dahi bu menfi gelişmeden uzak duramamışlardır. Sivil toplum örgütlerinin bu alanda tıkanıdığı, çözüme yarar söylem ve somut öneriler geliştiremediği deşini ise bu bahsin bir diğere gerçekliğı olarak karşımızda durmaktadır.

Hak ve savunuculuk alanında, son on yıllık serüvenin son bahsini sivil toplumun can damarı olan örgütlenme özgürlüğüne, siyasi iktidar ve kamu gücü karşısındaki tecrübelerine ayırmak gerekmektedir. Türkiye’de sivil toplumun gelişiminde siyasal iktidarlar neredeyse başat rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda baktığımızda hak ve savunuculuk alanındaki STK’lar, ‘sivil ‘kalamama, yandaş ithamı ile karşı karşıya kalabildiğı gibi aksine sivil alandan uzaklaşan hatta marjinal, terör iltisaklı yapılar gibi de algılanabilmektedir. Devletin hak ihdas eden olmadığı, hak sağlamada aracı olduğu gerçeğinden hareketle, sivil toplum örgütlerine karşı resmi bakışın normalleşme sağlanıncaya kadar yeniden dizayn edilmesi, denge ve denetleme ağlarının ihdas edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde hak ve savunuculuk alanında çalışan sivil toplum yapılarının da gerçekten “sivil” kalması, ideolojik gözlükleri çıkarması ve adil şahitlik yapan kurumlar olarak yol alması icap etmektedir. Siyasete angaje olmuş veya terör yapılanmalarının vitrin ürünü konumuna düşmüş dernek vs yapılanmalar sivil topluma zarar vermektedir. Hak savunuculuğunun siyasi iktidar ve siyasi muhalefet çizgisinden bağımsız ilerleyemeyişi bu alandaki tıkanıklığın temel bir sebebidir.

2011 AB ilerleme raporunda devlet-sivil toplum ayrımında şu hususlara yer verilmiştir. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türki-

ye’de de insan hakları savunucuları devletin resmi görüşüyle ters düşebilecek görüşleri öne sürmektedirler. Bu sebeple de, savunucular insan hakları alanını genişletmek için çalışmalar yürütmektedir. Ancak bu ters düşünüş ülkemizde sıklıkla ‘terör ‘eylemleriyle ilişkili görülmekte ve “sivil toplum kuruluşları ve insan hakları savunucuları, gösteriler ve protesto mitingleri sırasında terörist propaganda yaptıkları suçlamasıyla sıklıkla kovuşturmaya ve davaya maruz kalmaktadır.” AB ilerleme raporlarında da bahse konu çekinceler detaylı bir biçimde yer almıştır.

2020’nin son günlerinde yaşanan bazı gelişmeler ise sivil toplumun geleceğı açısından endişe verici doneler ihtiva etmektedir. Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi, TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Kanun, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine yönelik yaptırım kararlarının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenliyor. Sivil toplumdan yükselen itirazlar üzerine kısmi değişiklikler yapılsa da teklif yasalaşmıştır. STK’ların mal varlıklarının dondurulması, kayyum atanması, yöneticilerinin cezai müeyyide ile karşı karşıya kalması, yapılan insani yardımların bildirilmesi gibi hususlar, tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Yasanın, küresel/hegemonik sistem üzerinden bir takip sistemi oluşturmaya, sivil alanın ve gönüllülük üzerine yürütülen çalışmaların ‘gücün hukuku’ üzerinden baskılanmasına müsait bir yasa olduğunu bu vesileyle söyleyebiliriz. Dolayısıyla 2020 yılın son günlerinde yaşanan bu gelişmeler Türkiye’de hem hak ve savunuculuk alanında hem de sair alanlarda faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerinin geleceğı güvensiz bakmalarına neden olmuştur.

Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları

Mustafa Halil Aydın | İLKE Vakfı

Çevreci sivil toplum kuruluşları, sivil toplum oluşumları arasında önemli bir kalemi temsil etmektedir. Özellikle küresel ısınma, kuraklık, kaynakların hızlı ve bilgisiz tüketimi gibi olgular, çevreci sivil toplum kuruluşlarının önemini artırmaktadır. Bu bağlamda gerek yurt dışında gerekse yurt içinde çevreyi korumak adına birçok çevreci STK etkinlik göstermektedir.

Türkiye’de çevre hususunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısının dünyaya oranla çok fazla olduğunu söyleyemeyiz. İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre Türkiye’de faal olarak yer alan 2.576 adet çevreci STK mevcuttur. Genel yüzdeye baktığımızda ise bu rakam %2,12 gibi ufak bir orana tekabül etmektedir.

Türkiye’de ön planda bulunan çevreci STK’lara bakıldığında, 90’lı yıllar Türkiye’de çevreci STK’ların ortaya çıktığı dönem olarak göze çarpmaktadır. Bunlara örnek olarak TEMA (1992) ve ÇEKÜL (1990) verilebilir. Ayrıca TÜRÇEK, 1972 yılında kurulmuş olmasıyla dikkat çekmektedir. Bunun dışında Türkiye’de temsilcilikleri bulunan yabancı menşeli STK’lar da mevcuttur. Ayrıca Türkiye’de temsilcilik açmayıp saha çalışması yapan ve Türkiye’deki lokal oluşumlarla ortak işler yürüten yabancı menşeli STK’lar da vardır.

Türkiye’nin jeolojik konumu ve ev sahipliği yaptığı canlı çeşitliliği önem arz etmektedir.

Türkiye’de çalışmalar yürüten çevreci STK’lar, Türkiye coğrafyasının bulunduğu konum açısından nadide bir yeri olduğuna işaret etmektedirler. Türkiye’nin Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz tarafından çevrili olması, içinde barındırdığı endemik bitkiler ve hayvanlar, yurt içindeki ve yurt dışındaki STK’ların burada faaliyet göstermelerindeki en önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğanın çeşitli sebeplerden ötürü kirlenmesi/kirletilmesi kaygısından hareketle kurulan bu STK’ların en yaygın faaliyet alanını ağaçlandırma oluşturmaktadır. Diğer yandan bu STK’ların hareket sahaları genel olarak hava, su ve toprak kirliliğine karşı mücadeleyi kapsamakta ve bu doğrultuda eğitim faaliyetleri, yayınlar düzenlemektedirler. Bunlarla birlikte kültürel tarihin korunması hususu da çevreci kuruluşların son on yılında öne çıkan meselelerinden birisidir. Kültürel mirasın korunmasıyla alakalı bilhassa öğrencilere yönelik çalışmalar sayısal olarak artmaktadır. Kültürel miras hususunda “endüstriyel miras” kavramı da çevreci kuruluşların gündeminde bulunan başlıklardan birisi olarak karşımızda durmaktadır.

Sanayi kültürünün zamanla bırakmış olduğu kalıntıların meydana getirdiği endüstri mirası, 70’li yıllarda İngiltere’de ortaya çıkan bir kavramdır. Türkiye’de ise sanayileşme sürecinin geç başlamasından ötürü endüstriyel

miras meselesi de STK'ların gündemine geç girmiştir. Bu kavramın sınırlarına, nereye te- kabül ettiğine ilişkin tartışmaların yanı sıra çevreci kuruluşlar söz konusu mirasa karşı bir duyarlılık oluşturabilmek adına gezi rotaları oluşturmakta ve raporlarında sık sık yer verip haritalandırma çalışmaları yürütmektedir.

Ancak esas olarak Türkiye'deki çevre- ci STK'ların gündem başlıklarını şunlar oluşturmaktadır:

1. Kömürlü Termik Santraller,
2. Hidroelektrik Santralleri,
3. Nükleer Enerji,
4. Kanal İstanbul.

Söz konusu bu kalemler karşımıza gerilimli bir tablo çıkmaktadır. Zira irili ufaklı birçok çevreci STK, bahsi geçen projelere karşı aktif

bir muhalefet sergilemektedir. Hidroelekt- rik santralleri Karadeniz civarında; kömürlü termik santraller ise Kahramanmaraş, Zon- guldak gibi kömür havzalarında ve İsken- derun gibi liman bölgelerinde yoğunluk göstermektedir. Akkuyu'da yapımı planla- nan nükleer santral de tartışmalara neden olmaktadır. Çevreci STK'lar bu projelere iliş- kin basın açıklamaları, imza kampanyaları düzenlemektedir.

Sonuç olarak son on yıla baktığımızda, çevre- ci STK'ların gündeminin aktif siyasetin de gündemini meşgul ettiğini görmekte- yiz. Bu durum istismar edilmeye müsait bir alan oluştursa da diğer yandan üstlen- dikleri rol bakımından çevreci STK'ların bir denetleme mekanizması gibi çalıştıklarını göstermektedir.

Sivil Araştırma ve Düşünce Kuruluşları

Muhammed Hüseyin Ergören & Muhammed Gazali Kılıncı | İLKE Vakfı

Türkiye’de son on yılda strateji ve politika üretimi alanında önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlar genel itibarıyla siyaset, ekonomi, toplum, dış politika, güvenlik gibi alan ve konularda yoğunlaşmıştır. Faaliyet ve üretim kalemleri incelendiğinde temel olarak araştırma raporu, kitap, dergi, analiz, değerlendirme notları, bülten, politika notu, makale, izleme raporları ve görüş yazıları gibi başlıklar sıralanabilir.

Araştırma projeleriyle sahadan veri toplayan, akademik bilgiyi kullanarak olguları analiz eden ve akademiye bu çalışmaların yayımlanması yoluyla katkı sağlayan, çalışmalarının çıktılarını kamuoyu ve ilgili makamlarla paylaşan ve bu çıktılardan mülhem geleceğe dönük bir strateji veya perspektif sağlamayı amaçlayan sivil toplum kuruluşları, son on yıl içerisinde varlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu kurumlar aracılığıyla akademik bilgi ile halk ve politika yapıcılar arasında köprü kurulmaktadır. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye genelinde 6.188 eğitim ve araştırma derneği ve buna ilaveten 1.109 düşünce temelli dernek bulunmaktadır. Ne var ki Bakanlığın verilerinde görünen sayı ölçüsünde dernek veya vakıf bu alanda aktif varlığını sürdürmemektedir. Özellikle kamusal bilinirlik ve akademik yeterlik ölçütleriyle değerlendirildiğinde yukarıda verilenin oldukça

aşağısında bir sayıda araştırma STK’sı olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyada artan bir talep olarak araştırma kuruluşları, Türkiye’nin de ihtiyacı olarak gündem edilmek zorundadır. STK’ların tasnifinde “araştırma/düşünce” başlığının bulunmaması da bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Araştırma STK’larının yürüttüğü faaliyetlere göz atıldığında benzer etkinlikler üretme eğiliminde oldukları görülmektedir. Yuvarlak masa toplantıları, paneller, sempozyumlar gibi katılımcı odaklı etkinlikler gerçekleştirmelelerinin yanında görüş yazısı, analiz raporu, araştırma projesi, tematik dosyalar gibi yayınlar üretmektedirler. Bu faaliyetler bakımından benzeşen kuruluşların uluslararası ölçekte gerçekleştirdiği etkinlikleri de bulunmaktadır. Her ne kadar süregelen bir gelişim söz konusu olsa da Türkiye menşeli ve uluslararası bilinirliği yüksek sivil bir araştırma kuruluşunun eksikliği hissedilmektedir.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere seçili kuruluşların çoğu ürettikleri yayın sayısı ve türü bakımından benzeşmektedir. Elbette her bir kurum, yayınlarını farklı isimlerle anmakta ve farklı tasnifler kullanmaktadır. Üretilen yayınlar, bir meseleyi genel biçimiyle ele alan görüş yazıları, görüş yazılarından daha uzun ve daha derinlikli olması beklenen analizler, analizlerle benzer boyutlara sahip olan fakat politika yapımına yönelik

Tablo 8. Seçili Sivil Araştırma/Düşünce Kuruluşlarının 2020 Yılı Yayın Sayısı

	Görüş Yazısı	Analiz	Politika Notu	Araştırma Raporu	Toplam
SETAV	72	38		18	128
TEPAV		40	1	1	42
TESEV		12	12		24
İKV		36			36
TEDMEM			13	2	15
ERG	5		3	2	10
İRAME	10	21	9		40
İSTANPOL		2	20		22
ORSAM		27	11		38
İLKE	42	2	6	11	61

Kaynak: STK'ların kendi internet sitelerinden 13.11.2020 tarihinde ulaşılmıştır.

olan politika notları ve bir alanda derinleşmesine ve uzun soluklu çalışmalar yürütülen araştırma raporları olarak tasnif edilebilir. Bunların dışında eğitim alanında faaliyetler yürüten Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) "eğitim360" isimli projesi, bu kuruluşların faaliyetleri arasında öne çıkmaktadır. Eğitim alanındaki göstergelere yönelik bir veri tabanı oluşturma girişimi olan bu proje hem eğitim alanına ilişkin bir açığı kapatmayı hem de başka araştırma kurumları için açık kaynak teşkil etmeyi hedeflemektedir.

Genel Eğilimler ve Politika Yapımına Etki Süreci

Türkiye'de faaliyet gösteren sivil araştırma/düşünce kuruluşlarının çoğu öncelikli araştırma alanı olarak uluslararası ilişkileri benimsemekte ve bu alanda faaliyet göstermektedir. Bu eğilime neden olarak dış politika gündeminin iç siyasette ve medyadaki görünürlüğünün bu alana olan talebi arttırdığı söylenebilir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde de araştırma kuruluşlarının öncelik verdiği alan-

lardan birinin uluslararası ilişkiler olması; küresel siyasette aktif rol alma, ülke çıkarlarını muhafaza etme ve mevcut ilişkileri sürdürme amaçlarından kaynaklandığı belirtilebilir.

Uluslararası ilişkiler alanından sonra kurumların çoğunlukla toplumsal yapı, ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Sivil araştırma kuruluşlarının bu alanlara dair strateji ve politika üretirken ortak karar alma süreçlerine müspet ve yapıcı yönde etki ettiği görülmektedir. Tespit edilen meydan okumalar veya karar alma süreçlerini etkileyen yasal veya yönetsel sorunların olması, sivil araştırma/düşünce kuruluşlarının yönelimlerini belirlemektedir. Ancak bu kuruluşların çalışmalarının katma değeri yüksek olsa da karar alma süreçlerini etkilemede yahut politika yapıcılara ulaştırmakta güçsüz kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan kamunun ve siyaset merceğinin sivil araştırma/düşünce kuruluşlarıyla ilişkisi de sorgulanmalıdır. Politika yapıcıların sivil alanı, karar alma mekanizmalarına ne derece dâhil etmek istediği de önemlidir.

Sonuç olarak Türkiye’de her ne kadar son on yılda sivil araştırma ve düşünce kuruluşları akademik değer ve strateji üretmede görünürlük kazansa da, bu üretimin karşılığının nereye oturduğu muğlak kalmaktadır. Bu kuruluşların çalışmalarının niteliği ve politika yapıcıların sivil alanı karar mekanizmalarına katmada isteksiz oluşu, sivil araştırma/düşünce kuruluşlarının önünde duran en temel

sorunlardır. Diğer bir önemli sorun ise bu tür kuruluşların tasnif edilmesindedir. Bu kuruluşların statüsü, tasnif edildiği üst başlık gibi konular netlik kazanmamıştır. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerinde araştırma ve düşünce kuruluşlarına özel bir tasnif yapılması ve daha ayrıntılı verilerin yayımlanması beklenebilir.

Sendikalar

Ramazan Tiyek | Kırklareli Üniversitesi

Sendikal örgütlenme, çalışanların kendilerini sosyal ve ekonomik tehlikelere karşı korumalarında etkili olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde önceleri Ahilik, Loncalık gibi esnaf birlikleri tarafından yapılan, çalışanların özlük haklarını koruyucu düzenlemeler, Sanayi Devrimi ile birlikte sendikalar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır (Saymen, 1948, s. 82-83). Ekonomik sistem içerisinde, çalışanların hak ve özgürlüklerini koruyucu düzenlemelere yer vermesinden dolayı sendikal örgütlenme, demokrasi ile yönetilen toplumların önemli özelliklerinden birisidir (Yorgun, Delen ve Bektaş, 2018, s. 1918). Örgütlenmede temel mantık, çalışanların kendilerinin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri işleri, sendika çatısı altında birlikte hareket ederek yapabilecek duruma gelebilmeleridir (Cradden, 2013, s. 55-56).

Türkiye’de sendikal özgürlük 1947 yılında çıkarılan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile getirilmiştir. 1963 yılındaki 274 sayılı Kanun ile ilk defa grev özgürlüğü sağlanmış olup, bunu 1983 yılında çıkarılan 2821 sayılı Kanun takip etmiştir. Günümüzde geçerliliği olan 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ise 2012 yılında çıkarılmıştır.

Türkiye’de sendikalaşma oranı OECD ülkelerinin gerisindedir. Her ne kadar son 10 yıllık dönem içerisinde sendikalaşma

oranlarında az da olsa artış yaşanmış olsa da 2013 yılında %8,88 olan sendikalaşma oranı (1.032.166/11.628.806), çoğu OECD ülkesinin gerisinde olup, 2020 yılı Temmuz ayında açıklanan son verilere göre %13,66 (1.946.165/14.251.655) şeklinde gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri istatistiklerinde ise kayıt dışı çalışanlar da dikkate alındığı için Türkiye’deki sendikalaşma oranı %9,2 (2018) olarak açıklanmıştır. Türkiye’de SGK’nın açıkladığı verilere göre her üç çalışandan biri (2018 yılı %33,41) kayıt dışı çalışmaktadır (T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu, t.y.). Bu durum çalışanların birçoğunun sendika içerisinde yer alamaması anlamına da gelmekte olup, toplam çalışanların üçte ikisi sendika kurabilmekte, sendikalara üye olabilmekte ve sendikal mücadeleler içerisine girebilmektedir (Karakoyunlu, 2000, s. 546; Lordoğlu, 2000, s. 504).

Türkiye’de sendikalaşma oranları kamu görevlileri ve işçiler arasında ciddi oranda farklılaşmaktadır. Sendikalaşma oranlarının kamu-özel sektör arasındaki dağılımlarına bakıldığında, sektörel olarak ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Kamu görevlilerinin sendikalaşma oranı ile işçilerin genel olarak karşılaştırıldığında, her ne kadar sendikalaşmada temel haklardan birisi olarak değerlendirilen grev hakkı olmasa da kamu görevlilerinin sendikalaşma oranının,

işçilerin sendikalaşma oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile 2001 yılında çıkarılan 4688 sayılı Kanun'da değişiklik yapılmış ve kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı getirilmiştir. Türkiye'de kamu görevlisi olarak çalışanların sendikalaşma oranları %65,44 iken işçi statüsünde çalışanların sendikalaşma oranı ise %13,66'dır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Sendikaların çok büyük bir bölümü yıllardır, daha kolay ve zahmetsiz örgütlenme imkânı sağlayan kamu sektöründe örgütlü bulunmaktadır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2009, s. 54). Kamu görevlilerinin özlük haklarının özel sektörde iş sözleşmesi ile çalışanlara göre daha güvenceli olması da özel sektörde sendikalaşma oranlarının düşük olmasında etkili olabilmektedir.

Türkiye'de toplu pazarlık yapma düzeyi sendikalaşma oranlarının gerisindedir.

Çalışma hayatında oluşmuş olan her bir Toplu İş Sözleşmesi (TİS), sendikalaşmanın gücünü de göstermektedir. Sendikalaşma oranlarını göstermesi açısından da önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Genel olarak iş kolu sendikacılığının benimsendiği ülkemizde, yetkili sendikanın belirlenmesinde geçerli olan kurulu bulunduğu iş kolunun %3'ünü üye yapma şartı, daha çok çalışanı temsil edebilmesi amacıyla 2014 yılında %1'e düşürülmüştür. Tablo 9'daki verilerden hareketle, her yıl farklı sayıda TİS imzalandığı için ortalamasına bakıldığında yıllık yaklaşık 500.000 çalışanın TİS'ten yararlandığı ortaya çıkmaktadır. Oysa ki sendikalı çalışan sayısının 1.946.165 olduğu düşünüldüğünde sendikalı çalışanların neredeyse yaklaşık olarak sadece ¼'ünün sendikaların çalışanlara önemli bir katkısı

olan TİS hükümlerinden yararlandığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de grev özgürlüğü olmakla birlikte, greve gidilmesinde bazı kısıtlamalar söz konusudur.

Toplu pazarlık süreci her zaman için yapılan görüşmeler ve neticesindeki anlaşmalar ile toplu iş sözleşmesinin imzalanması şeklinde sonuçlanmayabilmektedir. Toplu pazarlık ya da toplu iş sözleşmesi hükümlerinin uygulanması aşamasındaki anlaşmazlıklar neticesinde çalışanlar işvereni kararından vazgeçirebilmek için grev gibi caydırıcı bir eylem içerisine girebilmektedir (Hicks, 1963, s. 146). Türkiye'de çıkar grevi bir "hak" olarak düzenlenmiş olup, toplu pazarlık aşamasında anlaşmazlık olması durumunda greve gidilebileceği yasal olarak düzenlenmiştir. Toplu pazarlık sürecinde elde edilen kazanımların uygulanmamasında ise greve gitmek yasal olarak düzenlenmediği için mahkemeler yoluyla hakların aranması tercih edilmiştir.

Grev hakkının kullanımı ile ilgili, çalışanların aleyhine bir durum da grevin bazı hâllerde Cumhurbaşkanlığı tarafından "genel sağlık ve millî güvenliğe tehdit olarak" değerlendirildiği sürelerde 60 gün süreyle ertelenebilmesidir ki bu durum aslında bir ertelemeden çok dolaylı yönden grevin yasaklanmasıdır.

Yürürlükte olan 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 63. maddesine göre, grev erteleme süresinin sonunda anlaşma sağlanamamışsa altı iş günü içerisinde taraflardan birinin başvurusu üzerine Yüksek Hakem Kurulu tarafından anlaşmazlık çözümü kavuşturulmaktadır ve alınan karar kesin hükmündedir. Türkiye'nin ILO tarafından eleştirilmesine ve problem yaşamasına da neden olan bu durum, grev hakkının dolaylı

yönden yasaklanması anlamına gelmektedir (Caniklioğlu, 2013, s. 313).

Sanayileşmenin ilk dönemlerinde uzun ve ağır çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları vb. olumsuz özellikler, sendikasız çalışanlarla birlikte düşünüldüğünde, örgütlü hareket etmenin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle liberal ekonomik anlayış çerçevesinde gerçekleşen ilk sanayileşme tecrübelerinde, çalışanların emeklerinin karşılığını almak yerine emeklerinin sömürüldüğü birçok olum-

suz olay yaşanmıştır. İşçi sınıfının oluşmaya başladığı ilk dönemler dikkatli bir şekilde değerlendirildiğinde kavramsal olarak *sendika* ifadesi kullanılsın ya da kullanılsın örgütlü hareket etmenin çalışanlar için sağladığı yararlar daha farklı şekilde anlaşılabilir olacaktır. Bu kapsamda son on yıllık süreçte sendikalaşma oranlarında niceliksel düzeyde artışlar gerçekleşmiş olsa da, olması gerekenin çok altındadır. Bu durum TİS, grev vb. sendikal hakların kullanımını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 9. Sendikalarla İlgili İstatistikler

Yıllar	Sendikalaşma Oranı		TİS Sayısı		TİS Kapsadığı İşçi Sayısı	Grev		Greve Katılan İşçi Sayısı	
	Özel	Kamu	Özel	Kamu		Özel	Kamu	Özel	Kamu
2010		57,89	443	1219	338671	10	1	402	406
2012	8,88*	68,17	331	1172	227672	8	0	768	0
2014	9,68	70,03	514	1167	369423	12	1	6603	0
2015	11,21	71,32	756	881	660554	24	3	7664	276
2016	11,5	71,64	1937	788	482237	19	2	2219	299
2018	12,76	67,65				12	1	1296	0
2019	13,76	66,19				1	10	765	0
2020	13,66	65,44							

*2013 Temmuz verisi

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

İş Adanı Kuruluşları

Hakan Kalkavan | İstanbul Medipol Üniversitesi

İş dünyasında çeşitli şekilde teşkilatlanan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), Müstakıl Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), İstanbul Ticaret Odası (İTO), İstanbul Sanayi Odası (İSO) gibi dernekler ve örgütler vardır. İş adamları dernekleri, sivil toplum kuruluşları (STK) olarak üyelik açısından gönüllük esaslı hareket ederken, odalar birliği tarzı yapılar ise zorunlu üyeliği olan, ülke veya şehir sathında yaygınlaşmış daha ziyade kamu kuruluşu tarzında hareket eden iş örgütleridir. Son on yılda iş adamları organizasyonları eskiye nazaran hem sayısal olarak artış hem de nitelik olarak çeşitlilik göstermiştir. Bu durum hiç şüphesiz sivil toplum kuruluşlarının (STK) son dönemlerde gösterdiği artış ile eş zamanlı gerçekleşmektedir. Buna yönelik olarak Türkiye genelinde sayısal seyir ve değişim tablo 10'da aktarılmıştır.

Bu veriler ışığında "Mesleki ve Dayanışma" dernek sayısının 2007-2016 yılları arasında %69 oranda bir artış gösterdiği, bu artış hızı-

nın 2016'dan sonra yavaşlayarak son dört yıl içinde %10 oranına gerilediği ve 2011-2020 döneminde %40 civarında artış gösterdiği gözlenmektedir. Buna benzer şekilde, 2007-2016 döneminde bu derneklerin üye sayıları %61 oranında bir artış kaydetmiştir. 2016 sonrası dönem için de aynı şekilde üye sayısı artışında bir yavaşlama olabileceği tablodaki veri akışından tahmin edilmektedir.

Türkiye iş dünyasında hâlihazırda TÜSİAD, MÜSİAD, TÜGİAD, ASKON, TÜMSİAD, ASRIAD ve İGİAD gibi çeşitli iş adamları dernekleri mevcuttur. Bunların içinde ekonomik güç ve siyasi tesir açısından en etkilileri, farklı görüş yapılarını temsilen TÜSİAD ve MÜSİAD olmaktadır. Kuruluş ilkeleri ve temsil ettikleri çevreler itibarıyla farklı olan bu iki dernek arasındaki ilişki, 2010 ve 2012 yıllarında karşılıklı ziyaretlerle yakınlaşmıştır. 2012 yılında MÜSİAD'a yapılan iade-i ziyaret sonrasında TÜSİAD başkanı: "Türkiye'nin geleceğiyle ilgili demokrasi açığından daha rekabetçi, sürdürülebilir büyümeye geçmiş bir ülke ha-

Tablo 10. Mesleki ve Dayanışma Dernekleri

Yıllar	2007	2011	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dernek Sayısı	25.475	28.993	-	36.847	33.717	34.886	36.779	38.056
Üye Sayısı	3.713.587	-	4.721.769	6.039.178				

Kaynak: Sivil Toplum Genel Müdürlüğü, DERBİS.

line gelmesi, hem demokratik hem de ekonomik açıdan birinci lige gelmesi için çalışan iki derneğiz. Birçok noktada amaçlarımız, yöntemlerimiz, çalışmalarımız aynı paralelde bulunuyor” açıklamasını yapmıştır. Bu açıklama bağlamında durumu değerlendirecek olursak zihniyet açısından farklı görünen bu iki iş adamı derneğinin yıllar içinde ülke ekonomisine katkı sunma yönüyle ortak hedef ve değerler açısından daha da yakınlaştıkları öne sürülebilir.

Bir sivil toplum kuruluşu olarak iş adamları derneklerinin siyasetle ilişkisi evelden beri olagelen bir durumdur. Bir yandan iş adamları dernekleri siyasete etki etmeye ve ekonomik kazançlarını artırmaya çalışırken diğer yandan siyasi kurumlar da iş adamları dernekleri üzerinden sermaye gruplarıyla ilişki kurarak ekonomik destek almaktadırlar. Bu bağlamda TÜSİAD, başlangıçta siyasete pek müdahil olmayacak bir iş adamı derneği olarak kurulmasına rağmen sonraları güçlü ekonomik yapısını³ (TÜSİAD, t.y.) da kullanarak siyaset üzerinde zaman zaman oldukça etkili olmuştur. 2000’li yıllardan sonra güçlü hükümet yapısının da etkisiyle önceki dönemlere nazaran siyasetin üzerindeki nüfuzu azalmış olan TÜSİAD, mevcut hükümetle istisnalar dışında karşı karşıya gelmekten

imtina etmektedir. Bununla birlikte siyasi iktidar üzerinde etkili olma durumu siyasete tesirden ekonomik etkileşime doğru evrilmiştir. Öte yandan son yıllarda iş adamları dernekleri oldukça artış göstermiş ve siyaset-ekonomi ilişkisi bağlamında çeşitlilik oluşmuştur. Muhafazakâr iş adamı derneklerinin önceki yıllara nazaran kendilerine yakın dünya görüşüne sahip mevcut hükümet ile fazla entegrasyonu, gönüllük esaslı bir STK olarak bağımsız politikalar geliştirmelerine ve nitelikli faaliyetler göstermelerine halel getirmektedir. Bundan dolayı bu kuruluşların devlet ve siyasetle olan ilişkilerini, dengeli ve kendilerine mahsus kurumsal yapıyı koruyarak sürdürmeleri gerekmektedir.

Son 10 yılda iş adamları derneklerinin yeni faaliyet örnekleri, toplumsal sorumluluk projelerine verdiği katkılarda kendi göstermeye başlamıştır. Bu minvalde yardım faaliyetleri, ilmî çalışmalar, öğrenci yetiştirme, meslek edindirme programları ve benzeri yeni faaliyetler yapılmaktadır. Son olarak değişen ve dönüşen dünyada iş adamları derneklerinin ve üyeleri olarak iş insanlarının toplumsal meselelere ve çevreye duyarlı sürdürülebilir ekonomi temelinde iş yapma biçimlerini incelemeleri ve sosyal refaha katkıda bulunmaları belirgin bir özgünlük oluşturacaktır.

3 TÜSİAD’a bağlı üye şirketler, Türkiye’de üretilen kamu dışı millî gelirin %50’sini ve dış ticaretin %85’ini gerçekleştirmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Nasıl İlerleyecek?

Türkiye tarihi içerisinde sivil toplumu etkileyen pek çok olay bulunmaktadır. 2000'ler sivil toplum için bir rahatlama ve genişleme dönemi olmakla birlikte, 2010'lu yıllar ise gerilimli ve çalkantılı bir dönem olmuştur. 2010'lu yıllar dört ana etken ve dönüm noktası çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlar 2010 anayasa değişikliği ve sivil topluma etkisi, toplumsal gerilimler ve sivil toplumun farklılaşan bölmeleri, 15 Temmuz darbe girişimi ve devlet- toplum münasebetlerinin değişimi ve küresel salgında sivil toplumdur.

2010 yılında yapılan anayasa değişikliği, toplumsal ihtiyaçları ve talepleri tatmin etmezken; özellikle devlet toplum münasebetlerinin rahatlama ve sivil katılımı artırması açısından önemli bir etkisi bulunmaktadır. 2010 değişiklikleri ile birlikte yargının siyasal sistem üzerinde belirleyici bir güç olmasının dengelenmesi, siyasal alanın genişlemesi, sivil katılımın rahatlama, bireysel hak ve özgürlük alanlarının nispi genişlemesi, önemli gelişmelerden olmuştur. Anayasa değişikliğinin beklentileri karşılamaması üzerine, 2011'de yeni anayasa yapım süreci başlamıştır. Bu süreçte halkın tüm kesimlerinin ve STK'ların yeni anayasanın oluşturulmasına görüşleriyle katkı sağlayabileceği katılımcı bir süreç oluşturulması oldukça önemlidir.

Toplumsal gerilimler incelendiğinde 28 Şubat süreciyle başlayan siyasal gerilimlerin sivil topluma yansımalarının 2007 Cumhuriyet Mitingleri ile devam ettiği, Gezi Olayları ile birlikte de sivil toplumun farklı yüzlerinin ortaya çıktığı ve sivil toplumdaki ayrışmanın belirginleştiği görülmüştür. Son 10 yıl içinde Türkiye'de artan siyasal gerilimlerin de etkisi

ile "yaşam tarzı sivil toplumculuğu" diye nitelendirilebilecek yeni bir eğilim meydana gelmiştir. Bu eğilim sosyal bir mesele veya siyasal katılım odaklı, STK'lardan ziyade sivil toplumu bir temsil alanı gibi değerlendirmektedir. Böylece sivil toplum, sembollerin çok fazla değer kazandığı ancak sosyal etkinin azaldığı bir alan hüviyetine bürünmektedir. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum siyasal alana entegre olmuştur.

15 Temmuz darbe girişimi ile Türkiye'de devlet-toplum münasebetlerinin değişimi açısından bir alan ve fırsat vermiş olmakla birlikte sivil toplumun farklı kullanımlarını da göstermesi bakımından da bir etkisi olmuştur. Özellikle eğitim alanında örgütlenen ve sivil yapıları da kendisine paravan olarak kullanan örgütün bu yönelimi, sivil topluma dair güvensizlik oluşturmuştur. Bu güvensizlik pek çok alanda bürokrasinin alanını genişletmesini sağlamıştır. Günümüzde ise sivil toplum kuruluşları pek çok sosyal alandan çekilmektedir ve bu alanlar bürokratik aygıtlarla doldurulmaktadır.

Son on yıllık süreçte sivil toplumu makro düzeyde etkileyen son gelişme COVID-19 salgınıdır. Gönüllüler ile kurumlar arasındaki ilişkinin bu süreçte zayıfladığı görülmüştür. STK'ların işlerini uzaktan yapmakta zorlanmaları da faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. Salgın süreci ile devletin sivil topluma bakış açısı ortaya çıkmıştır. Sivil toplumun salgının oluşturduğu sorunları çözmek için paydaş olarak görülmesi yerine, kriz zamanlarda en erken vazgeçilen alan olması, devletin sivil topluma bakış açısını gösteren en önemli etmenlerden biridir. Önümüzdeki dönemde salgın sürecinin bir süre daha devam edeceği varsayılmaktadır. Bu kapsamda faaliyetlerini devam ettirmekte zorlanan sivil

toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkisi ve devletin sivil topluma bakış açısı kapsamında atılacak adımlar önem taşımaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Niceliksel Artış Sürüyor

Sivil toplum kuruluşlarının sayısal seyri, rapor kapsamında dernekler ve vakıflar özelinde incelenmiştir. Derneklerin sayısal olarak artışı sürmektedir. Dernek türleri kapsamında ise “mesleki ve dayanışma dernekleri” sayısal sıralamada en üsttedir. Mesleki ve dayanışma derneklerini, spor ve spor ile ilgili dernekler takip etmektedir. Derneklerde çalışan profesyonel sayıları 2010-2019 yılları arasında incelendiğinde artış eğiliminde olduğu görülmüştür. Derneklerin profesyoneller için bir istihdam alanı oluşturması önemlidir. Profesyonel sayısındaki artışın yanında, gönüllü çalışan sayısında da artış bulunmaktadır. STK’ların gönüllülük temelli çalışan yapılırlar olmaları ve faaliyetlerini gönüllülerin katkısı ile sürdürmeleri nedeniyle gönüllü çalışan sayısı oldukça önemlidir.

Vakıflar; *mülhak vakıflar, esnaf vakıfları, cemaat vakıfları* ve *yeni vakıflar* olarak ele alınmıştır. Yıllara göre yeni vakıf sayılarının artmakta olduğu görülmektedir. Vakıf türleri kapsamında incelendiğinde, eğitim türünün en fazla olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yeni vakıflardaki üye sayılarının gerçek kişiler kapsamında artış eğiliminde olduğu, tüzel kişilerin ise 2014-2016 yılları arasında azaldığı, 2016-2018 yılları arasında ise arttığı görülmektedir.

Vakıflar ve derneklerde yaşanan bu niceliksel artışın sürmesiyle birlikte, yeni istihdam olanakları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte gelecek dönemlerde, kurumlar doğru istihdam

politikaları uygulayarak hem gönüllüler hem de profesyoneller için yeni olanaklar oluşturabilirler. Bu niceliksel artış ile birlikte STK’lar için niteliksel gelişmenin de sağlanması oldukça önemlidir.

Rapor kapsamında; sivil toplum alanında yapılmış akademik çalışmalar, araştırmalar ve yayınlar da ele alınmış, Türkiye’de faaliyet gösteren araştırma merkezleri ve lisansüstü programlar paylaşılmıştır. 2020 yıl sonu itibariyle, 8 araştırma merkezi ve 4 lisansüstü program bulunmaktadır. Alanda yazılan tezlerin sayısı ise artmaktadır. Araştırma merkezleri ve lisansüstü programların sayısının gelecek dönemde artırılması hem sivil toplum kuruluşları için nitelikli çalışan ihtiyacının karşılanmasını hem de bu alana olan ilginin artmasını sağlayacaktır.

Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel Meseleleri İncelenmeli

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili yapılmış pek çok çalışma olmakla birlikte, bu kuruluşların sorunlarına yönelik yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu rapor kapsamında tanım ve sınıflandırma, yönetim ve organizasyon, gönüllü ve profesyonel çalışma, mali sistemler ve STK hukuku meseleleri ele alınmıştır.

Tanım ve sınıflandırma meselesinde STK’ların farklı tarihsel, sosyal ve iktisadi yapıların içine gömülü oldukları için her toplumda farklı örüntülere ve işlevlere sahip olması öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de STK için tanımlayıcı öğelerin başında hukuki statü gelse de, hem hukuki statü, hem de STK kavramının gündelik kullanımı bu olguyu derinlikli kavramaya ve tanımlamaya yetmemektedir. Dünyadaki sınıflamaları göz

ardı etmeden Türkiye'deki sivil toplum alanının tarihsel geçmişi, toplumsal dinamikler, STK birikimi ve gelecek ihtiyaçları da dikkate alınarak sivil toplum kuruluşları alanının dış sınırları (kamu ve özel sektör) ve iç sınırları (çok farklı türler arasındaki farklar) ile bunlar arasındaki geçişimler göz önünde bulundularak tanım ve tasnif çalışmalarının yapılması önerilmiştir.

Yönetim ve organizasyon meselesinde yönetim tarzı ve yetkinliği, organizasyonel yapılanma (örgütlenme), görev tanımları, organların uygun rol ve sorumluluklar üstlenmesi, iş süreçleri ve unvan kullanımı ele alınmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, yönetim ve organizasyon konusunda standart çözüm önerileri oluşturmak yerine her kuruluşun faaliyet, ölçek, uluslararası faaliyet yürütme gibi farklı özelliklerine göre, yani kendi kurumsal yapılarına göre çözümler oluşturulmasıdır. Bununla birlikte güncel yönetim ve organizasyon yaklaşımları takip edilmeli, başka alanlardan iyi ve örnek uygulamalar bu kuruluşlara uyarlanmalıdır. Yönetim ve organizasyon kapsamında STK'ların yönetim kurulu, komisyonlar ve yönetim kadrolarının yapısı ve buralarda görev alacak kişilerin niteliği önemsenmelidir. STK'larda istişare ve ortak aklı harekete geçiren, katılımcılık ve sahiplenmeyi artıran yönetim tarzlarının uygulanması konusunda özen gösterilmelidir.

Profesyonel ve gönüllü istihdamı meselesi kapsamında ilk ele alınan mesele gönüllülüktür. Bu kapsamda katılım, algı, bağlılık, motivasyon, yönetim sorunu ve mevzuata ilişkin sorunlar bulunmaktadır. STK'larda kurum aidiyeti, gönüllü yapılan işle uzmanlık alanının uyumlu olması gibi uygulamalar yoluyla gönüllü motivasyonu artırılabilir. Ayrıca gönüllü yönetimi ve gönüllülükle ilgili yasal

mevzuatın oluşturulması önemlidir. Profesyonel istihdamı kapsamında ise kurumların yapısal ve yönetsel alt yapısının profesyoneller için hazırlanması, profesyonellerin kuruma çekilebilmesi için özel çalışmaların yapılması hususları öne çıkmaktadır. STK'larda gönüllüler ile profesyonellerin birlikte ve uyumlu çalışmasını sağlama hususuna dikkat edilmelidir.

STK'larda mali sistem meselesi düzgün işleyen bir mali sistem olmamasından kaynaklanmaktadır. Sistemin işleyebilmesi için nitelikli insan kaynağı ile doğru mali kaynak planlaması ve yönetimi yapılması önerilmektedir. Sürdürülebilirlik ve olası kriz durumları için fon çeşitlendirmesi yapılması önemlidir. STK'lar sadece bağış alan yapılar olmaktan çıkarak, kendilerinin de kaynak ürettiği yapılar olmalıdır.

Son olarak STK hukuku meselesi kapsamında çözüm bekleyen bir dizi sorun bulunmaktadır. STK'lara ait düzenleyici bir çerçeve yasa bulunmaması, STK tanımlamasının net olmaması, STK alt türlerinin farklı bakanlık veya kamu kuruluşlarına tabi olmalarının getirdiği mevzuat farklılıkları, bağış ve yardımlar kapsamında iyileşmeye ihtiyaç olması bu kapsamda ele alınmaktadır. Sivil toplum kuruluşları için sivil hakları ve özgümleri öne çıkaran ve bu kuruluşların gelişimine katkı sağlayacak bir çerçeve sivil toplum yasası gerekmektedir. Bu yasa Kalkınma Bakanlığı çalıştayında da ifade edildiği gibi STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, finans kaynakları, faaliyetleri, kamu kurumları ve diğer yapılar ile ilişkileri ve iş birlikleri bütünsel bir yaklaşım ile ele alınmalıdır. STK'ların yasa yapım süreçlerinde sadece görüş bildiren taraf değil, aynı zamanda sürecin içinde etkin rol alan bir anlayışa geçmeleri gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının bu ele alınan meseleler dışında pek çok farklı sorunları olabilmektedir. Bu kapsamda önemli olan sorunların doğru tespit edilmesi, kurumların neye ihtiyacı olduğunun bilinmesi ve doğru uzmanlar ile çözüm yoluna gidilmesidir.

2020'yi Bitirirken

2020 yılını bitirdiğimiz bu dönemde, sivil toplum kuruluşlarının salgının etkilerini normalleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu

kapsamda daha uzun sürebilecek olan teknolojinin ve dijital imkânların sivil toplum kuruluşlarının iş yapış süreçlerine etkisi, salgın süreci ile birlikte hızlanmıştır. Faaliyetlerini sürdürmek isteyen STK'lar, etkinliklerini dijital platformlara taşımış ve buradan sürdürmeye başlamışlardır. Bu nedenle dijital imkânların kullanımı ve kurumlarla uyumlaştırılması oldukça önemli bir husustur. Gelecek yıllarda, ele aldığımız tüm bu başlıkların iyileştiği, daha güçlü daha aktif bir sivil toplum yapısının olacağını ümit ediyoruz.

Kaynakça

Akbaş, K (2014). *Nonprofit law in Turkey*. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, No. 51. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies. at ccss.jhu.edu.

Akşit, B., Tabakoğlu, B. ve Serdar, A. (2002). Sivil toplumun ve katılımın güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının rolü. Yayımlanmamış araştırma projesi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırma Fonu Projeleri.

Arslan, M. L. (2018). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük: sorunlar ve çözüm yolları. *İlke Politika Notları*, 4-5.

Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve tarihsel aşamalarıyla sivil toplum ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Caniklioğlu, N. (2013). 6356 sayılı kanuna göre grev yasakları ve grevin ertelenmesi. *Çalışma ve Toplum*, 2013 (4), 289-316.

Cradden, C. (2013). Bugünü değiştirmek için geçmişi anlamak: sosyal uzlaşma, kurumsal toplum kuramı ve endüstriyel ilişkilerin geleceği. M. Serrano, X. Edlira ve M. Fichter, (Ed.), *Sendikalar ve Küresel Kriz içinde (59-47)*, Ankara: Efil Yayınları.

Dereli, T. (2013). 6356 Sayılı Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu: genel bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2013 (1), 41-64.

DiMaggio, P. J. ve Anheier, H. K. (1990). The sociology of nonprofit organizations and sectors. *Annual Review of Sociology*, 16(1), 137-159.

Einarsson, T. & Wijkström, F. (2019, February). Satellite account on nonprofit and related institutions and volunteer work. In *Nonprofit Policy Forum* (Vol. 10, No. 1). De Gruyter.

Erdoğan, N. (2020). *Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü ve profesyonel çalışma*. İLKE Vakfı Yayınları.

Erdoğan, N. ve Sayın, Z. (2020). (Ed.). *Kurumsal yönetim el kitabı*. İLKE Vakfı yayınları.

Erdoğan, N., Bircan, M. H., Sayın, Z. ve Aydemir, Ö. F. (2018). Genç gönüllülerin çalıştıkları STK'larda devamlılığını etkileyen motivasyon unsurları: Nitel bir araştırma. İLKE Vakfı yayınları.

Güvendi, F. M. (2017). *Eğitim alanında faaliyet gösteren yerel sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarının ve sorunlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Hicks, J.R. (1963). *The Theory of Wages* (2. Baskı). London: Palgrave Macmillan.
- İçduygu, A., Meydanoğlu, Z. ve Sert, D. Ş. (2011). Türkiye’de sivil toplum: Bir dönüm noktası. CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu II. TÜSEV Yayınları.
- Kadın, T. (2016). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kap, D. (2020). Sivil Toplumun “En Etkili Hareketinin” Özneleri: Kadınlar (2020). <https://www.sivilsayfalar.org/2020/03/17/sivil-toplumun-en-etkili-hareketinin-ozneleri-kadınlar/> adresinden erişilmiştir.
- Karakoyunlu, E. (2000). 2000’li yıllarda çalışma yaşamında beklentiler, *Prof. Dr. Nusret Ekin’ Armağan*, 543-551.
- KYA. (2017). *STK’larda kapasite geliştirme çalıştay 1: STK’larda gönüllü ve profesyonel istihdamının geliştirilmesi*. <https://kurumsalyonetim.org/stklarda-gonullu-ve-profesyonel-istihdaminin-gelistirilmesi> adresinden, 09.01.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Lordoğlu, K. (2000). Yeni yüzyılda sendikasız bir sendikacılık olasılığı üzerine tartışma..., *Prof. Dr. Nusret Ekin’ Armağan*, 501-509.
- McCurley, S. (2005). Keeping the community involved: Recruiting and retaining volunteers. R. D. Herman (Ed.). *The Jossey-Bass handbook of nonprofit leadership and management* (2. Baskı) içinde (ss. 587- 622). Wiley.
- Önder, M., Akın, A. ve Ayhan, E. (2019). *Türkiye gençlik STK’ları profili*. Gençlik ve Spor Bakanlığı. Raporu, Ö. İ. K. Kalkınma sürecinde sivil toplum kuruluşları.
- Salamon, L. M. ve Anheier, H. K. (1992). In search of the non-profit sector. I: The question of definitions. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 3(2), 125-151.
- Salamon, L. M. ve Anheier, H. K. (1997). Toward a common definition. L. M. Salamon ve H. K. Anheier (Ed.). *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis* içinde (ss. 29-50). Manchester University Press
- Saymen, F. H. (1948). Türk işçi sendikalarının karakterleri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1, 82-105.
- STGM. (2012). *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (2005-2010) Etki değerlendirme araştırması (Sonuç raporu-27/1/2012)*.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/kamu-gorevlileri-istatistikleri/> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. (2020). www.sgk.gov.tr adresinden erişilmiştir

TÜSEV. (2013). Sivil toplum izleme raporu 2012. TÜSEV Yayınları.

TÜSEV. (2017). Monitoring matrix on enabling environment for civil society development: Turkey country report 2016. TUSEV Publications.

TÜSİAD Hakkında. (t.y.). Erişim Adresi: <https://tusiad.org/tr/tusiad/hakkinda>

TÜSİAD Yönetim Kurulu MÜSİAD'ı Ziyaret Etti. (2012). Erişim Adresi: <https://tusiad.org/tr/tum/item/6194-tusiad-yonetim-kurulu-musiadi-ziyaret-etti>

Uçkan, B. ve Kağnıcıoğlu, D. (2009). İşçilerin sendikalara ilişkin algı ve tutumları, *Çalışma ve Toplum*, 3, 35-56.

YADA. (2015). *Verilerle sivil toplum kuruluşları*. YADA Vakfı.

Yorgun, S., Delen, M., ve Bektaş, H. (2018). 1963-1994 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen grevleri etkileyen faktörlere ilişkin ekonometrik bir model önerisi, *Çalışma ve Toplum*, 4, 1903-1920.

Katkıda Bulunanlar

Lütfi Sunar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sosyolojik teori, sosyoloji tarihi, şarkiyatçılık, İslamcılık, tabakalaşma alanında çalışmaları bulunmaktadır.

Nihat Erdoğan

Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Kurumsal kapasitenin yapısal ve yönetsel bakımdan geliştirilmesi, değişim yönetimi, yönetim psikolojisi, kariyer kimliğinin oluşumu ve değişimi, STK'ların yönetimi ve yükseköğretimin yönetimi konularında çalışmaları bulunmaktadır.

H. Merve Bircan Altınsoy

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Yönetim Organizasyon ve Örgütsel Davranış alanında doktora eğitimini sürdürmekte olup, Kurumsal Yönetim Akademisi'nde koordinatör olarak görev almaktadır.

Ömer Torlak

İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Bölümünde öğretim üyesi. Pazarlama tarihi, pazarlama ahlakı, kültür ve pazarlama konularında çalışmalar yapıyor.

Abdullah Serenli

İnsan Kaynakları, Kalite Sistemleri, Proje Yönetimi ve Denetim alanlarında uzmanlık kariyerine devam etmektedir. Eğitim, Kültür, Düşünce, Gençlik ve Spor alanlarında faaliyet yürüten farklı sivil toplum kuruluşlarında gönüllü görevlerde bulunmaktadır.

Davut Pehlivanlı

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi ve Risk Denetim Araştırma Merkezi Kurucu Müdürü olarak akademik faaliyetlerine devam etmektedir. Temel araştırma konuları risk yönetimi, kurumsallaşma, iç denetim ve hile yönetimi, GRC ve veri madenciliğidir.

Süleyman Ragıp Yazıcılar

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Kişilerarası İletişim bölümünde doktora yapmaktadır. Genç Dergisi'nin Yazı İşleri Müdürlüğü ve Uluslararası Genç Derneği'nin başkanlığını yürütmektedir.

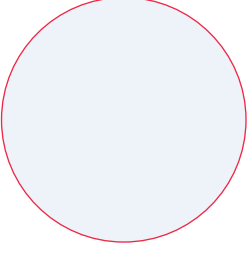
Mehmet Ali Çalışkan

Sivil toplum araştırmaları yapan YADA (Yaşama Dair Vakıf), itibar sosyolojisi araştırmaları yapan ADHOC Ltd. ve seçmen izleme araştırmaları yapan TEAM (Toplumsal Etki Araştırmaları Merkezi A.Ş.)'in kurucuları arasındadır. Uluslararası kuruluşlar, özel sektör kuruluşları ve siyasi partiler için araştırma, proje izleme değerlendirme ve etki analizi çalışmalarında yer almakta, danışmanlık hizmetleri vermektedir.

Nihat Bulut

İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Genel kamu hukuku, insan hakları hukuku alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Funda Akyol

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun olmuştur. Farklı sivil toplum kuruluşlarında görev yapmakta olup; kadın, aile, gençlik, katılım, kamu STK işbirliği vb. alanlarda proje ve çalışmalar yürütmektedir.

Selahattin Güven

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden 2002 yılında mezun oldu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk alanında Yüksek lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyoloji alanında doktora derecesini aldı.

Ahmet Sait Öner

Serbest avukat olarak çalışmaktadır. Adalet ve İlim Akademisinin yöneticiliğini yürütmekte olup, hukuk alanında araştırma ve çalışmalarına devam etmektedir.

Hakan Kalkavan

İstanbul Medipol Üniversitesi Ekonomi ve Finans bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Temel araştırma konuları; İktisadi düşünce, İslam ekonomisi, Ekonomik eşitsizlik, Din-Ahlak-İktisat ilişkileri ve İş ahlakıdır.

Ramazan Tiyek

Kırklareli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Endüstri İlişkileri ve Sosyal Politika ile ilgili yayınları bulunmaktadır.

Mustafa Halil Aydın

Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi'nde Cumhuriyet tarihi alanında yüksek lisans yapmakta olup, Kurumsal Yönetim Akademisi'nde uzman yardımcısı olarak görev almaktadır.

Muhammed Hüseyin Ergören

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nda araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Muhammed Mustafa Bilgili

Yüksek lisans eğitimine Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde devam etmektedir. İLKE Vakfı'nda araştırmacı olarak görev alan Bilgili'nin, akademik çalışmaları Ortadoğu siyaseti ve İslamcılık düşüncesi üzerinedir.

Hasan Remzi Eker

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Psikoloji Felsefesi alanlarına ilgi duymaktadır. İLKE Vakfı'nda eğitim alanında araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

Muhammed Gazali Kılıç

Din Psikolojisi alanında yüksek lisansına ve İLKE Vakfı Araştırma ve Yayın Biriminde araştırmacı asistanı olarak çalışmalarına devam etmektedir.

SİVİL TOPLUMUN ON YILI

2010-2020

Sivil toplum kuruluşları (STK) devletin ve özel sektörün erişemediği pek çok alanda faaliyet göstermektedir. Sivil toplumu farklı açılardan ele alan çalışmalar olmakla birlikte elinizde bulunan raporun amacı, sivil toplum alanında son 10 yılda meydana gelmiş gelişmeleri ve değişimleri ele alarak alana dair verileri paylaşmaktır.

Rapor kapsamında devlet sivil toplum ilişkisi ele alınarak sivil toplumu derinden etkileyen olaylar analiz edilmiştir. Sayısal göstergelerle sivil toplum verileri incelenmiş, sivil topluma dair meseleler tespit edilip çözüm önerilerinde bulunulmuştur. STK türlerinin on yıllık dönem içerisinde yaşadığı değişimler incelenmiştir. Bütüncül olarak sivil toplumu ele aldığımız bu raporda, uzman görüşleri ve farklı bakıştan yazılara da yer verilerek rapor zenginleştirilmiştir.

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

KY
KURUMSAL
YÖNETİM
AKADEMİSİ

📍 Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Türbe Kapısı Sk. No:13 Üsküdar / İst.
🌐 ilke.org.tr 📞 +90 216 532 63 70 @ bilgi@ilke.org.tr 🌐 ilkevakfi